

تذکرہ خوشنویسان

مولانا محمد رفیع قلمی دہلوی

مدرسه

۷۴۵
۹۱۹-۹۲
۳۹۵
ن ۱
۴۵۱۱

۵-	۱۸
----	----

~~150~~

~~1719.955~~

α

~~20950~~

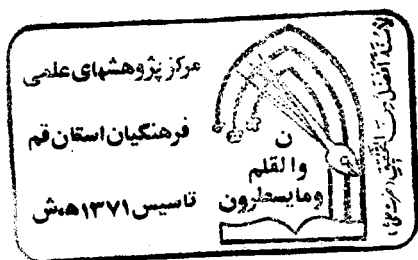
~~49,52~~

1,00.

01499

بسم الله الرحمن الرحيم

اسکن شد

مركز تحقیقات فرشتگان
شماره ثبت: ۴۵۱۱
تاریخ: ۲۴-۹-۹۹

و کتبنا له فی الالواح من کل شیء
موعظة و تفصیلا

حمد و سپاس فزون از حد و قیاس هر معبودی را جل جلاله
که درین روزگار سعادت آثار رساله غریبه
و نسخه عجیبه الهامی به

تذکره خوشنویسان

مصنفات مولانا غلام محمد هفت قلمی دهلوی
المتوفی فی حدرد سنه ۱۲۳۹ هـ بسعی و اهتمام
و تصحیح احقر عباد محمد هذایت حسین
مدرس زبان عربی و فارسی
در پرسیدنسی کالج کلکته

برای ایشیانک سوسائتی بنگاله در مطبع بیڈس مشن واقع کلکته
در سنه ۱۳۲۸ هجری قمری مطابق ۱۹۱۰ میلادی
بزرور طبع آراسته گردید

تذکره خوشنویسان

□ غلام محمد حفت قلنسی دهلوی

● چاپ اول: ۱۳۷۷

● تیراژ: پانصد

● تکثیر: خبرگزاری جمهوری اسلامی

● ناشر: انتشارات روزنه

● آدرس: خیابان توحید نیش پرچم بالای بانک تجارت طبقه ۴ (انتشارات روزنه)

● تلفن: ۹۳۹۰۷۴ - ۹۳۵۰۸۶، فاکس ۹۲۴۱۳۲

○ کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

○ شابک: ۵-۴۴-۶۱۷۶-۹۶۴ ISBN 964-6176-44-5

فهرست الرجال

آدم (علی نبینا وعلیه السلام) ۲، ۹، ۱۳، ۲۸، ۴۲

آرام رجوع کن به پریم فائمه راى

آصف جاه نظام الملك ۷۶

آصف الدوله نواب ۶۴، ۶۵، ۷۶، ۸۲، ۱۱۱، ۱۱۵

آغا میرزا ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۱۱۸

آقا رشید رجوع کن به عبد الرشید دیلمی

آل مظفر (حاکم شیراز و فارس) ۳۹

ابان بن سعید بن العاصی بن امیه ۱۱

ابجد ۱۲

ابراهیم اصفهانی میرزا ۲۶

ابراهیم حافظ ۹۸، ۱۱۱

ابراهیم سلطان ۱۴۶، ۱۴۵

ابراهیم عادل شاه ۷۹، ۸۰

ابراهیم الخمس ابو اسحق ۲۱

ابراهیم بن شاعر خ میرزا ۴۶

ابراهیم بن المحسن ۲۰

ابرش ۲۰

اقابک محمد رجوع کن به ابو بکر بن سعد بن زنگی اتابک

اجیت سنگه بلب گدشه واله راجه ۱۱۴

احمد انلاکي شمس الدين ۳۵

احمد پرويز ۱۲۵

احمد قيريري ۱۲۹، ۱۳۱

احمد خواجه مولوي ۱۱۰

احمد بهروردي شيخ ۲۴

احمد سيد سر ۱۱۳

احمد شاه ۷۹

احمد طباطبائي ميرزا ۱۰۸

احمد غفاري قاضي ۸۲

احمد قرة حصاري ۲۴

احمد الكلبي كاتب مامون عباسي ۲۰

احمد مشهدي مير ۲۹

احمد بن سلطان اويس جلایر ۴۴

احمد بن ابی خالد ۲۰

احمد بن محمد بن ثوابه ابو العباس ۱۹

احمد بن نصر ابو بکر ۱۹

احمر معمر ۲۱

اخي ترك رجوع كن به حسن بن محمد بن حسن
الدریس (علی نبینا و علیه السلام) ۱۰، ۲۸

ازجمنده میوزا ۷۷، ۱۰۹

ابو اسحق (حاکم شیراز و فارس) ۳۹

اسحق بن ابراهیم تمیمی ۲۱

اسحق بن حماد ۲۰

احمد الله کرمائی ۲۴

اسکندر بن قرا یوسف ۴۶

اسم بن سدره ۱۰

اسمعیل (علی نبینا و علیه السلام) ۱۲

اسمعیل شاه ۱۲۵

اسمعیل بن اسحق بن ابراهیم ابو القاسم ۲۲

ابو الاسود الدکلی ۱۷

اشرف خان میر منشی ۲۴، ۸۶، ۹۷، ۱۲۵

اظهر مولانا ۲۵، ۴۳

اظهر الدین خان ۶۷

اعجاز رقم خان سعید ۶۲

اعز الدین شاه ۶۳، ۱۲۱، ۱۲۹

افراسياب خان ۶۲

افريدون بن اثقيان ۱۴

افضل خان رجوع كن به سلطان علي خواجه

اكبر جلال الدين بادشاه غازي ۲۴, ۲۶, ۷۹, ۸۴, ۸۸, ۱۲۵

اكبر شاه بهادر ميرزا ۱۲۸

اكبر شاه ثاني معين الدين ۶۸, ۱۰۱, ۱۰۴

اكبر علي ۱۰۷

اليت صاحب ۱۱۱, ۱۱۸

امام الدين خليفه ۱۱۴

امام علي بن مير امام الدين ۱۲۹

امر الله خليفه ۱۱۰

اميد سنگهه راجه ۱۱۵

امير خان شاه ۱۰۷

امير رضوي رجوع كن به محمد امير رضوي

انشاء الله سيد ۱۱۰

اويس سلطان ۳۸

ايتهبي داکتور ۱۱۸

ايرج ميرزا ۸۸

ايرج پسر افريدون بن اثقيان ۱۴

بابر بادشاه ۱۲۵

بادشاه قلم رجوع کن به خلیل الله شاه

باقر کشمیری ملا ۹۱

بایسنغر بن شاعر خ میرزا ۱۴۵، ۱۲۵

بخش الله خلیفه ۶

بداؤنی (عبد القادر) ۸۱، ۸۳، ۱۰۱

بدر الدین علیخان مرصع رقم ۷۴

برادر زاده یاقوت رجوع کن به عصمت الله

ابوالبرکات خان نواب ۱۴، ۱۱۶

برون صاحب جنرل ۷۱

برهان نظام شاه ۱۱۷

برهمن رجوع کن به چندر بهان

بستاسپ ۱۴

بشر بن عبد الملك صاحب دومة الجند ۱۰، ۱۱

بقاء الله حافظ پسر حافظ ابراهیم ۶۸

ابو بکر ملا ۲۴

ابو بکر بن سعد بن زکری اتابک ۳۶

بلاخمن صاحب ۸۴، ۸۶

بلاذری (مصنف فتوح البلدان) ۷، ۱۱

ابن البواب ۲۳، ۲۴، ۵۱

بهزاد ۵۷

بهوگیند ۱۲۱

بیان رجوع کن به عبد الله مروارید رقم

بیرم خان ۸۷، ۸۸

بیل صاحب ۱۱۹

بیروراسپ بن ونداسپ المشهور به ضحاک ۱۴

پرویز شاهزاده ۸۳

پرویز بن جهانگیر پادشاه ۹۱

پریم کشور کفور ۱۱۶

پریم فاته رای ۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶

تجمل حسین خان پسر تفضل حسین خان ۱۱۱

تکسین رجوع کن به محمد عطا حسین خان

تفضل حسین خان ۱۱۰، ۱۱۱

تودرمل ۸۸، ۸۹

تپیور جورج هاوالت ۸

(۷)

تیمار فرزند حضرت اسمعیل ع. ۱۳

قیمور امیر صاحبقران ۲۵، ۳۳، ۴۴، ۴۵، ۱۲۵

ثناؤ کاتبہ جاریہ ابن فیوما ۲۰

جامی ۵۴

جعفر تبریزی مولانا ۲۵، ۳۳، ۴۵، ۱۲۵

جعفر میرزا رجوع کن بہ کفایت خان

جگل کشور راجہ ۱۱۶

جلال ۲۴

جلال سید ۴۰

جلال ۱۱۸

جلال الدین رومی ۳۵

جلال الدین طباطبائی رجوع کن بہ جلال

جلال الدین یوسف ۱۰۳

جلال الدین بن میر امام علی ۱۲۹

جمال ۲۴

جنت آشیانی رجوع کن بہ ہمایون بادشاہ

جوان بخت بہادر میرزا ۶۷، ۶۸

جواہر رقم رجوع کن بہ علیخان سید الحسنی

جهانگیر سلطان (پسر امیر تیمور) ۴۳

جهانگیر نور الدین بادشاه ۵۱، ۹۰، ۱۰۴، ۱۲۵

الجهشیاری رجوع کن به محمد بن عبدوس الجهشیاری

جهیم بن الصلت بن مخزومه ۱۱

چندر بیگ ۵۵

چنگیز خان ۳۷

حاتم بیگ میرزا ۱۰۹

حاجی خلیفه ۱۹

حاجی میر ۵۵، ۹۵

حاجی نامدار ۵۹

حاطب بن عمرو ۱۱

حافظ رجوع کن به نور الله حافظ

حافظ شیرازی ۴۱، ۵۸

حافظ نور ۸۲

حبیب آفندی ۵

حبیب الله ۱۰۳، ۱۰۴

حبیب الله وزیر خراسان ۱۰۴

حجاج ١٧

ابو حدي الكوفي ١٩

ابن حديدة ١٩

ابو حذيفة بن عتبة بن ربيعة ١١

حسام الدين چلبى ٣٥

ابن ابي حسان ١٩

حسن ٢٤

حسن شيخ ٨٤

ابو الحسن ٢٢

ابو الحسن حافظ ١٢٨

ابو الحسن مير رجوع كن به كلن مير

حسن رضا خان نواب ١١٦، ١٣١

حسن مباح ٣٧

الحسن ابو علي رجوع كن به نظام الملك

حسن علي مشهدي ملا ٢٦

حسن كاشي ملا ٦٤

ابن حسن المليح ١٩

الحسن بن علي ابو عبد الله ٢٢

ابو الحسن بن ابي علي ٢٣

حسن بن محمد بن حسن بن اخي ترك رجوع كن

به حسام الدين چلبى

حسن بن الفعالي ١٩

ابو الحسين ١٩

حسين خان قزويني ١١٧

ابو الحسين بن علي ٢٣

حسينه بيگم ٢٨

حطي ١٢

حفيظ خان (محمد) ٢٤ ، ٧٠ ، ١١٢ ، ١١٨ ، ١١٩

حمد الله بن شيخ الاماسي ٢٤

حمير بن سبا ١٢

ابن حميرة ١٩

ابو حميرة ١٩

حريظ بن عبد العزيز العامري ١١

حيات علي مولوي ١٣ ، ١١٥ ، ١٢٢

حيدر بيگ خان ١١٥

حيدر خان حسام الدين ١٣٠

خالد بن سعيد ١١

خالد بن ابی الہیاج ۱۸

خانخانان رجوع کن بہ عبد الرحیم خانخانان

خرم میرزا ۶۸

خسرو پرویز ۳۵

خسرو بن جہانگیر بادشاہ ۹۱

خشنام البصري ۱۹

ابن الخصري ۱۹

ابن خلدون ۷

ابن خلکان ۱۵

خلیفۃ الہی رجوع کن بہ اکبر جلال الدین بادشاہ

خلیفہ سلطان ۶۲، ۶۹، ۱۱۳

خلیل میرزا ۴۴

خلیل اللہ شاہ ۷۹، ۸۰

خنجریک ۸۶

خواجہ میر علی رجوع کن بہ علی تبریزی میر

خواجہ نامی ۵۵

خواند امیر ۱۰۴

خورشید اسمعیلی ۳۸

خورشید حافظ ۶۵

خورم شاهزاده رجوع کن به شاهجهان بادشاه

خوشوقت رلی دانگی ۹۳، ۱۲۰

خیر الدین مولانا ۹۷

خیر الله منجم میرزا ۱۱۰

خیرات حسین مولانا ۳

داراب میرزا ۸۸

دارا شکوة ۵۴، ۹۵

دده چلبی ۲۴

درایت خان بن کفایت خان ۵۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹

۱۱۵، ۱۲۱

درگا پرشاد بن لاله دیاناته ۱۲۱

درویش مولانا ۲۴، ۱۲۵

دولتشاه (مولف تذکره الشعراء) ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۱

۴۷، ۷۷

دومه فرزند حضرت اسمعیل عم ۱۳

ذو الفقار سید ۳۶

ذو الفقار الدوله رجوع کن به نجف خان بهادر

راجه بهادر ۱۱۵

راجه نندرام پنڈت منشي ۱۱۶

راي سدهه راي رجوع كن به سدهه راي

راي منوهر رجوع كن به منوهر راي

رحيم رجوع كن به عبد الرحيم خانخانان

رشيد رجوع كن به عبد الرشيد ديلمي

رضا علي شاه قادري ۲

رضي الدين شاه ۱۱۷

رفيقي رجوع كن به محمود

روايدي ۲۴

روس ادورد دينيسون ۸

روشن الدوله ۱۰۸

رونق علي منشي ۱۱۵

ريو چارلس ۶، ۱۰۱، ۱۱۹

زردشت بن اسبتمان ۱۴

زرين قلم رجوع كن به محمد حسين كشيري

زمره رقم رجوع كن به عباد الله بيگ پسر ميرزا عبد الله بيگ

زنفلطي ۲۲

زيب النساء نواب ۹۵

ابن زيد ۱۹

زين خان كوكه ۸۹

زين الدين ۱۲۶

زين الدين مولانا ۲۶

زين الدين عبيدي نيشاپوري ۲۵

زين العابدين مير ۱۲۹

سامه بن لوى بن غالب ۱۹

سبحاني رجوع كن به محمد صالح كشي

سمج بهان ۵۵

سده راى ۶۱، ۱۲۱

سرب سنگهه لاله ۶۵

سعادت علي خان نواب ۱۱۰، ۱۱۱

سعد ۱۸

سعدى شيخ ۳۶

سعنص ۱۲

سعيد ملا سمرقندي ۸۵

ابو سعید میرزا ۲۴

سعیدای محمد اشرف ۵۵، ۹۵

سفیان بن امیه بن عبد الشمس ۱۰

ابو سفیان بن حرب بن امیه ۱۱

سکندر بن قوا یوسف ۴۶

سکه رام ۱۱۲

سلطان علی ۵۴، ۱۰۱

سلطان علی تبریزی ۴۸

سلطان علی خراسانی ۴۸

سلطان علی خواجه ۸۸

سلطان علی فانی ۴۸

سلطان علی قزوینی ۴۸

سلطان علی مشهدی قبلة الكتاب ۲۵، ۲۶، ۴۲، ۴۸، ۴۹، ۱۲۵

سلطان علی شیر مشهدی ۲۵

سلطان محمد خندان ۲۵

سلطان محمد نور ۲۵

سلطان مولانا رجوع کن به سلطان علی مشهدی

سلم بن انزید بن اثقیان ۱۴

ابو سلمه بن عبد الاسد المخزومی ۱۱

زنقلاطي ۲۲

زيب النسا نواب ۹۵

ابن زيد ۱۹

زين خان كوكه ۸۹

زين الدين ۱۲۶

زين الدين مولانا ۲۶

زين الدين عبيدي نيشاپوري ۲۵

زين العابدين مير ۱۲۹

سامه بن لوى بن غالب ۱۹

سبحاني رجوع كن به محمد صالح كشي

سمج بهان ۵۵

سده راى ۶۱، ۴۱

سرب سنگهه لاله ۶۵

سعادت علي خان نواب ۱۱۰، ۱۱۱

سعد ۱۸

سعدي شيخ ۳۶

سقفص ۱۲

سعيد ملا سمرقندي ۸۵

ابو سعید میرزا ۲۴

سعیدای محمد اشرف ۵۵، ۹۵

سقیان بن امیه بن عبد الشمس ۱۰

ابو سقیان بن حرب بن امیه ۱۱

سکندر بن قوا یوسف ۴۶

سکه رام ۱۱۲

سلطان علی ۵۴، ۱۰۱

سلطان علی تبریزی ۴۸

سلطان علی خراسانی ۴۸

سلطان علی خواجه ۸۸

سلطان علی فانی ۴۸

سلطان علی قزوینی ۴۸

سلطان علی مشهدی قبله کتاب ۲۵، ۲۶، ۴۲، ۴۸، ۴۹، ۱۲۵

سلطان علی شیر مشهدی ۲۵

سلطان محمد خندان ۲۵

سلطان محمد نور ۲۵

سلطان مولانا رجوع کن به سلطان علی مشهدی

سلم بن افریدون بن اثقیان ۱۴

ابو سلمه بن عبد الأسد المعزومی ۱۱

سلیم خادم جعفر بن یحیی ۲۰

سلیم سلطان رجوع کن به جهانگیر بادشاه

سلیمان شکوه میرزا ۷۰

سلیمان بن ابی الحسن ۲۳

سنجر سلطان ۳۷

سنگلاخ میرزا ایرانی ۵

سوز میر ۷۶

سید علی تبریزی میر ۱۰۲

سید علی خان تبریزی جواهر رقم ۲۶، ۵۶، ۵۷

ابن سید ۱۹

سیف الدین اسفرنگی ۳۷

سیدمی نیشاپوری مولانا ۴۷

شاداب رجوع کن به خوش وقت رای

شاه امیر خان ۱۰۷

شاهجهان بادشاه ۵۷، ۹۱، ۹۳، ۹۵، ۹۸، ۱۰۰، ۱۰۵، ۱۰۵

شاه حسین میرزا اصفهانی ۱۱۷

شاهرخ میرزا ۴۳، ۴۴، ۴۷

شاه عالم ۶۷، ۷۶، ۱۰۹، ۱۱۳، ۱۱۹، ۱۲۶

شجاع شاه ٨٤

شجاع الدولة نواب ٩١، ١١٠، ١٢٩

شراشير المصري ١٩

شرف الدين عبدالله ١٠٢

شعراني ٢٠

شعيب (على نبينا و عليه السلام) ١٢

شقيقر خادم قاسم بن منصور ٢٠

شكر الله ٩١، ١٠٣

شمس الحق ٩٩

شمس الدين عليخان ٤٨

شمس الدين فقير ١١٨

شكر ناته پندت كشميري ١٢٢

شكر ناته لاله ١١٩

شكر نوساري ١٢٢

شهاب الدين مولانا ١٢٥

ابن ام شيبان ١٩

شير سفيكه راجه ١١٥

شديرين قلم رجوع كن به عبد الصمد

شيفته ٩٧

صالح بن عبد الملك ابو الفضل تميمي خراساني ۴۰

صايب ميرزا ۹۵، ۹۶، ۹۸

ضحاك ۱۴

ضحاك بن عجلان ۲۰

ضياء الدين يوسف ۷۸

طالب حق مولوي ۱۱۵

طاهر دكني ۱۱۷

طاهر وحيد ميرزا ۱۱۷

طلحه ۱۱

طوس بن افريدون بن اثقيان ۱۴

طهماسب شاه ۱۴۵

ضابط خان نواب خلف نجيب الدوله ۱۲۸

ابو ظفر (وليعهد بهادر ميرزا) ۷۴، ۱۲۹

ظفر خان رجوم كن به روشن الدوله

ظهوري ترشيزي ۸۱، ۱۱۹

عارف چلبي ۳۵

عالمگیر اورنگ زیب بادشاہ غازی ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۱۰۹، ۱۲۵، ۱۲۶

عالمگیر ثاني ۷۶

عامر ۱۷

عامر بن جدرہ ۱۰

عباد اللہ برادر زادہ قاضی عصمت اللہ خان ۱۱۴، ۱۲۷

عباد اللہ بیگ پسر میرزا عبد اللہ بیگ ۷۳

عباد اللہ خان ہمشیر زادہ یاقوت رقم خان ۱۲۷

عباس شاہ ۹۲، ۱۲۵

عباس ثاني صفوي شاہ ۱۱۷

عباس بن حسن ابو احمد ۲۲

عبد الاحد خان نواب ۷۰، ۱۱۴، ۱۲۲

عبد اللہ رجوع کن بہ درایت خان

عبد اللہ آتش پز ہروی ملا ۲۴

عبد اللہ ارغون ۲۴

عبد اللہ الاماسي ۲۴

عبد اللہ بیگ مروارید تبریزی ۱۲۵

عبد اللہ حافظ ۹۱

عبد اللہ خان انبک ۵۰

عبد الله شرف الدين ١٠٢

عبد الله صراف ٢٤

عبد الله صيرفي ٢٤

عبد الله طبّاخ ١٢٥

عبد الله قريمي ٢٤

عبد الله ابو محمد ٢٣

عبد الله مرواريد رقم مولانا ٢٥، ٧٧

عبد الله مشكين قلم ١٠١

عبد الله بن ابي اسحق ابو العباس ٢٢

عبد الله بن سعد بن ابي سرح العامري ١١

عبد الله بن شداد ٢٠

عبد الباقي حداد ١٢٥

عبد الباقي نهاوندي ٨٧

عبد الجبار الرومي ٢٠

عبد العبي خواجه ٣٨

عبد العبي مولانا ٢٤، ١٢٥

عبد الرحمن ٩٥

عبد الرحمن فرمان نويس ٥٦

عبد الرحيم ٦٣

عبد الرحيم خانخانان ۸۷، ۸۸

عبد الرحيم فرمان نويس ۵۶

عبد الرشيد ديلمى ۲۶، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۶۰، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵

۶۷، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۵، ۹۵، ۹۶، ۹۸، ۱۲۱

عبد الصمد شيرين قلم ۸۴، ۹۰

عبد العزيز مولانا ۷۸

عبد الغنى حافظ پسر حافظ محمد علي ۶۸

عبد القادر آخوند ملا ۸۹

عبد الكريم ۵۶

عبد الكريم قادري ۵۶، ۶۵

عبد الكريم نبيرو عبد الرحمن فرمان نويس ۵۶

عبيد زاكاني ۳۹

ابو عبيدة بن الجراح ۱۱

عثمان بن زياد العايل ۲۰

عثمان بن عفان رض ۱۱

عرشي رجوع كن به محمد مؤمن

عزيز الله بخاري شاه ۲۶

عصمت الله برادر زاده ياقوت ۱۲۶

عصمت الله خان قاضي ۶۹، ۱۲۷، ۱۲۹، ۱۳۰

عقید سید ۴۰

ابو عقیل ۱۹

علاء بن الحضرمی ۱۱

علاء الدولہ بن بایسنغر ۴۷

علاء الدین مولانا ۲۵

علامہ شیرازی رجوع کن بہ قطب الدین

علامی بن مبارک ابو الفضل ۲۴، ۲۵، ۷۹

علی ۳۴

علی احمد مہر کن ۸۴

علی اصغر خراسانی میر ۱۲۵

علی بیگ رجوع کن بہ صائب میرزا

علی تبریزی میر ۲۵، ۴۲، ۴۳

ابو علی الحسن رجوع کن بہ نظام الملک

علی خان سید تبریزی جواہر رقم ۲۶

علی خان شمس الدین ۵۸، ۵۹، ۵۷

علی خراسانی میر ۴۳

علی رضا ملا ۱۲۵

علی شیرازی میر ۴۳

علی کاتب میر ۴۹، ۵۴، ۷۸

علي مشهدي رجوع كن به سلطان علي مشهدي

علي نقی میر ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۳، ۱۲۱

علي هروي میر ۲۶، ۴۳

علي يزدي شرف الدين ۴۶

علي بن ابي طالب رض ۱۱، ۱۷، ۴۲، ۱۲۴

علي بن عيسى ابو الحسن ۲۲

ابو علي محمد بن علي رجوع كن به ابن مقله

علي بن هلال رجوع كن به ابن بواب

عماد الحسيني القزويني مير ۲۶، ۵۴، ۵۷، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۵

۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶

عماد الملك نواب ۶۵، ۷۷

عماد الملك غازي الدين خان ۷۶

عمر ثاني رجوع كن به عمر بن عبد العزيز رض

عمر خيام ۳۷

عمر شيخ سلطان ۴۳

عمر بن الخطاب رض ۱۱

عمر بن زرارة ۱۱

عمر بن عبد العزيز رض ۱۸

عمر بن مسعدة ۲۰

غزایت الله خان ۱۲۹

غزایت الله مبدروص ۱۲۹

غازي الدين خان عماد الملك ۷۶

غقاري ۸۳

غلام حسين خان رجوع كن به كلو خان

غلام علي خان المشهور به خوش نويس ۷۰

غلام علي خان (مصنف شاه عالم نامه) ۶۷

غلام علي مير ۱۰۸، ۱۰۹

غلام قادر خان ۶۴، ۱۳۱

غلام مجتبی ۱۱۴

غلام محمد دهلوي خليفه ۴۶، ۱۱۲

غلام معي الدين ۱۱۴

غلام نقش بند خان خواجه خلف خواجه يوسف ۱۵

غياث الدين بن همام الدين المدعو بخواند امير ۴۰

غيلان بن سلامة الثقفي ۱۱

ابن ابی فاطمه ۱۹

فتح الله شيرازي مير ۸۵

فتح علیخان برادرزاده بسنت خان ۷۷

فخرالدین مولوی ۶۹

فراقی رجوع کن به پریم کشور کفور

ابو الفرج ۱۹

فرخ سیر ۵۹

فرخنده بخت بهادر میرزا ۶۹

فضل الله میرزا ۱۲۶

فضل بن سهل ذو الریاستین ۲۱

ابو الفضل بن مبارک ۲۴، ۲۵، ۷۹

فقیر رجوع کن به شمس الدین فقیر

فلاطون ارمنی ۷۱

فیروز جنگ رجوع کن به غازی الدین خان عماد الملک

فیض الله برادر حقیقی قاضی عصمت الله ۱۲۷

فیض الله بیگ ۷۵

فیض الله قاضی ۱۲۷

فیض علی بن مولوی طالب حق ۶۴

فیلات دگلس کریون کرنل ۸

قادر بخش ۱۱۲

القاسم بن اسمعيل بن اسحق ابو محمد ۲۲

قاضي رجوع كن به عصمت الله خان قاضي

قدرت الله خان حكيم ۴

قدسي ۱۱۸

قرشت ۱۲

قطب الدين بختيار كافي ۶۹

قطب الدين علامه شيرازي ۳۶

قطبه ۲۰

قمر الدين خان نواب ۶۰

قوام الدين حسن بن صدر الدين رجوع كن به ذو الفقار سيد

ابو قيس بن عبد مغاف بن زهرة بن كلاب ۱۱

كاتبى محمد ترشيزى ۴۷، ۴۸

كاظم حسين مولانا ۳

كام بخش شاهزاده ۵۸

كرم علي مير ۱۲۸

كریم الدين رجوع كن به حبيب الله وزير خراسان

كریم الدين مولوي ۶۱، ۷۶، ۱۱۶، ۱۲۰

كسل سنگهه منشي ۱۱۲

کشفی رجوع کن بد محمد صالح

کعب ۱۰

کفایت خان ۵۵، ۵۳، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲

کلن ۱۲

کلن میر ابو الحسن ۶۴، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳

کلو خان ۱۲۶

کلیم ۱۱۶

کمال خجندی ۴۲

کنول کشن راجه ۱۱۵

کیومرث ۱۴

گدائی مغلیه میر ۱۲۸

گشتاسپ بن لهراسپ ۱۴

گوی ناتھ رای ۱۲۲

لچهن سنگه منشی ۱۱۲، ۱۱۶

لچهن رام بندت ۱۱۲، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۳۰

لطف الله خان صادق ۶۲

لعل خان بن کفایت خان ۱۰۷

لقوة شاعر ۲۰

لون کرن رای ۹۰

مامون عباسي ۲۱

ماضي ۴، ۵۷

مبارک شاه سیوفي ۲۴

مبارک شاه قطب ۲۴

ابن مجالد ۱۹

مجنون رجوع کن به علي الكاتب مير

محبوب رای منشي ۱۱۲

محمد اسلم ۶۱

محمد اسمعيل ۱۱۲

محمد اشرف خواجه سرا ۹۵

محمد اشرف سعيدا ۵۵، ۹۵

محمد اصغر رجوع کن به اشرف خان مير منشي

ابو محمد الاصفهاني ۱۹

محمد اعظم شاه ۵۸

محمد افضل ۱۲۶

محمد افضل الحسيني ۶۰

محمد افضل القريشي ۶۰

محمد افضل لاهوري نامي قادري ۶۰

محمد اکبر ۱۰۶

محمد امير رضوي ۷۱، ۷۲

محمد اوبهي مولانا ۲۵

محمد باقر طغرا نويس ۶۱

محمد باقر مير ۵۹

محمد ترشيزي کاتبی ۱۴۶، ۱۴۷

محمد تقی ۱۱۲

محمد تقی الحسنی الخطيب ۱۳۱

محمد تقی الدين خان ۱۱۷

محمد جان بن میان محمد عاشوری ۷۴

محمد جعفر رجوع کن به کفایت خان

محمد حسين ۸۲، ۹۵

محمد حسين تبریزی مولانا ۲۶

محمد حسين حکيم ۱۲۹

محمد حسين حکيم مير ۶۴، ۶۹

محمد حسين کشميري ۲۶، ۵۸، ۷۸، ۹۱، ۱۲۵

محمد حسين مظفر پادشاه ۷۸

(۳۰)

محمد حسين ميرزا ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵

محمد حسين مير بن مير گلن ۷۰

محمد حفيظ الانصاري القادري ۶۱

محمد حفيظ خان ۶۴، ۷۰، ۱۱۲، ۱۱۸، ۱۱۹

محمد حكيم ميرزا ۱۳۰

محمد خدا بنده بن شاه طهماسب بن شاه اسمعيل ۱۰۴

محمد خليل مولوي ۶۹

محمد (خوارزم) شاه ۳۶

محمد زاهد ۵۹

محمد شاه (بادشاه دهلي) ۵۶، ۶۰، ۶۱، ۱۰۷

محمد شريف پسر عبد الصمد شيرين قلم ۹۰

محمد صادق طباطبائي رجوع كن به ميرد خان نواب

محمد صالح كشفي مير مولانا ۲۶، ۱۰۱

محمد صالح كذبوه لاهوري ۱۰۰

محمد طاهر رجوع كن به طاهر وحيد ميرزا

محمد عابد ۶۳

محمد عارف ياقوت رقم خان ۱۲۶

محمد عسكر ۱۲۶

محمد عشق ميرزا ۴

محمد عطا حسین خان تحسین مرصع رقم ۶۱

محمد علی حافظ ۶۷

محمد علی حکاک مهر کن میرزا ۶۶، ۶۷، ۷۷، ۸۲

محمد علی بن خیر الله فرمان نویس میرزا ۶۵، ۶۶

محمد علی بن زرین رقم ۶۶

محمد عیسیٰ تنہا ۱۲۱

محمد غفاری قاضی ۸۲

محمد قاسم شاد بشاہ ۲۵

محمد قباد میرزا ۱۰۹

محمد قیام الدین قائم ۱۲۰

محمد کاشی میر ۹۱

محمد الماستری ۳۶

محمد مراد ۱۲۵

محمد مراد کشمیری شیریں قلم ۱۰۰

محمد مروارید شمس الدین ۷۷

محمد مظفر رجوع کن بہ آل مظفر

محمد معز الدین غوری ۳۸

محمد مقیم ۶۰، ۹۱، ۱۰۵

محمد مرسوی میر ۶۱، ۱۲۱

محمد موسی بن کفایت خان ۱۰۶

محمد مومن حسینی عرشی ۲۶، ۱۰۱

محمد میر رجوع کن به سوز میر

محمد میرزا حکیم ۱۱۸

محمد نیشاپوری مولانا شاه ۲۶

محمد هدایت حسین ۲

محمد هروی ۲۵

محمد یار شیخ ۷۵

محمد بن اسد الکاتب ۲۳

محمد بن تکش خوارزم شاه ۳۶

محمد بن عبد الله ملقب بمدنی ۲۰

محمد بن عبدوس الجیشیاری ابو عبد الله ۱۴

محمد بن علی رجوع کن به ابن مقله

محمد بن مظفر ۳۹

محمد بن مظفر مبارز الدین رجوع کن به آل مظفر

محمد بن یوسف الفاریابی ۱۹

محمدی میان ۱۳۰

محمود خواجه مولانا ۸۳

محمود رفیقی ۴۹

محمود ملا شیخ ۲۵

محمی شیرازی ملا ۲۴

مخلص رجوع کن به محمود خواجه

مرار ۱۷

مرار بن مره ۱۰

مرصع رقم رجوع کن به بدر الدین علیخان

مروارید رقم رجوع کن به عبد الله مولانا

مروید خان نواب ۷۰ | ۱۰۸ ، ۱۱۳ ، ۱۱۴

مسعود ۱۹

مسعود حافظ ۱۲۸

مشکین قلم رجوع کن به عبد الله میر

مضطرب رجوع کن به درگا پرشاد لاله

مظفر پادشاه محمد حسین ۷۸

مظفر خان ۸۶ ، ۸۸

مظفر سلطان ۵۲

مظفر علی رجوع کن به مظفر خان

مظفر خان نواب ۱۰۸

معارفه بن ابی سفیان ۱۱

معنصم عباسی ۱۹

ابن معدان ۲۱

معز کاشي مير ۲۶

معز الدين | محمد غوري ۳۸

معظم بخت بهادر ۷۳

مقبول نبي خان پسر انعام الله خان يقين ۶۷

مقندر بالله العباسي ۲۱، ۱۲۳

مقصود خان ۱۲۵

مقصود علي ۹۱

مقصود مولانا ۸۴

ابن مقفع ۱۵

ابن مقله ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۱۲۳

مقيم آقا ۵۶

منصور شاه ۴۱

منصور عباسي ۲۰

منصور مسگر ۹۲

منصور بن سلطان مظفر ۴۰

منو مير ۶۰

منوهر راى ۹۰

ابن مثير ۲۲

مولانا تېرېزي رجوع کن به علي تېرېزي مير خواجه

مولانا روم رجوع کن به جلال الدين رومي

مولائي ۵۵، ۷۳

مومن خان بن سيد الله خان اذبيک ۵۰

مهدي ۵۰

مهدي عباسي ۲۰

مهدي الکوفي ۱۹

مهدي مير بن مير مقصود ۱۳۰

ميان محمدي ۱۳۰

ميران شاه گورکان ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵

مير حاجي ۵۵، ۹۵

مير علي الکاتب رجوع کن به علي الکاتب مير

مير علي تېرېزي رجوع کن به علي تېرېزي مير

مير علي ملا ۷۸، ۸۲، ۸۳، ۹۳، ۹۵، ۱۰۱، ۱۰۳، ۱۰۶

مير گدائي مېلپوريه ۱۲۸

نادر رجوع کن به شکر ناته پندت کشميري

ناصر شاه ۶۳

فاگر مل ۱۱۵

نامدار حاجي ۵۹

نامي خواجه ۵۵

نثار علي مير ۶۶

نجف خان بهادر ذو الفقار الدوله ۱۱۹

نجم الدين ۶۳

ابن نديم (مصنف كتاب الفهرست) ۶، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۹

نصر فرزند حضرت اسمعيل عم ۳

نصر بن عاصم ۱۷

نصير الدين طوسي ۳۶، ۳۷

نعمت الله قاضي ۶۵، ۶۳

نعمت الله ولي ۱۰۱

نظام رجوع كن به غازي الدين خان عماد الملك

نظام الحق ۶۹

نظام الملك ۳۷

نظام الملك خواجه ۸۴

نظام هروي ۸۴

نظامي ۴۱، ۸۳

نظيري نيشابوري ۸۷

نغيس فرزند حضرت اسمعيل عم ۱۳

نور الله حافظ ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۱۱۱

نور الله شيخ ۶۲، ۶۳

نور الله شوستري قاضي ۱۴۲، ۵۱

نور الدين محمد رجوع کن به ظهري ترشيزي

نندرام پنڈت رجوع کن به راجه نندرام پنڈت

وارث علي شاه ۱۳۰

والا جاء ۵۹

بنو وجه النعجه ۲۲

وجيهه الله ۶۵

وزير عليخان ۶۶

وصفي رجوع کن به عبد الله مشكين قلم

ولايت حسين مولانا شمس العلماء ۲

وليد بن عبد الملك ۸

هارون الرشيد ۱۹

هجراني مولانا ۲۵

هدايت الله ۶۰

هدايت الله زرين رقم ۲۶، ۵۸

هدایت الله لاهوری ۵۹

ابن هشام ۱۲

هلاکو خان ۳۷، ۳۸

همام خواجہ ۳۶

همایون بادشاہ ۸۴، ۸۸، ۱۰۴، ۱۲۵

ہمت بہادر گسائین راجہ ۱۱۵

ہوارت کلمنت صاحب ۵

ہوز ۱۲

یاقوت جمال الدین ۱۲۵

یاقوت رقم رجوع کن بہ عبد الباقي حداد

یاقوت رقم خان رجوع کن بہ محمد عارف

یاقوت مستعصمی ۲۳، ۲۴، ۲۹، ۴۶، ۱۲۵

یاقوت بن عبد الله الرومي الحموي ابو الدر ۲۳

یاقوت بن عبد الله الموصلي ابو الدر ۲۳

یاقوت بن یاقوت بن عبد الله رجوع کن بہ یاقوت مستعصمی

یحیی سبیک نیشاپوری رجوع کن بہ یحیی واسطی

یحیی صوفی ۲۴

ابو یحیی مالک بن دینار ۱۹

يعقوب واسطي ٤٧

يعقوب بن يعمر ١٧

يزيد بن ابي سفيان ١١

يعرب بن قحطان ١٢٤

يوسف جلال الدين ١٠٣

يوسف شاه ٣٩

يوسف ضياء الدين بن مولوي عبد الرحمن جامي ٨٧

يوسف كاتب ٢٠

بسم الله الرحمن الرحيم

ستایش و نیایش مر خدای را عَزَّ اَسْمُهُ - که خطوط شعاعی
آفتاب را بر صفحات افلاک بقلم قدرت نگاشته - و حمد و سپاس
مر معبود حقیقی را جَلَّ جَلَّالُهُ - که مشاطة منعمش عروسِ فطرت
انسانی را بهیولی و صورت مرتب - و بپرتو ظلال صفات ابد پیوند
خوبش مژور ساخته - در کنار قابلیت نفس فاطمه نهاده -
فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ *

ای کوله ز کُلک منعم ترکیب بشر
ز انشای تو نقش بسته اجسام و صور
هر حرف که از خامه حکمت زده سر
طغرائی قضا گشته و عنوانِ قدر
و گزگونی زیبای چهره دل آرای کلام - نعمت سیدِ انام - امی لقبی
است - که تَمَوْنِ عالم - و تولد بنی آدم - از بطنِ عدم - بطفیل
حضرت مفترض الطاعه او است - و سرخ روی کونین بغازه کاری
مشاطة شفاعت او - وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ - آب و رنگ
وخسار حقیقت - برنگ آمیزی خامه شریعت - و صفحه پردازی

نامه طریقت اوست - و غرض نقاش ازل از نقش انگیزی
 بیرنگ نیزنگ ابداع و ایجاد - نقش زیبای صورت دلآرای او -
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ عَلَى آلِهِ وَ أَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ * * قطعه *

خاتم لقبی که فخر آدم آمد

مقصود وجود هر دو عالم آمد

ز یافت شرف نامه نامی وجود

آری شرف نامه ز خاتم آمد

و تحفه تحیات زکیات - و صلوات طیبات - بر آل و اصحاب او که
 حُما مملت بیضا - و هُدات طریقت زهرا - و فارسان میادین دین -
 و حارسان شرع مبیین اند - باد *

اما بعد خورشه چین خرمن ارباب استعداد - احقر عباد -

محمد هدایت حسین مدرس زبان عربی و فارسی در پرسیدنسی

کالج واقع بدار السلطنه کلکته - غَفَرَ اللَّهُ ذُنُوبَهُ - وَ سَقَّرَ عِیُوبَهُ - وَ حَشَرَهُ

فِیْ یَوْمِ الدِّینِ - تَحْتَ لِوَاءِ سَیِّدِ الْمُرْسَلِینِ - ابن سرآمد علمای دوران -

و سر سلسله فقهای زمان - علامه الاعلام - مرجع الانام - قدوة المتحدثین -

رئیس المفسرین - جمال الملة و الاسلام - بهجة الیالی و الایام -

بدر الفضلاء - شمس العلماء - مولانا ولایت حسین مدرس مدرسه عالی

کلکته - آدَامَ اللَّهِ فِیضَانِ بَرَکَاتِهِ عَلَی مَعَارِقِ الْمُسْلِمِینِ - ابن مرحوم مغفور

خلد آرامگاه - سید الافاضل - سُدُ الامثال - مفخر الانساب بالنسب

الرفیع - مقتدی الاطیاب بالحسب المذیع - انسان عین الفضل
 و الاجلال - عین اعیان الجود و الافضال - بدر البدور - صدر الصدور
 محکمہ عالیہ علی پور - جناب مستطاب مولانا خیرات حسین ^{رحمۃ اللہ علیہ} تغمدہ
 اللہ بحلل الغفران - مع المتقین فی جنۃ الرضوان - ابن مرحوم مبرور
 بالا نشین مسند عزت - کرسی نشین مجلس شوکت - زبدۃ المحدثین
 و المفسرین - قدوة الذکویین و الصرغیین - سالک مسالک تحقیق -
 صاعد مصاعد تصدیق - نوشندہ کاس رحیق - مولانا و بالعلم
 و الفضل اولانا - خلد آشیان - مولانا کاظم حسنین ^{رحمۃ اللہ علیہ} رحمۃ اللہ المثلان -
 بحرمة سید الانس و النجان - میر منشی نورمانقرمای ممالک
 ہندوستان - باوجود نقدان بضاعت - و عدم استطاعت - و اختلال
 امور ماموری - و کارهای شخصی - از مدتی مدید - و عرصہ بعید -
 جمع آوری مذاقب و اوصاف و حالات خوش نویسان ایرانی
 و عربستانی - و بالتخصیص جادو قلمان ہندوستانی را بر ذمت
 ہمت خویش لازم دانستہ - تا جمال شاہد مطلوب از نظر طالبان
 محبوب نماید - و حرکات شوقی در طبقات نوعی پدید آید - و بواسطہ
 آنکہ درین اوقات متاع فہم و کمالات فاسد - و بازارش کاسد - این
 امتعہ نفیسہ کہ جمہور امم بوی محتاج اند - بطاق نسیان منظمس -
 و بکلی معدوم و مندرس گردیدہ - و ذکر خیر بغان سحر بنیان -
 و خامہ غبرافشان ایشان - کہ در اعجاز رقم طرازی - طعنہ زن

نگارخانه چین و رشک ارژنگ مانی است - بکلی معدوم الخبر -
و مفقود الاثر گشته - و نسخهای گوهرسلک شان درین آوان - از
گردش دوران - در اطراف و اکناف جهان - چون رشته منغصم
لآبی و مرجان منتثر - و هر چه و دانه اش در رخنه و شکافی
ضایع و منتشر گردیده - لهذا مدتی جدّ و جهد را پیش نهاد
مقصد و بحصول این مرام بذل همت را مصروف داشتم -
چنانچه بمصدقِ هَمَّةُ الرَّجَالِ تَقْلَعُ الْجِبَالَ - نسخه قلمی المسمی
بتذکره خوش نویسان از مصنفات مولانا غلام محمد هفت (۱) قلمی
المتخلص بر اقم - وفاتش تقریباً در سال هزار و دویست و سی
و نه واقع شده - بدست آوردم - که اوراقش از مرور دهور -
و وفور حوادث گردش ماه و هور - و تواتر نوایب شهر - مانند قلوب
عاشقان پراکنده - و چون زلف عروسان آشفته بود - بدقت نظر -

(۱) مولانا غلام محمد المشهور بهفت قلمی المتخلص بر اقم دهایی الاصل
و از جمله شاگردان حکیم قدرت الله خان بوده - در انشا پردازی بزبان فارسی
مدیم المثل و در علم عربی فی الجملة ربطی نیز تحصیل کرده بود - و باقسام
رسم خط مثل نسخ و تعلیق و نستعلیق و ثلث و شکسته و شفیعه و ریحان
مهارتی تمام داشت - و گاهی بزبان اردو اشعار نمکین نیز می گفت - پس از
مدت زمانی جلای وطن کرده از دهلی بلکنو آمد - چون مایل بقرن طب بود از
خدمت میرزا محمد عشق اکتساب این فن شریف نمود - وفاتش در سال مذکور
اتفاق افتاد - رحمه الله علیه *

و امعان بصر - ملاحظه نمودم دیدم - فی الواقع نقل و طبع آن
خیلی شایسته و شایان است - اگرچه درین خصوص نیز کتب
عده‌ده بنظر رسیده - یکی امتحان الفضل تصنیف میرزا سنگلاخ
ایرانی و در سنه هزار و دویست و نود و یک در طهران طبع شده
است - و لیکن مصنف مذکور چنانچه ظاهر است در مطلب
بنظر داشته - اول آنکه ذکر سی و چهار نفر از مشاهیر خوشنویسان
عراقین عرب و عجم نموده است - دوم آنکه عبارت پردازي و رقم
طرزاري بحدی نموده است که بنظر اجنب موحش - و بدیده
فارسي گویان اهل ایران مونس آمده - و نسخه دوم کتاب المسمی
بخط و خطاطان تصنیف حبیب آفندی بزبان ترکی که در تسننطیه
در سنه هزار و سه صد و شش طبع شده - و تصنیف سوم از حضرت
والا مرتبت - سپهر مغزات - ناهید فطرت - برجیس فطنت -
گل بوستان حشمت و شهریاری - ثمره شجره دولت و کامگاری - شمس
العلماء الکرام - تاج الکماء العظام - اجل اکرم کلمات هوارت صاحب
آدام الله إجلاله و ابد اقباله - بزبان فرانسه است - که در پاریس در
سنه هزار و نه صد و هشت میلادی حلیه طبع پوشیده - چون درست
مطالع و وارسي نمودم - دیدم ذکر چند جلد دیگر نیز در مسئله
خطاطان دارا است - لکن مصنف معزني إلیه کتاب خود را از روی
نسخه مفتاح الخطوط که در سنه هزار و دویست و چهل و نه هجری

رضا علي شاه قادري در هندوستان تصنيف نموده بود - اخذ و ترتيب داده است - و رضا علي شاه مرحوم غالب مطالب خود را از روی نسخه تركي سابق الذكر اقتباس کرده است - لهذا چندان توجهي بذکر خوش قلمان عطارد نشان هندوستان نداشته اند - و این نسخه موصوفه هم دارای آسامي خوش نویسان هند است - و هم مشتمل بر ذکر مشكین قلمان خارج * و از قرار قول داکتور چارلس ريو نسخه دیگر این تذکره موصوفه در کتابخانه متحف برطانیه (برٹش میوزیم) لندن موجود است - لکن از آنجائیکه دامان آن شاهد دلبرای شوخ و شنگ - و آستین ساعد سیمین آن تحفه فرنگ - بدست نخواهد آمد - لهذا باوجود وفور زحمات - و تحمل مشقات - نسخه مذکوره را ترتیب و تنظیم نموده - در ایشیا ناک سوسایٹی بمطرح انظار مبارک اراکین عظامش در آوردم - بعد از ملاحظه - امر عالی صادر شد - که کتاب مذکور باسلوب مرغوب بزیر طبع آراسته شود * و بنابر تزیین و تسمیم نسخه مذکور مطالب چند که مفید فواید اصلی - و منتج نتایج کلی است - بر این نسخه افزوده - اگر چه از متقدمین تا متأخرین - در هر زمان و بهر زبان - بلغات مختلفه - و مضامین متشکله - متون صحایف مشکون است - و لیکن این بنده ناچیز هیچمندان آنچه از اقوال مستنده که محل وثوق و موجب اعتماد دانسته - از کذب معتبره مثل کتاب الفهرست ابن ندیم و کشف

الظنون و فتوح البلدان بلاذري و وفیات الاعیان و مقدمه ابن خلدون
و غیر هم - انتخاب نموده - و بچهار مقاله ترتیب داده - و عبارت
سلیس در سلک تحریر در آورده - مقدمه کتاب مذکور مقرر داشتم -
تا بنظر ناظرین نقش حسن قبول گیرد *

مقاله اول در بیان حدوث رسم خط عربی *

مقاله دوم در ذکر حدوث و ایجاد اقسام رسم خط
اهل فرس قدیم *

مقاله سوم در ذکر حدوث نقاط و حروف معجمه
در سلسله اسلام *

مقاله چهارم در بیان تاریخ فن خوش نویسی بر
سبیل اجمال *

و در حقیقت جمع و ترکیب - و نظم و ترتیب این روایات
صریحه - و حالات صحیحه - که اسرار حکمت آمیز - و نکات رغبت
انگیز شان مایه غیرت مستبصران - و عبرت ناظران اهت - و وقتی
فوائد اتمام - و رونق انصرام - خواهد یافت که در نظر عالیجناب -
سامی القاب - اختر برج شهامت و بسالت - رخشنده گوهر
درج سعادت و فخامت - شمس المدارس و المکاتب - بدر المعالی
و المناقب - زبدة العلماء المحققین - قدوة الفضلاء المدققین -

سرکار شوکت‌مدار ادورد دینیسون روس صاحب لا زالت شمس اقباله
 بازغه - و بدور اجله طالعه - و جذاب مستطاب - رئیس اصحاب
 الشوری - و سر حلقه ارباب الفجوی - الادیب المحقق - الحبر
 المدقق - شمع انجمن بلندرائی - چراغ دود بینائی - نیر اعظم سپهر
 علم و هنر - سرکار جلالت آثار جورج هاولت تپیر صاحب - ام - ای -
 اف - جی - اس - دام اقباله العالی و عالیجاه مجدت همرا -
 مصباح رموز نکته دانی - مفتاح کنوز معانی - ناقد المثل و النظیر -
 العلامة النحویر - سید حکماء الکاملین - سند البلغاء الغاضلین -
 زنده دلان علم را سر چشمه آبکیات - سرکار عالی وقار کرفل دگل
 کویون فیلات صاحب - صانه الله عن جمیع العاهات و الآفات - بجاه
 سیدنا محمد سید الکائنات - و بکرمة آله و اصحابه رفیع الدرجات -
 علیهم صفوف التحیات و الوف الصلوات - و مجمع اراکین عظام
 انجمن مذکور - قرین موقع قبول پزیرد *

امید از ناقدان بصیر - و واقدان روشنفصیر ایفکه هرگاه در
 مجاری مسطورات سهوی یا اشتباهی بینند - یا خطائی نگرند -
 بحسن خلق اصلاح فرموده بذکر خیری یاد نمایند - و الله المستعان
 و علیه التکلان *

مقاله اول در بیان حدوث رسم خط عربی

بر مطالعه کنندگان که رای - تایق پیرای ایشان مشرق
الشمسین دانش و کمال - و مجمع البحرين معارف و انصال
است - مخفی نخواهد بود - که در هر قرن - از قرون - مورخین
و مصنفین عبارات مختلفه - روایاتی و بیاناتی درین خصوص عنوان
نموده اند - و این گفتم با همان نظر و دقت بصور کتب تواریخ معتبره
را ملاحظه نموده - و بعد از استکشاف کلی انتخاب نموده - آنچه
بنظر ظاهر بینان دور - و بدید حقیقت شناسان نزدیک و مناسب
آمده - بثبت و ضبط آن پرداخته - الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا *

قول اول اینکه اول کسیکه صانع و مخترع رسم خط عربی و فارسی
و سایر رسوم کذابت شد حضرت آدم عَلَیْهِ السَّلَام و عَلَیْهِ السَّلَام
بود - که سه صد سال قبل از وفات خود این رسوم را بر گل خام
منقش و مرتب نمود - و آن گلهای خام را در آتش گذاشته زیر زمین
پنهان داشت - چون هنگام طوفان وقوع و ظهور یافت - و ساکنین
روی زمین همگی غرق و نابود شدند - و سفینه بساحل سلامت
رسید - پس کشتی نشینان بر کوه جودی فرود آمدند - و بتدریج
بر رُبع مسکون منتشر و متفرق شدند - هر فردی رسمی از آنها یافتند -

و از آن نقشا صُور حُرُوف کتابت خود را قرار دادند - مصَنَّف کتاب
 الفهرست همین روایت را بعینها از قول کعب که از راویان مشهور
 است - ذکر نموده - لیکن این را منجملة اقوال ضعیفه و اخبار مردوده
 شمرده * قول دوم آنکه اول کسیکه واضع و مخترع رسم خط
 عربی شد - حضرت ادريس علی نبیِّنا و علیهِ الصلوٰۃ و السلام بود *
 قول سوم چنانچه در فتوح البلدان و غیره بطریق وثوق ذکر می نمایند
 اینست - اول کسیکه واضع و مخترع رسوم کتابت عربی شد سه نفر
 از اهل بولان بودند - که قبيلة ایشان در سرزمین انبار فرود آمده -
 و در آنجا سکونت داشتند - اسمی ایشان مرامر بن مُره و اسلم بن
 سُدرة و عامر بن جُدرة بود - که بتائید و اتفاق همدیگر مجتمع
 و همدست شده حُرُوف موصوله و مقطعه عربی را بمناسبت
 حُرُوف سریانی ابداع و اختراع نمودند - هر یکی از ایشان موجد
 و مخترع هیئتی خاص شدند - مرامر بن مُره مخترع صُور
 و فقوش حُرُوف گردید - و اسلم بن سُدرة فصل و وصل را امتیاز
 داد - و عامر بن جُدرة حُرُوف معجّمه را تعیین کرد - پس از آن
 جماعتی از اهل انبار از ایشان تعلیم یافتند - و بعد از آن اهل حیره
 از ایشان اخذ نمودند - و پس از آن بشر بن عبد الملک که صاحب
 درمة الجندل بود - در هنگام قیام خود در حیره از ایشان اخذ این
 فن شریف نمود - چون در مکه آمد - سفیان بن امیه بن عبد الشمس

و ابو قیس بن عبد مناف بن زُهره بن کلاب او را دیدند - که فن کتابت میداند - هر دو ازو استدعای تعلیم نمودند - و بشر بن عبد الملک به تعلیم ایشان پرداخت - و رسوم حروف هجا و کتابت را بایشان تعلیم نمود - بعد از آن هر سه برسم تجارت بطایف رفتند - و درانجا غیلان بن سلمة الثقفی از ایشان تعلیم گرفت - و بعد از آن بشر از ایشان جدا شد - و بدیار مُضَر رفت - و درانجا عمر بن زُرارة از بشر تعلیم یافت - بعد از آن بشر عزیمت شام نمود - و آنجا بتعلیم کتابت مشغول شد - بلاذری ^(۱) می گوید - چون پرتو شعاع آفتاب اسلام از افق مشرق دین مبین دمید - هجده نفر دانای رسم خط و کتابت در طایفه قریش بودند - و اسامی ایشان عمر بن الخطاب - و علی بن ابی طالب - و عثمان بن عفان - و ابو عبیده ابن الجراح - و طلحه - و یزید بن ابی سفیان - و ابو حذیفه بن عتبة بن ربیعہ - و حاطب بن عمرو - و ابو سامة بن عبد الاسد المخزومی - و ابان بن سعید بن العاصی بن امیه - و خالد بن سعید - و عبد الله بن سعد بن ابی سرح العامری - و خویطب بن عبد العزی العامری - و ابو سفیان بن حرب بن امیه - و معاویه بن ابی سفیان - و جهیم ابن الصلت بن مخزومه - و علاء بن الحضرمی - رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمْ - بوده است * قول چهارم اینکه اول کسیکه صانع و موجد

این رسومات شد - شش نفر بودند از اهل طمس - که باین اسما
 موسوم بودند - ابجد - هوز - حطی - کلمن - سعفس - قرشت -
 و این شش نفر بمناسبت اسمای خود وضع حروف نمودند - و حروفیکه
 در اسمای ایشان نبود - از قبیل ثا و ضاد و ذال و طا و غیر ذلک
 را بر حروف اصلی ملحق و مرتب نموده - و بعضی روایات دیگر
 چنین ذکر می نمایند - که این اسماء - اسمی پادشاهان مدین
 است - و هلاکت ایشان در یوم الظِّلّه در زمان حضرت شعیب
 عَلَیْهِ السَّلَام واقع شده بود * قول پنجم آنکه اول کسیکه
 بخط عربی نوشت حَمِیر بن سبا بوده - و این روایت را
 ابن هشام در سیرت خود ذکر می نماید * قول ششم اینکه اصل
 لغت عربی لغت حَمِیر و جَدِیس و طَسَم و اَرَم و حَرِیل بوده - چه
 اینها خلاصه عرب بوده اند - و مصداق بر این قول این است - که
 چون حضرت اسماعیل عم حصول مجاورت حرم کعبه شریف
 نمود - و نشوونمای آنحضرت در آن سرزمین متبرکه واقع شد -
 و بعد بلوغ رسید - در قبیله جرهم مزاجت نمود - و بسبب
 پیروی حکم پدر بزرگوار بآن قبیله مانوس شده - و بمخالطت
 ایشان پرداخت - فلذا بواسطه مواسست و مجالست ایشان
 لغت عربی را اخذ نمود - و پیوسته فرزندان آنحضرت بمرد
 ازمنه و ایّام - بحسب حدیث و ظهور اشیا تسمیه هر شی را -

بر سبیل اشتقاق کلام - بعض از بعض نموده - و چون قبایل عرب
 فی الجمله کثرتی یافتند - بسبب تفریق - لغت هر قبیله انفراد
 پذیرفت - که تا کنون این قانون در اصول - مشترک البین است -
 اما در لهجه و فرع فی الجمله اختلاف واقع است - و اول کسیکه
 عربی نوشت - نفیس و نصر و قیما و دومه فرزندان حضرت
 اسمعیل علیه السلام بوده اند - که ایشان حروف را مفصل و مشرّح
 وضع نمودند * قول اخیر قریب بحق است - و قابل قبولیت
 نفس سلیم و طبع مستقیم است - و نیز در تواریع معتبره و کتب
 مستنده همین مذکور است * ابن ندیم می گوید که در آغاز
 مراسم خط نویسی - رسم خط مکی بود - چون این رسم شایع گردید -
 و بعد اراج کمالات ترقی یافت - رسم خط مدنی از مشتق نمودند -
 چون این رسم نیز در حجاز و عراق عرب شایع شد - اهل بصره
 رسم خط خاص از رسم مدنی اختراع نمودند - و بعد از آن اهل کوفه
 رسم خطی مخصوص از رسم بصری استخراج نمودند - که برسم خط
 کوفی در آن اق مشهور گردید *

مقاله دوم در حدوث و ایجاد اقسام

رسم خط اهل فارس قدیم

مورخین فارس درین باب - بیانات مختلفیه و روایات متفرقه
 اوراق صحایف را مشهور و مزین نموده اند - اما آنچه روایات

مؤثقه بنظر رسیده از کتاب الفهرست ایراد نموده ایم - و العهده
 علی الرواة - بعض گویند که در بدو امر کیومرث که قوم فرس او را
 آدم ابوالبشر می دانند - متکلم بلغت فارسی شد - و بمقتضای
 النَّاسُ عَلَی دِینِ مَلُوکِهِمْ - و سَالِکُونَ طَرِیقَ سُلُوکِهِمْ لغت او را
 در عالم منتشر نمودند * و برخی برانند که اول کسیکه بفارسی
 نوشت بیوراسپ بن ونداسپ بود - که مشهور بضحاک است *
 و جمعی قایل اند که افریدون بن ثغیان - پس از آنکه بر معموره
 روی زمین تسلط یافت - مملکت را بر پسران خود که سلم و طوس
 و ایرج بودند - قسمت نمود - و هر کدام را بحصص مخصوص
 امتیاز بخشید - و درمیانه ایشان فرمانی بزبان فارسی نوشت
 که بان دستور العمل رفتار نمایند * و این ندیم از کتاب الوزراء که از
 مصنفات ابو عبد الله محمد بن عبدوس الجهشیری است - نقل
 نموده که رسم نوشتن بزبان فارسی تا قبل از زمان گشتاسپ بن
 لهراسپ بسیار قلیل بوده - و مردم آنوقت بنوشتن مطالب بیسط
 و تفصیل و تشریح بهیچ گونه هفرو اقتداری نداشتند - و یک کلمه را
 بدقت تمام بتسوید یک صفحه می نوشتند - و مطالعه کنندۀ او نیز
 بشق النفس تحقیق مطلب نمودی - در هنگامیکه بستاسب زینت
 آرای افسر و دیهیم سلطنت گردید - رسم نوشتن در میان مردمان
 وسعت یافت - و چون زردشت بن اسبتمان ظاهر گشت - و در

اجرای شریعت معجوس موفق و موبد گردید - کتابی عجیب
بیرون آورد - که بر جمیع لغات مختلفه حاوی بود - و مردمان را
بتوسیع رسم خط و نوشتن ترغیب و تائید نمود - لهذا مردمان آنزمان
بواسطه پیروی آن موجد طریقت بتعلیم و تعلّم رسم خط - همت
گماشتند - این معقّع ذکر نموده که اهل فرس را هفت گونه رسم قلم
هست که هر یکی از آن رسوم خصوصیتی خاص دارد و از دیگران
ممتاز است - و از جمله این رسوم یکی ریش دبیره است که
دارای سه صد و شصت و پنج حرف است - و بان علم فراست
و تناول و اشارات چشم و ابو و امثال اینها می نوشتند - این ندیم
که در سغه سه صد و هشتاد و پنج هجری قدسی وفات کرد
می گویند - که درین هفتکام آن رسم خط بکلی معدوم و هیچ کسی در
ابفای فرس دارای آن رسم خط نیست * دوم کسج که شرطنامه
و استجاره زمین و قطعات جلی و خفی را بآن رسم می نوشتند -
و ایضا بآن نگین خاتم و طرز علبوس و فرش خانه را نقش
و زینت آرائی می دادند - و نیز سکه درهم و دینار ایشان بهمان
رسم بوده - و عدد عرفش بست و هشت - سوم نیم کسج که بآن
کذب طبریّه و فلسفیّه را بقید کتابت می آوردند - و بست و هشت حرف
بود * چهارم شاه دبیره که سلاطین و ملوک عجم باستعمال آن حروف
در میان خود شان نامه و پیام می نمودند و رموز امور سلطنت

خود را بهمان رسم ثبت می کردند - و این رسم خط را از سایر اهل مملکت مخفی و پوشیده می داشتند - تا کسی بر اسرار امور سلطنت ایشان واقف و آگاه نشود * پنجم هم دبیریه و نامه دبیریه که دارای سی و سه حرف بود - و این رسم خط مخصوص اصناف عمومی اهل مملکت بوده * ششم راز سهریه که طبقه سلاطین اسرار رموز سلطنتی خود را برعایا باین حروف می نوشتند - و عدد آن چهل حرف که هریک را شانی و صورتی مخصوص و شکلی جداگانه بود * هفتم راس سهریه که بان علم منطق و حکمت می نوشتند - و عدد حروف آن بست و چهار حرف و بعضی با نقاط بودند * و قاعده هجائی که مسمی بزوارشن و تقریبا هزار کلمه بود - داشتند - و این کلمات را هم موصول و هم مفصول می نوشتند - و بهمین کلمات فرقی میان متشابهات می نمودند - این همه رسوم بقراریکه در کتاب الفهرست نوشته است - مذکور شد - چنانچه در زمان سلطنت طبقه فرس که تمامی روی زمین را مستخر کرده - و ترقی و تمدن عمومی ایشان بدرجه علیا رسیده - این مرسومات درمیان آن قوم شریف متداول بود - لیکن بمقتضای زوال آن دولت عظیمه این مرسومات نیز رفته رفته بکلی معدوم و نابود گردید *

فصل سیوم در ذکر حدوث نقاط و حروف معجمه در سلسله اسلام

حدوث نقاط و حروف معجمه را بچند نوع روایت نموده اند -
در بدر اسلام اخذ و تکمیل قرات قرآن شریف و احادیث
مقدسّه از اقوال الرجال بود - که بتائید تلقین از زبان همدیگر
امضا و حفظ می نمودند - پس چون اسلامیت بکثرت رواج یافت -
و سلسله اسلام قوی شد - فرقه اسلامیان بواسطه حروف متشابه
الصور مضطرب شدند - قوی هست که اول کسیکه بوضع نقاط اقدام
نمود - مزار بود - و حروف معجم را عامر مبدع گردید - و بقول دیگر
ابو الاسود الدؤلّی بتلقین حضرت علی رَضِیَ اللّهُ عَنْهُ اینها را وضع
نمودند - بعضی می گویند که نصر بن عامر - و بقول دیگر یحیی بن
بعمر - بحکم عجاج بوضع نقاط اقدام نموده بود - اما بحسب ظاهر
ز مجمع اقوال استنباط می شود - که باید وضع نقاط در حین ابداع
و اختراع حروف بوده باشد - چه بسیار مستبعد می نماید که حروف
با وجود تشابه صوری تا زمان جمع نمودن و اصحاف مصحف -
عاری از نقاط باشد - و نیز بروایات متعدده و اقوال متکثره
این امر بثبوت رسیده - که صحابه کرام رَضَوْنَ اللّهُ عَلَیْهِمْ اَجْمَعِیْن -
مصحف را از هر چیز حتی از نقاط هم تجرید نمودند - و این

مسئله واضح می نماید که سابقاً نقاط موجود بوده است - و الا
تجربید از نقاط چگونه ممکن باشد و الله اعلم *

فصل چهارم در بیان تاریخ فن خوشنویسی بر سبیل اختصار

آنچه در کتب تواریخ معتبره بنظر رسیده - و طرف یقین
و معل و ثوق است - اینکه در صدر اسلام اول کسیکه بنوشتن مصحف -
دارای هنر بلند - و رتبه ارجمند - و مدارج سعادتمند - و معروف
بحسن خط بود - و اشعار و اخبار خوش اسلوب - بطرز مرغوب - جهت
ولید بن عبد الملک می نوشت - خالد بن ابی الیهاج بود که
رسم خط او بخط کوفی مشهور آفاق است - و سعد او را باین منصب
مقرر کرده - و او مخترع رسوم دیگر هم بوده است - چنانچه در شرح
العقیده مفصلاً مذکور است - و کتبه سوره مبارکه و الشمس و ضحیها
به آب طلا بطرف قبله مسجد حضرت خاتم الانبیاء علیه
السلام و الذاء نوشته بقلم اوست - و روایت است که حضرت عمر
بن عبد العزیز رض ازو خواهش نوشتن تمام مصحف نمود - پس
مصحفی بنهایت هنرمندی و طرز دانی و تذهیب باتمام
رسانید - و نزد وی برد - چون نظر حضرت عثمانی رض بان مصحف
گرامی افتاد - بوسید - و بر سر و چشم مالید - و ملاحظه بسیار

بامعان نظر در اسلوب نوشتن و طرح جداول و طرز سطوری نمود -
 در ادای حق قلم او متعیر آمد - که عله و انعام متجاوز از هـم
 و قیاس است - لهذا مصحف را بوی بارداه - و از جمله خوش
 نویسان ابویعنی مالک بن دینار که مولای سامة بن لوی بن
 غالب بود - و مصحف را باجرت می نوشت - و قاتش در سال
 یکصد و سی هجری وقوع پذیرفت - و از جمله کتّاب مصحف که
 بحسن خط موصوف بودند یکی خشنام البصری و دوم مهدی
 الکوفی که در ایام هارون الرشید بوده اند - و نیز از آنجمله ابو حدی
 الکوفی بود - که در ایام خلافت معتصم عباسی از نویسندگان بزرگ
 و حاذق ترین معاصرین خود بود - و مصحف را بنهایت لطافت
 می نوشت - و بعد ایشان جماعتی دیگر ظاهر شدند - از آنجمله ابن
 ام شیدان و مسکور و ابو حمیزه و ابن حمیزه و ابو انفرج که در زمان
 ابن ندیم موجود بوده اند - و آنانکه مصحف را برسم خط محقق
 و مشق و امثال آن می نوشتند - ابن ابی حسان و ابن الحضرمی
 و ابن زید و محمد بن یوسف الفریابی و ابن ادبی فاطمه و ابن مجالد
 و شرا شیر المصری و ابن سیر و ابن حسن الملیح و حسن بن الذعالی
 و ابن حدیده و ابو عقیل و ابو محمد الاصفہانی و ابو بکر احمد بن
 نصر و پسر او ابو الحسین بوده اند * ابن ندیم و حاجی خلیفه از قول
 ابو العباس احمد بن محمد بن ثوابه نقل نموده اند - که در ایام

خلافت بنو امیّه اول کسیکه بنوشتن مصحف مشهور و بحسن خط
 معروف بود قطبّه بود - که از وفور هنرمندی و حذاقت طبعی
 رسم خط را بچهار نوع استخراج نمود - باشتقاق بعض از بعض -
 و بعد از آن در اوایل خلافت بنی عباس درین فن ضحاک بن
 عجلان فرید دهر و وحید عصر خویش گشت - و باز دین کُششهای
 مرغوب و دلپذیر - عروس خط را زیب و زینت بخشیده - وفاتش
 در سنه یکصد و پنجاه و چهار وقوع یافت - و سپس ازو اسحق بن
 حمّاد در خلافت منصور و مهدی عباسیان در فن خوش نویسی
 مشهور و معروف گردید - و مجمعی از طلاب در حلقه درس مشق
 و تکمیل این فن شریف نمودند - و اسامی ایشان یوسف کاتب
 او ملقب بلقوه شاعر - و ابراهیم بن المحسن که بر یوسف رتبه برتری
 جستند - و شقیق خادم قاسم بن منصور و ثناء کاتبه جاریه این فیوما
 و عبد الجبار الرومی و شعرانی و ابرش و سلیم خادم جعفر بن
 یحیی و عمرو بن مسعد و احمد بن ابی خالد و احمد الکلبی
 کاتب مامون عباسی و عبد الله بن شدّاد و عثمان بن زیاد العایل
 و محمد بن عبد الله ملقب بمدنی و ابو الفضل صالح بن
 عبد الملك تیمی خراسانی است - و جمگی دارای رسم خط
 اصلیه مزونه شدند که عبارات از دوازده نوع رسم قلم است - باین
 تفصیل قلم انجلیل - قلم السجلات - قلم الدیباچ - قلم الطومار

الکبیر - قلم الثلاثین - قلم الزنبور - قلم المفتح - قلم الحکرم -
قلم العهود - قلم انقص - قلم الحرفاج - و این جماعت در اصناف
 این گونه رسم خط بنهایت مهارت و اقتدار باختراع طرزهای شیرین
 و امولوبهای دلکشین شهرت تمام داشتند - انتهی * و تئیکه طبقه
 بنفوهاشم ظاهر شدند - احداث رسم خط که مشهور بخط عراقی است
 نمودند - و پیوسته در ترقی دادن آن سعی کما ینبغی می کردند -
 چون امر خلافت بمأمون عباسی دایر شد - محرک صنعت
 تجوید خطوط گردید - سپس شخص دیگر ظاهر شد - که مشهور
 به أحول معز که از تمام رموز کتابت مطلع و باخبر و از سایر نکات
 ماهر بود - پیوسته بمراسم و قوانین خط تکلم می نمود - و مخترع
انواع رسوم نوشتن گردید - و بعد قلم الزرع - و قلم النسخ -
 و قلم الریاسی که مخترع آن ذو الریاستین فضل بن سهل است -
 و قلم الرقاع - و قلم غبار الحلیه این پنج رسم قلم دیگر ظاهر و مشهور
 شدند - بعد از اینها اسحق بن ابراهیم تمیمی که مکنی بابی
الحسین و معلم مقتدر عباسی و اولاد او بود - او هم در ایام
عصر مخود بهترین کتاب و سرآمد کل - مشهور و معروف بود -
 و در رسم الخط رساله قالیف کرده - و مسمی بتحفة الوامق نموده -
 و اسحق تحصیل این کمالات را از ابن معدان و غلامش ابو اسحق
ابراهیم الذمیس نموده - و این شیوه مرضیه را در میان اقربای خود

جاری داشت - و تمامی خویشان و اولاد او اکتساب این کمالات نموده گوی سبقت و نیک نامی از معاصرین خود روده - خصوصاً برادر او ابو الحسن که قدم بقدم و نعل بنعل بمسلک وی پیروی نموده - و کذلک پسرش ابو القاسم اسمعیل بن اسحاق بن ابراهیم و پسرزاده او ابو محمد القاسم بن اسمعیل بن اسحاق و ذریه او ابو العباس عبد الله بن ابی اسحاق - و این گروه رسوم خط را بر وجه اتم و اكمل تحصیل نمودند - و در آن عهد و زمان در حسن خط و ظرافت نکات کتابت - احدی بپایه ایشان نرسیده - و از جمله نویسندگان بنووجه الفعجه و ابن منیر و زنفطی و روایدی بوده اند - و ایضاً خوش نویسانیکه در سلسله وزرا خوش قلم بوده اند - یکی ابو احمد عباس بن حسن و ابو الحسن علی بن عیسی که وفاتش در سنه سه صد و سی و چهار وقوع پذیرفت - و ابو علی محمد بن علی بن مقله که مولد شریفش هفگام عصر در روز پنجشنبه بیست و یکم شوال سنه دویست و هفتاد و دو - و وفاتش روز یکشنبه دهم شوال سنه سه صد و بیست و هشت اتفاق افتاد - و برادرش ابو عبد الله الحسن بن علی - و مولد شریفش اول فجر روز چهارشنبه سالخ شهر رمضان المبارک سنه دویست و هفتاد و هشت - و وفاتش در شهر ربیع الآخر سنه سه صد و سی و هشت وقوع پذیرفت - و این دو برادر طرح خوش قلمی را بعلیا مدارج رسوم ترقی دادند - که بنسبت کتاب سلف بمراتب

احسن و اعلی می نوشتند - و از اولاد ایشان ابو محمد عبد الله و ابو الحسن بن ابی علی و ابو احمد سلیمان بن ابی الحسن و ابو الحسن بن علی بوده اند - و در خانواده ایشان این طرز و سبک خوش نویسی بدرجه رسید که از متقدمین تا متأخرین هیچ کس بدرجه ایشان نرسیدند - صاحب کشف الظنون می نویسد که ابن مقله اولین کسی است که مبتدع و مخترع رسم خط بدیع است - لهذا نام نگارش در دایره حیات تا دامن قیامت باقی است - و بعد ازین علی بن هلال معروف بابن البواب ظاهر شد - و رسم خط بدیع را بنهایت خوش اسلوبی و بطرزی بسیار مرغوب ترتیب داده - در سال چهارصد و سیزده هجری وفات یافت - در متقدمین دیده نشد که در نوشتن بآن اسلوب و آبداری قلم کسی مانند او یا قرین او بوده باشد - اگرچه ابن مقله اول مخترع این رسم است - و فضیلت او بر دیگران بجهت مسبقیت و هم من باب حسن خط است - اما ابن بواب این طریقه را تنقیح و تنظیم کرد - و بعلمیه تحلیلی تجلی داد - و کسوت بهجت و طراوت پوشانید - و شیخ او محمد بن اسد الکاتب بود - و بعد از ابن البواب - ابو الدرداء ظاهر شد - که نام او یاقوت بن عبد الله المرصلي بود - و در سال ششصد و هیجده هجری وفات یافت - و بعد از او ابو الدرداء یاقوت ابن عبد الله الرومي الحموي بود - و در سال ششصد و بیست و شش هجری وفات کرد - و بعد از آن یاقوت بن یاقوت بن عبد الله الرومي

المستعصمی بود - وفات او در سال ششصد و نود و هشت هجری واقع شد - و همین یاقوت مستعصمی است - که ذکر خیر او مشهور آفاق در اطباق الرجال الی یوم النلاق نقل هر محفل و نقل هر مجلس است - و بعد از آنها چیزیکه در طبقه متاخرین شهرت یافته این شش رسم القلم است که مشهور بثلث و نسخ و تعلیق و ریحان و محقق و رقااع است - و اشخاصیکه در این فن شریف خصوصاً در این شش رسم قلم سر حلقه نویسندگان عالم - در سلسله بنی آدم بوده اند - ابن مقله - و ابن البواب - و یاقوت - و عبد الله ارغون - و عبد الله صراف - و یحیی صوفی - و شیخ احمد سهروردی - و مبارک شاه سیوفی - و مبارک شاه قطب - و اسد الله کرمانی - اند - و از جمله مشاهیر کتاب در بلاد روم حمد الله بن شیخ الاماسی و پسرش دده چلبی - و جلال - و جمال - و احمد قرة حصارمی - و شاگردان او حسن - و عبد الله الاماسی - و عبد الله قریمی و غیر ذلک اند انتہی - ابو الفضل علامی بن مبارک می گوید که در متاخرین مولانا عبد الحی که منشی ابو سعید میرزا بود - در خط تعلیق ید طولی داشت - و مولانا درویش ابن طرز خط را از او بدرجه اعلی رسانید - امّا از منشیان هند هیچکس برابر اشرف خان که از منشیان حضرت شاهنشاهی جلال الدین اکبر غازی بود - نمی نوشت - و خواجه عبد الله صیرفی - و ملا معی شیرازی - و ملا عبد الله آش پز هروی - و ملا ابو بکر - و ملا شیخ

محمود - و خواجه عبد الله مروارید این رسم خط را بهایه اعلی
 رسانیدند - چنانچه صیت خوش نویسی ایشان در اطراف
 و اکناف عالم منتشر گردید - و در زمان امیر تیمور گورگان خواجه
 میر علی تبریزی از نسخ و تعلیق خط هشتم را ابداع نمود - که آنرا
 نستعلیق نامند - و از شاگردان او دو کس این رسم را پیشگاه همت
 والا نژاد گذاشتند - و بر معاصرین خود رتبه تفوق یافتند یکی
 مولانا جعفر تبریزی - و دیگر مولانا اظهر - لیکن در این موضوع
 علامی ایراد نموده و می گویند که خاطر کامل دارد بواسطه آنکه
 بسا خطوط نستعلیق که پیش از زمان حضرت صاحبقرانی نوشته
 بودند - بنظر درآمده است - و از خوشنویسان نستعلیق مولانا
 محمد اربهی است - و سرآمد همه مولانا سلطان علی مشهدی
 است که خط را درین طرز بدیع بهایه و آلا نهاد - اگرچه از مولانا
 اظهر تعلیم نگرفته - اما از خطوط وی بسا استفاده نموده -
 و فیض وافر برداشت - و شش کس از شاگردان مولانا درین
 طرز خط مشهور آفاق شدند - یکی سلطان محمد خندان - دوم
 سلطان محمد نور - سوم مولانا علاء الدین - چهارم محمد هروی - پنجم
 مولانا زین الدین عبدی نیشابوری - ششم محمد قاسم شاد بشاه
 و هریکی بطرز مخصوص بدلهائی گروهی ممتاز گشت - دیگر
 مولانا سلطان علی شیر مشهدی - و مولانا هجرانی که درین خط
 رتبه دارند - و بعد از ایشان سر دفتر خوشنویسان نستعلیق مولانا

میر علی هروی است - اگرچه بظاهر شاگردی مولانا زین الدین کرد - اما از خطوط مولانا سلطان علی استغافه تمام نمود - و از جودت و ذهانت خویش - تغییر روش بیش نموده - تصرفات نمایان یادگار گذاشت - یکی از ایشان پرسید - که میان خط شما و خط مولانا سلطان چه فرق است - گفت که من هم خط را بکمال رسانیده‌ام - لیکن آن نمکی که در خط مولانا سلطان علی هست در خط من نیست - دیگر مولانا ملا محمد حسین تبریزی - و میر سید احمد مشهدی - و ملا حسن علی مشهدی - و مولانا شاه محمد نیشاپوری - و میر معز کاشی - و میرزا ابراهیم اصفهانی اند - و دیگر کاتب جادو رقم مولانا محمد حسین کشمیری است - که در عهد سلطنت بادشاه جمجاه جلال الدین محمد اکبر بادشاه غازی مسند کتابت مزین بذات شریفش بود آنتهی - و دیگر از اشخاص مشهور و کاتبان معروف که لوای شهرت در این فن بر افراخته - مولانا میر عماد قزوینی - و مولانا عبد الرشید دیلمی - و مولانا میر محمد مومن حسینی عرشی - و شاه عزیز الله بخاری - و خلیفه غلام محمد دهلوی - و هدایت الله زرین رقم - و مولانا میر محمد صالح کشفی - و میر سید علی خان تبریزی جواهر رقم و غیر ذلک هستند - که شرح احوال ایشان در ضمن کتاب مذکور است - هَذَا مَا أَرَدْنَا أَيْرَادُهُ فِي هَذِهِ الْمَقَالَاتِ - وَاللَّهُ خَيْرٌ مُعِينٍ - إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّكَ نَسْتَعِينُ - وَآخِرُ دَعْوَانَا أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ *

بسم الرحمن الرحيم

در حمد

ای قطعه لطف زیر مشقِ کرم
اوراق عطا ز خسروانِ رقت
مجموعه رحمت بکنابی که فیض
شادابی خط یافت ز جَفَّ الْقَلَمِ

در نعت

چون خامه اسقم در آورد بدست
نقش خط نسیم دین اغیار نشست
شد نستعلیق گوی لب اعجازش
بازار زمان ثلث انگار شکست

بر آگاه دلان خُبرت پرورش است - که این اعجوبه آفرینش
که او را خط خوانند چون عالم قدیم بی سرو بی است - نه او را
بدایت است نه او را نهایت - در هر زمانی شرطایفه روشی خاص
در نقوش آن پرداخته - چون هندی و یونانی و سریانی و قبطی

و معقلی و عبری و انگریزی و فرنگی و کشمیری و کوفی و حبشی
و ریحانی و روحانی و غیره - در بعضی کتب - عبری را بآدم نسبت
کند - و طایفه بادریس که خط معقلی را ترتیب داده *

در بیان قلم

بدانکه بهترین قلم آن بود که پخته باشد یعنی نه خام بود و نه
سوخته - و نشان پختگی آنست که رنگ بغایت سرخ بود و نه سفید -
و نه در سفیدی زردی باشد و نه در سرخی سیاه رنگ بود - و قلم
ثقیل باشد و محکم - و اندرون او سفید باشد - و رگهای قلم راست
باید - و اگر رگهای قلم راست نباشد - در کتلت لایق و فایق
نیست - و در درازی شانزده انگشت یا دوازده انگشت باشد -
و سطرپی آن از سر انگشت کوچک - و اگر سبک و سیاه باشد عمده
نیست * در قلم شش تن بود - سه از آن حسن سه از آن قبیح - سرخ
و سخت و سنگی - و دیگر سبک سست و سیاه * * ابیات *

اولاً می‌کنم بیان قلم

بشنو این حرف از زبان قلم

قلم سرخ رنگ می‌باید

نه به سختی چون سنگ می‌باید

نه سیاه و نه کوتاه و نه دراز

یاد گیر ای جوان ز روی نیاز

معتدل نه سطر نه باریک
 اندرونش سفید نی تاریک
 نه درو پیچ نه درو تابی
 ملک خط راست نیک اسبابی
 گر قلم سخت باشد و گرسست
 دست را زمین و زان نباید بست
 قط اول نکو نمی آید
 دویمش گر نکو بود شاید
 قط اوسط کنی خطا باشد
 گر معرّف کنی روا باشد

در بیان هاختن مداد یعنی روشنائی و ترکیب
 آن که استادان متقدمین یعنی یاقوت
 مستعصمی و غیوه هر یک ترکیب
 مرکب بر وضع خود بیان نموده

اگر خواهی که بشناسی سیاهی
 بگویم با تو تحقیقش کماهی
 سیاهی نزد ما نهکوتر آن ست
 که اندر دیده براق و روان است

و لیکن چون سواد دیده باید
 که در آتش خلل پیدا نیاید
 بداند هرکه از اهل تمیز است
 که اجزای سیاهی چار چیز است
 نخستین زاگ دویم دوده پاک
 ولی هم سنگ باید دوده بازاک
 سیوم جزو سیاهی هست مازو
 ولی مازو بود هم سنگ هر دو
 بود جزو چهارم صمغ خوشرنگ
 ولی هر جزو او را ساز هم سنگ
 سیاهی چون به پالوده رسانی
 ز کرباس لطیفش بگذرانی

چون زاگها عزیز الوجود کمیاب اند اگر نباشد بدل او شب یمانی
 کفند *
 * شعر *

زاگ سوری سرخ باشد قلعیدیس اسفید دان
 سبز قلعند است و باشد زرد زاگ قلعطار

و اجود توپین همه زرد است - مازو را جوکوب در دو چندان آب یکشب
 بخیسانند - و با زاگ سوده در ظرف آهنی غلیان نمایند که نصفی
 باز آید و تقطیر کنند - و در ظرف مزجج^ت یا در سنگ سماق - بضرورت

هاون آهنی و برنجی - بالای دوده و صمغ چکانند و صد ساعت
سحق کنند *
* شعر *

هم سنگ دوده زاگ است هم سنگ دوده مازو

هم سنگ هر سه صمغ است و انگه زور بازو

ترکیب آنست که دوده بگیرند - و در کاغذ پیچند - و در خمیر گیرند -
و در تنور گرم بر سر خشت پخته نهند - تا که آن خمیر پخته گردد -
و پس از آن بیرون بر آورند - و دوده را در هاون یا کتهائی آهنی ریزند -
بعد از آن صمغ عربی را در ظرفی کنند - و آب دران اندازند مقداری
که چون بگذارد بقوت عسل بود - پس پارۀ صمغ سل کرده را در هاون
ریزند - و آن دوده را در آب صمغ خمیر سازند - و بسیار بدسته بکوبند
و بمالند - بعد از آن مازو را بگیرند و بشکنند - و دوچندان آب درو ریزند -
و برگ حنا و برگ مورد از هر یک یکدم - و همه بر سر مازو ریزند -
و آب مازو و آب زاج و آب چوب بیتجاسار ریزند - و یکشنبه روز
بگذارند - و بعد از آن بر آتش نهند و بجوشانند و کفچه زنند *

در بیان روشنائی پایدار

اختراع خوشنویسانست در خط بیشتر
کرده حل این عقده را هر کس برغم یکدم
تا شود تحریر ابیض متصل هر حرف را
آورد نقاش نادان را مددای زان بمر

مردمان دیده در کردند ایجادش بفکر
 لیک کوشیدند در اخفا ز اقران بیشتر
 چون مهسر شد بمن این نسخه از فضل خدا
 نعمت حق را فپوشیدم زیاران دگر
 کرده ام اظهار آن اسرار بر مشتاق خط
 تا صدف سان گوش او گردد ز نظم پر گهر
 روی کاغذ را بکن آهار و پشتش را مساز
 از کمال احتیاط خود چو گل رنگین و تر
 بعد از آن بر روی کاغذ مهره کن بر پشت او
 تا که از آئینه باشد در نوشتن صاف تر
 توتیای سبز را باریک کن چون سرمه سا
 حل نما در آب خالص ای گرامی نامور
 توتیا یک جزو بستان روشنائی دان دو جزو
 حل در آب توتیا کن روشنی را سر بسر
 میدهند تحریر ابیض را مضرت بی شمار
 آب ساده در سیاهی گر کنی داخل دگر
 گر شوی محتاج اجرای قلم ای نکته دان
 گیر آب توتیا کان آب ندهد خود ضرر
 بعد از آن بنویس هر چیزی که منظور بود
 خط شکسته نسخ یا تعلیق یا خطی دگر

خامه کوتاه خانه هم نیست در این خط روا
 خشک گردد در نوشتن حرفهایش زود تر
 گر ضرر افتد میان شق سرموی گذار
 تا مرتب از شکاف او کند افزون گذر
 ریزش آن روشنی یکسان بود خوشتر ترا
 سرزند تحریر ابیض هر طرف از هر ممر
 پارچه لگ را بکن فربعد از آن با هر دو دست
 ده فشارش تا نماید از رطوبت بس اثر
 پس دو ته آن پارچه را بر فراز تخته کن
 تا که از چین و شکنج ایمن بود او سر بسر
 یک ته دیگر سر بالای آن کن پارچه
 خشک و نازک در قماش از جنس محمودی دیگر
 در میان آن ته باریک نه مکتوب را
 تا در آید نصف زیر و نصف دیگر بر زیر
 ربع ساعت کن توقف یا که از قرآن بخوان
 نصف سی باره بطور ناظران دیده در
 یا ز آب و یا ز لب ترکی سر انگشت را
 نه به پشت خط که تحریرش چنان شد جلوه گر

چون نمایان شد ترا تحریر رنگی خشک کن
 و نمایان نیست دیگر صبر کن لمح البصر
 بعد از آن بر پشت کاغذ رنگ کن از رنگها
 احمر و اصفر کبود و سبز عَنَابی دگر
 بهر این تحریر ابیض سالها کردم تلاش
 تا بسعی آمد سر این رشته در دستم دگر
 در بیان و در نوشتن فرق بسیار آمده
 میشود از تجربه معلوم بر اعلی هنر
 سالها این راز مخفی بود در خاطر مرا
 تا ز چشم مردمان این جنس باشد مستتر
 هیچ کنهی بهر این تحریر نتوانم نهفت
 زآنکه دنیا فانی و باقیست علم داد گر
 مگر تو کوشی در خطا از خویش دان سهو القلم
 و رفه من نفهفته ام این راز ای فرخنده فر
 لیک می باید ترا از بهر این عقل تمام
 تا نه بینی شام را از نقص بینائی سحر
 کثرت گفتار می باشد بخاطرها گران
 زین سبب کرده علی اشعار خود را مختصر

در ذکر خوشنویسان

ضیاء الحق حسام الدین چلبی مرید (۱) مولوی روم بود -
 نستعلیق کذابت خوب میفرمود - ر خوشنویس عصر خود
 بود *

(۱) جناب مولانا حسام الدین چلبی - که نام اصلی ایشان حسن ابن محمد بن حسن بن اخي ترک بوده - بهرجهب ذکر تذکره دولتشاه - صفحه ۱۹۵ - مرشد جناب مولانا جلال الدین رومی بوده است . چنانچه می نویسد - که در آخر جناب مولانا روم دست ارادت در دامن تربیت شیخ العارف المحقق چلبی حسام الدین تولدوی زد - و مرید او شد - و مولانا کتاب مثنوی را باشارت چلبی حسام الدین می گوید
 من المثنوی المعنوی المولوی
 ای ضیاء الحق حسام الدین بیثار این سیوم دفتر کد سنت شن سه بار مدتی این مثنوی ذخیر شد مهلتی بایست تا خون شیر شد و اما در تذکرها می متعدد دیگر برخلاف این مسئله است چنانچه شمس الدین احمد افلاکی - در کتاب خود السمع بمناقب العارفین که باشاره مرشد خود مولانا عارف چلبی پسرزاده جناب مولانا روم در شرح حالات مولانا و اولاد و اتباع ایشان در سه هفتصد و پنجاه و چهار تصنیف نموده - چنین ذکر می نماید - که حسام الدین چلبی یکی از مریدان خاص جناب مولانا روم و معتمد را و در هرکار یار و مددگار او بوده است - و این قول اصح می نماید - وفات حسام الدین چلبی بموجب ذکر سفینه الاولیا - صفحه ۱۰۹ - در سه شصت و هشتاد و سه هجری بوقوع پیوسته - رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ

سید ذوالفقار^(۱) در عهد سلطان محمد خوارزم شاه شاعر

و خوشنویس بود *

خواجه همام^(۲) در وقت اتابک محمد شاهزاده^(۳) ممدوح

شیخ سعدی باوجود فضیلت خوشنویس بود - و اتابک محمد شاهزاده نیز با وصف علم و فضل چند خط را بمرتبۀ کمال رسانیده *

(۱) در مسئلۀ روزگار سید ذوالفقار که نام اصلی آن بزرگوار سید قوام الدین حسن بن صدر الدین علی است - تذکرۀ نویسان اختلاف نموده اند - چنانچه در تذکرۀ دولتشاه صفحه ۱۳۱ و هفت اقلیم مذکور است - که ظهور سید مغفور در روزگار دولت سلطان محمد بن تکش خوارزم شاه (که از سنه پانصد و نود و شش الی سنه شش صد و هفده سلطنت داشت) بوده است - و بموجب عرفات العاشقین و آتشکدۀ آذر - سید مرحوم بواسطۀ آن قصیدۀ غرّ المسمی بمفاتیح الکلام فی مدایح الکرام که در مدح صدر اعظم محمد الماسکونی وزیر شیروان انشاء کرده بود - سفارشی از وزیر مذکور در دست داشتند در عراق بخدمت یوسف شاه اتابک لار رسید - و در جرگ ملازمان سلطان منسلک گردید - و وفات آن سید عالی قیام در سنه شش صد و هشتاد و نه وقوع یافت رَحِمَهُ اللهُ عَلَیْهِ ۱۲ مصحح *

(۲) بر حسب ذکر تذکرۀ دولتشاه - صفحه ۲۱۹ - خواجه همام الدین از جمله شاگردان خواجه نصیر الدین طوسی است - و از اقران مولانا قطب الدین علامۀ شیرازی است - و در شهور سنه ثلاث عشر و سبع مائه وفات یافت - و در تدریس آسوده است و خانقاه او معین است ۱۲ مصحح *

(۳) سلطنت اتابک ابوبکر بن سعد بن زلگی ممدوح شیخ سعدی عَلَیْهِ الرَّحْمَةُ از سنه ششصد و بیست و سه الی سنه ششصد و پنجاه و هشت بوده است - حبیب السیر - جلد دوم - جزو چهارم صفحه ۱۲۹ * ۱۲ مصحح *

سیف الدین اسفرنگی^(۱) مرد صاحب علم و صاحب سخری بود -
و چند خط را خوب می نوشت - و در زمان سلطنت چنگیز خان
و اولادش خط نستعلیق و رقاع رواج یافت - و سیف الدین اسفرنگی
خوشنویس عهد سلطان سنجر است *

نظام الملک^(۲) وزیر همعصر عمر خیام و حسن عباچ -
صاحب دفتر - خوشنویسی گذشته که با وجود علم و هنر و سیاق -
خط نستعلیق و رقاع بکمال خوبی مینوشت *

خواجه نصیر الدین طوسی^(۳) در شهر علم صاحب کمال بود - و در
جميع خطوط ید طولی داشت و خوشنویس بود - در روزگار هلاکو خان
مختار شده بالکل قلاع ملاحظه فتح کرد - چنانچه درین باب خود گوید *

(۱) حالات مولانا سیف الدین اسفرنگی در تذکره دولتشاه مطبوع یورپ
در صفحه ۱۲۶ مذکور است - و سلطان سنجر از سنه پانصد و یازده هجری
الی سنه پانصد و پنجاه و دو سلطنت نمود - حبیب السیر جلد دوم -
جز و چهارم صفحه ۹۷ * ۱۲ مصحح *

(۲) نظام الملک ابوعلی الحسن در سنه چهارصد و هشت متولد
شد - و در سنه چهارصد و هشتاد و پنج وفات کرد - برای تفصیل احوالش
حبیب السیر جلد دوم - جز و چهارم - صفحه ۹۰ ببینید ۱۲ مصحح *

(۳) خواجه نصیر الدین طوسی تولدش در طوس در سنه شش صد و
هفت و وفاتش در سنه ششصد و هفتاد و دو وقوع یافت - برای تفصیل احوالش
فوات الوفيات جلد دوم صفحه ۱۴۹ و روایات الجنات فی احوال العلماء
و السادات صفحه ۶۰۵ ملاحظه کنند ۱۲ مصحح *

* رباعي *

سال عرب چو ششصد و پنجاه و چار بود
روز دوشنبه اول ذیقعده بامداد
خور شاه بادشاه سماعیلیان ز تخت
برخاست پیش تخت هلاکو بایستاد

سلطان اویس ^(۱) بادشاهی لطیف طبع هنرمند نیکرم نظر
عالم و شاعر بود - بقلم واسطی چنان قطعه خوش خط و صورت دلکش
مینوشت - که خطاطان نامی و مصوران آن عصر حیران ماندندی *
خواجه عبد الحی منشی سر دفتر و در خوشنویسی سرآمد
روزگار بوده - تربیت یافته و شاگرد سلطان اویس است *

ملک معز الدین محمد غوری ^(۲) پادشاه هنرمند قدرشناس
خوشنویس قوی دست جلدنویس بوده *

(۱) ذکر حالات سلطان اویس مفصل و مشروح در حبیب الشیر مجلده
سوم در جزو اول صفحه ۱۳۶ مذکور است - و سلطنت از از سنه هفت صد و
پنجاه و هفت الی هفت صد و هفتاد و شش بوده - و این مضمونیکه مصنف
در باره سلطان اویس و خواجه عبدالحی ذکر می نماید از تذکره دولتشاه
(مطبع یورپ از صفحه ۲۶۲) اخذ نموده است ۱۲ مصحح *

(۲) معزالدین محمد بن سام غوری از سنه پنج صد و شصت و نه
تا سنه شش صد و دو سلطنت کرد ۱۲ مصحح *

عبید زاکانی^(۱) مرد هنرمند و فاضل و شاعر و خوشنویس گذشته - کتابی در علم معانی و بیان و قطعه‌هایی خوشخط بنام شاه ابواسحق درست کرده میخواست تا آن نسخه و قطعه‌ها بعرض حضور در آرد - مردمان حضور گفتند که اینوقت مسخره آمده و شاه بدو مشغول است - عبید تعجب نمود که هرگاه تقرب سلطان بمسخرگی میسر گردد - واهزالان مقبول و علما و هنرمندان و شاعران معجوب و منکوب باشند - چرا باید که کسی برنج و معنیت تحصیل علم نماید - به مجلس شاه ابواسحق نرفته بازگشت - و مترنم باین رباعی گشت *

در علم و هنر مشو چو من صاحب فن
تا نزد عزیزان نشوی خوار چو من
خواهی که شوی قبول آریاب زمن
نُک آور و کنکری کن و کنکرة زن

آل مظفر^(۲) حاکم شیراز و فارس پادشاهی مسند و هنرمند

(۱) خواجه عبید زاکانی در دربار شاه ابواسحق حاکم شیراز و فارس که از دست محمد بن مظفر حسب روایت دولتشاه - صفحه ۲۹۳ - در سنه سبع و اربعین و سبعمائه و حسب الذکر توائخ معتبره در سنه ثمان و خمسين و سبعمائه کشته شد - موجود بوده - برای تفصیل احوالش تذکره دولتشاه مطبوع یورپ صفحه ۲۸۸ ملاحظه کنند ۱۲ مصحح *

(۲) مبارزالدین محمد بن مظفر از سنه هفتصد و سی و ده تا سنه هفتصد و پنجاه و نه سلطنت کرد - و این حکایت سید زاده را دولتشاه نیز در صفحه ۲۹۴ ذکر کرده ۱۲ مصحح *

و خوشنویس بود - چند خط میفروشت - حکایت گفتند که روزی سلطان مظفر در مکتب در آمد که سیدزاده بکتابت مشغول بود - پرسید که این کودک پسر کیست - گفتند که پسر سید عضد است - دید که جمال با کمال و فراستی زیبا و کلامی موزون دارد - معلم را پرسید که در مکتب کدام کودک بهتر می نویسد - عرض کرد این سیدزاده سید جلال نامی - محمد مظفر - سید جلال را طلب فرمود - و گفت : بنویس تا خط ترا تماشا کنیم - سید بدیهه این قطعه نظم کرد - و کتابت خوشخط نموده بدست سلطان داد * * قطعه *

چار چیز است که در سنگ اگر جمع شود
لعل و یاقوت شود سنگ بدان خارائی
پایک طینت و اصل گهر و استعداد
تربیت کردن مهر از فلک مینائی
در من این هر سه صفت هست ولی می باید
تربیت از تو که خورشید جهان آرائی

محمد مظفر در حسن خط و زیبایی شعرو قابلیت سیدزاده حیران بماند - و سید عضد را گفت که این پسر صاحب فضیلت است - و او را در ملازمت خود گرفت - و سید عضد بروزگار محمد مظفر وزیر بود *

شاه منصور^(۱) بادشاه ایران بادشاه ذی شوکت و شجاعت

(۱) سلطنت شاه منصور بن سلطان مظفر از سنه هفتصد و نود تا سنه هفت صد و نود و پنچ بوده - برای تفصیل احوالش حبیب السیر - جلد سوم - جزو دوم صفحه ۴۰ ملاحظه کنند ۱۲ مصحح *

در علم و هنر صاحب کمال گذشته - هفت خط را بخوبی
می‌نوشت - و هرچه می‌نوشت دلچسپ می‌نوشت - شاه
مذکور ممدوح خواجه حافظ شیرازی (۱) است *

(۱) خواجه عَلِيهِ الرَّحْمَةِ نظمهای چند - چون سلک لالی منثور -
در مدح شاه منصور دارد - از آنجمله چند بیت که بوزن مثنوی بنضیم اشعار
نظامی قُدَسِ سَرُّ گفته درین مورد ذکر می‌نمائیم * * اشعار *

میں تا بود مظہر عدل و جور * فلک تا بود مرتع جدی و ثور
خدیو جهان شاه منصور باد * غبار غم از خاطرش دور باد
بعده اللہ ای خسرو جم نگین * شجاعی بیدان دنیا و دین
بمنصورت در جهان رفته نام * کہ منصور باشی بر اعدا تمام

و نیز در غزل کہ مطعش رشک مطلع آنتاب است بطریق تہنیت آورده *

یہا کہ رایت منصور بادشاہ رسید * نوید فتح و بشارت بہر وصال رسید
و در مسئلہ سنہ وفات خواجه عَلِيهِ الرَّحْمَةِ اختلاف است - چنانچہ در تذکرۃ
دولتشاہ - صفحہ ۸-۳ مذکور است کہ وفات خواجه حافظ در شہور سنہ
اربع و تسعين و سبع مائہ بودہ - و در لب التواریخ و خلاصۃ الاخبار بموجب عدد
خاک مصلی وفات ویا در سنہ ہفتصد و نود و یک ذکر نموده اند - اما آنچه
درست و بتحقق پیوستہ اینکہ بطریق تعمیدہ در اعداد کلمۃ خاک مصلی
در سنہ ہفتصد و نود و دو وفات ایشان وقوع یافتہ - و ہمین تاریخ را
در نفحات الانس صفحہ ۷۱۵ و حبیب السیر جلد سوم جزو دوم صفحہ
۳۸ و خزائن عامرہ صفحہ ۱۸۱ و کشف الظنون جلد سوم صفحہ ۲۷۲ ذکر
نمودہ اند ۱۲ مصحح *

خواجه مير علي تبريزي^(۱) از نسخ و تعليق خط هشتم ابداع نمود - که آنرا نستعليق گویند - و آن تمام دور ست - پیشتر هم خط

(۱) قاضي نور الله شوسنري در مجالس المومنين اشعاري چند که مشتمل بر حالات مولانا مير علي تبريزي است - از رساله منظومه مولانا سلطان علي مشهدي نقل کرده - تَنْمِيماً لِلْفَائِدَةِ - در اینجا درج شد *

مثنوي

نسخ و تعليق گر خفي و جلي است * واضع الاعمال خواجه مير علي است
حسبش بود با علي ازلي * نسبش نیز ميرسيد بعلي
تاکه بود ست عالم و آدم * هرگز اين خط نبود در عالم
وضع فرمود او ز ذهن دقيق * از خط نسخ و وز خط تعليق
نی کلکش از آن شکر ریز است * کاصلش از خاک پاک تبریز است
نکني نفي او ز ناداني * بی ولایت نبوده تا داني
کاتبانی که کهنه و نویند * خوشه چینان خرمن اویند
در جمیع خطوط بوده شگروف * ز استادان شنیده ام این حرف
خط پاکش چو شعر او موزون * هست تعریف او ز حد افزون
بد مفاخر بجمیع الافضال * شيخ شیرين مقال شيخ کمال
آنکه شعرش چو میوه های خجند * هست شیرين تر از نبات و ز قند
همه رفقت ازین جهان خراب * رخ نهفتند در نقاب تراب
بهرشان زانچه خوانم و دانم * رُوحُ اللّٰهِ رُوحُهُمُ خِوانم
در مراکز العالم نوشته که مولانا تبريزي معاصر کمال خجندي المثنوي سده
ثلاث و ثمانمائه بوده است - و شرمه از حالات وی نیز در آئين اکبري

جلد اول صفحه ۱۱۴ مذکور است ۱۲ مصحح *

نستعلیق می‌نوشتند - لیکن این مرد بزرگوار قواعد در خط نستعلیق مقرر نموده - و نزاکتی بهم رسانیده - و از شاگردان او دو کس کار پیش دستی بردند - یکی مولانا جعفر تبریزی - و دومی مولانا اظهر - در زمان امیر تیمور صاحبقران خواجه میر علی شهرت پیدا کرده * میر علی هروی . و ملا میر علی شیرازی - و میر علی خراسانی - دوسه اشخاص دیگر خوشنویسان همنام در زمان امیر تیمور صاحبقران گذشته اند - نوشته هریک بفطر درآمده - بوضع علیحده علیحده - قوت دست و رویه هر همه داشتند - خواجه میر علی در عهد امیر صاحبقران زیاده از جمیع خوشنویسان شهرت داشت * تاریخ وفات *

سلطان تمبر آنکه مثل او شاه نبود

در هفتصد و سی و یک آمد بوجود

در هفتصد و هفتاد یکی کرد خروج

در هشتصد و هفت کرد عالم پدرود

هفتاد و دو سال و یک ماه و هجده روز عمر یافت * جهانگیر سلطان (۱)

و عمر شیخ سلطان (۲) - و میران شاه گورکان (۳) - و میرزا شاه رخ

(۱) غیاث الدین جهانگیر در سنه هفتصد و هفتاد و هفت وفات

کرد ۱۲ مصحح *

(۲) عمر شیخ در سنه هفتصد و نود و هفت دنیا را وداع

نمود ۱۲ مصحح *

(۳) جلال الدین میران شاه از سنه هشت صد و هفت الی سنه

هشت صد و ده در آذربایجان و عراق حکمرانی کرد - و در همان سال تخت

سلطنت را پدرود نمود ۱۲ مصحح *

بهادر^(۱) هر چهار پسر امیر تیمور شجاع و شاعر و خوشنویس صاحب علم و هنر بوده اند * و از بادشاهان عصر که هفت قلم دران عصر بوده - سلطان السلطان احمد بغداد - خلف سلطان اویس جلایر که به شش هفت قلم نوشتی - قبل از وصول حضرت صاحب قران سلطان احمد این قطعه گفت - و از دست خود بهفت قلم به خوشخطی کمال نوشته نزد صاحبقران فرستاد * * قطعه *

گردن چرا نهیم جفائی زمانه را
زحمت چرا کشیم بهر کار مختصر
دریا و کوه را بگذاریم و بگذریم
سید مرغ و از زیر پر آریم خشک و تر
یا با مراد بر سر گردون نهیم پای
یا مرد وار در سر همت کنیم سر

میران شاه و شاهزاده میرزا خلیل بموجب ارشاد امیر جواب شافی نظم کرده - و بخوشخطی تمام فوراً درست نموده نزد احمد بغداد فرستاد - و آن اینست *

(۱) میرزا شاهرخ در خراسان و مازندران و سجستان در سده هشت صد و هفت ایالت داشت - و از سده هشت صد و هفتده در شیراز و اصفهان و غیر ذلک فرمانفرمائی نمود - و در سده هشت صد و پنجاه راه سفر آخرت پیدش گرفت ۱۲ مصحح *

* قطعه *

گردن بنه جفائی زمان را و سر مپیچ
 کار بزرگ را نتوان داشت مختصر
 سیمرخ وار از چه کنی قصد کوه تاف
 چون صعوه خورد باش و فروریز بال و پر
 بیرون کن از دماغ خیال محال را
 تا در سر سرت نرود صد هزار سر

شاهزاده بایسنغر^(۱) بن شاهرخ میرزادر علم و هنر خوشنویسی
 گوی از اقران ربنوده - و شش قلم نوشتی - در هنرمندی و هنرمند
 نوازی شهره آفاق و خط و شعر در روزگار او خیلی رواج یافت -
 گویند چهل کاتب خوشنویس در کتاب خانه او بکتابت کلام الله
 و کتب فارسی و عربی و ترکی مشغول بودی - و مولانا جعفر
 تبریزی - سرآمد کتاب و رئیس الکاتبین دربار وی بوده - بعد از خسرو
 پرویز چون بایسنغر سلطان کسی بعشرت و تجمل معاش نکرد -
 و شعر عربی و ترکی و فارسی نیکو گفتی * * و له *
 گدای کوی او شد بایسنغر
 گدای کوی خوبان بادشاه است

(۱) شاهزاده بایسنغر در سده هشت صد و سی و هفت بدار باقی

سلطان ابراهیم^(۱) از نبایر تیمور - ابن شاه رخ میرزا فهیم و ذکی و خوشنویس و شاعر و در علم سیاق سرآمد زمانه - قانون دفاتر فارس بخط خود نوشته - و خطوط فارسی و عربی بکمال رسانیده که نقل خط یاقوت مستعصمی کردی - و مبصران آنرا بخواهش خریدند - شاهزاده مذکور مولانا شرف الدین علی یزدیرا طلبیده زر خطیر صرف کرده درخواست تاریخ تیموری نموده - و مولانا در وقت پیری آن کتاب بیاس خاطر شاهزاده تالیف نموده - به ظفر نامه موسوم ساخت *

مولانا کاتبی - نام او محمد است و مولد و منشای او قریه طوق و راوش بوده که از اعمال ترشیز است - در ابتدای حال به نیشاپور آمده - در خطاطی و خوشنویسی قدرت کمال داشت - و بسبب خوشنویسی تخلص او کاتبی است - از جهت ناقدردانی از تراکمه ناخوش گشته این قطعه در حق اسکندر بن قرایوسف گفته *

• قطعه •

زن و فرزند ترکمانرا گاد * همچو مادر سکندر بد رای
آنچه ناگاده مانده بود از وی * دادگدن بلشکر چغئی

(۱) سلطان ابراهیم در بلخ از سنه هشت صد و دوازده تا سنه هشت صد و هفتده مالک انیسر و دیهیم بود - و در لرستان در سنه بست و هفت نیز مالک ارقاب گشت - و در سنه هشت صد و سی و هفت رخت سفر آخرت بست ۱۲ مصحح *

مولانا در اواخر عمر در شهر استرآباد اقامت نموده - و مرقد مولانا محمد کاتبی^(۱) نیز در خطه استرآباد است *

مولانا سیمی در شش خط مهارت داشت - در هر فن مرد مستعد صاحب کمال - اول در نیشاپور بودی - بعد از آن در مشهد مقدس رضوی ساکن شد - و بعد علاء الدوله شاهزاده بن بایسنغر - مولانا سیمی^(۲) در یکشنبه روز سه هزار بیت نظم کرده - و بطور کتابت خوشنویسانه نوشته - و در آن معرکه خاص و عام مشهد جمع بودند - و نقاره و دهل میزدند - نه بقضای حاجت برخاست - و نه طعام خورد - و نه خواب کرد *

یعنی واسطی^(۳) در فن خطاطی صاحب کمال مشهور است - و در شاعری و علم فقه یگانه دهر - بروزگار خاقان مغفور شاهرخ

(۱) وفات مولانا کاتبی در سنه هشت صد و سی و هشت اتفاق افتاد - برای شرح حالش تذکره دولتشاه صفحه ۳۸۱ - و خزانه عامره - صفحه ۳۸۵ - و حبیب السیر - جلد سوم - جزو سوم - صفحه ۱۴۹ ملاحظه فرمایند ۱۲ مصحح *

(۲) این واقعه را تذکره دولتشاه در صفحه ۴۱۳ نیز ذکر کرده و باقی شرح حالش نیز در آنجا مذکور است ۱۲ مصحح *

(۳) یعنی واسطی مشهور بمولانا یعنی سبیک نیشابوری است - وفاتش بموجب ذکر حبیب السیر در سنه اثنین و خمسين و ثمانه اتفاق افتاد - شرح حالات وی در تذکره دولتشاه - صفحه ۴۱۷ - و حبیب السیر جلد سوم - جزو سیوم - صفحه ۱۴۸ مفصل است ۱۲ مصحح *

سلطان بفضل و استعداد شهرت یافت - خصوصاً در علم شعر و خط صاحب فن بوده است - و چند کتاب بنظم آورده - و کتاب اسراری و خماری تالیف نموده - و سخنان اکابر و استادانرا بتضمین دران نسخه آورده - و این بیت از آن جمله است *

* شعر *

مکن اسرار خالم را به قند و زعفران معجون
به رنگ و بوی و خال و خط چه حاجت روی زیبا را
مولانا سلطان علی مشهدی در خط نستعلیق مشهورتر از
آنست که احتیاج نوشتن تعریف باشد - در مشهد مقدس بتعلیم
خلایق پرداخت - مرد عرتاض و متورع بود - و شعر هم میگفت -
و این ابیات ازوست *

مرا عمر شصت و دو شد بیش و کم
هنوزم جوان ست مشکین قلم
توانم نوشتن خفی و جلی
هنوزم که العبد سلطان علی
و این شخص بزرگ از همه بهتر بود - اگرچه باین نام چند کس
خطاطان دیگر هم - مثل سلطان علی فانی - و سلطان علی تبریزی -
و سلطان علی خراسانی - و سلطانعلی قزوینی و غیره گذشته اند -
چنانچه خط آنها در مرتعات بقید کتبه بنظر در آمد - و از سلطان

علي مشهدي^(۱) رساله در قواعد فن خط بطور شعر قدما در تمام هند
و مشرق و مغرب مشهور و معروف است * شعر *

حَبَّذَا كَاغْذَ سَمَرْقَنْدِي
مَكْنَشْ رَدِ اَكْرِ خَرْدَمَنْدِي
كَاغْذِي بَهْتَرِ از خَطَائِي نِيست
حَاجَتِ آنَكِه اَزْمَائِي نِيست

میر علی الکاتب از سادات هرات است - نام پدر وی محمود
که متخلص برفیقی است - و میر علی شاگرد سلطان علی بوده -
جامع جمیع علوم - در عربی و فارسی و شعر دخل تمام داشت -
شاعر نازک خیال است - مجنون تخلص می کرد - چندی در بخارا
نیز سکونت کرد - چنانکه خود میفرماید *

عمری از مشق دوتا بود قدم همچون چنگ
تا که خطّ من بیچاره بدین قانون شد
طالب من همه شاهان جهان اند و مرا
در بخارا جگر از بهر معیشت خون شد

(۱) وفات مولانا سلطانعلی مشهدي بموجب ذکر مرآت العالم در سنه
نهمه و دو بوده - اما در حبیب السیر وفاتش در سنه نهمه و نوزده مذکور
است - وَاللّٰهُ اَعْلَمُ - و تفصیل حالاتش در حبیب السیر جلد سوم - جزو سوم
صفحه ۴۴۳ و مجالس المؤمنین ملاحظه کند ۱۲ مصحح *

سوخت از غصه درونم چه کدم چون سازم
 که مرا نیست ازین شهر ره بیرون شد
 خوشنویسان جهان ساغر عشرت نوشند
 ساغر عیش مرا بین که سراسر خون شد
 حسن خط بهر خلاصی ز جنون می جستم^(۱)
 و که خط سلسله پایی من مجنون شد

و این معما بسم مهدی از منظومات اوست * * معما *

خوش آنکه بعشق مبتلا گردیده
 بیگانه ز خویش و اقربا گردیده
 یکبارگی از قید خرد وارسته
 در میکرده ها بی سرو پا گردیده

همراه عبد الله خان ادبک بسیار ماند - و گویند به آستادی پسرش
 مومن خان سرافرازی داشت - لیکن آب و هوای بخارا موافق طبع
 نیامده - و از آنجا به بهانه سیر بلاد برآمده - گلشن خط را رنگ
 و بوی تازه و رونق بی اندازه داده - مشام عالم را از ریاض و ریاحین خط
 خود معطر ساخت - و در اصول و صفا از همه خوب تر نوشت -

(۱) در مجالس المؤمنین این مصرع چنین مذکور است *

مصرع

* ۱۲ مذهب *

این بلا بر سرم از حسن خط آمد امروز

خوشنویسی مثل خواجه میرعلی^(۱) که نزد بعضی واضع الاصل است - و میرعلی الکاتب تصور کردن وهم و خیال - و خطاطی چون او پیدا شدن محال - خط آنها ضرب المثل است - که هرچیز خوب را قطعه میرعلی گویند - هر کتابی و هر مرقعی که مینوشتی تاریخ اتمام را خود نوشتی و گفتی - لیکن نوشته سندی این بزرگ بهمرسیدن خیلی دشوار است - مرقعی که جهانگیر بادشاه از شوق خود درست کرده بود - گویا باغ بهاری بود - سندی و صحیفه معه کتبه سید ملاحظه شد - مردم در اکثر نوشته نام بزرگان و رفتگان نوشته خلق را در وهم انداخته اند - و این اتمام تاریخ مدرسه بخارا ازومت *

* قطعه تاریخ *

میر عرب قطب زمان غوث دهر

ساخت چنین مدرسه بوالعجب

(۱) مراد ازین خواجه میرعلی - علی بن هلال الکاتب المشهور بابن بواب است - ابن خلکان در وفیات الاعیان جلد اول - صفحه ۳۷۶ (مطبوعه ایران) گفته که در تاریخ وفات وی اختلاف است - برخی برآنند که در سال چهار صد و بیست و سه وفات کرد - و بعضی گفته اند که وفات او در جمادی الاول از سال چهار صد و سیزده بود - و در بغداد مدفون گردید - و همین اختلاف را نیز در مجالس المؤمنین قاضی نورالله شوستری ذکر نموده - شرح حالات او را در ابن خلکان در صفحه مذکور هرکس بخواند ملاحظه فرماید ۱۲ مصحح *

بوالعجب این است که تاریخ او

۹۴۲

مدرسۀ عالی میرِ عرب

قواعد خطوط سبعة را برای شاهزاده سلطان مظفر منظوم ساخته -
در آنجا داد سخنوری داده - چون تعریف خط خود را نیکو گفته -
و اجاطۀ اشعار رنگین او را در این مختصر گنجایش ندیده - بر چند
بیتی از دیوانش اکتفا کرده * * مثنوی *

شاعر نادر سخن و ساحرم

در فن خط نیز بسی ماهرم

فیض مسیحا ز دم می چکد

آب حیات از قلم می چکد

* رباعی *

تا کلک نوشتن تو اعجاز نماست

بر معنی اگر لفظ کند فلز بجا است

هر دایره ترا فلک حلقه بگوش

هر مدّ ترا مُدّت ایام بها است

* رباعی *

هر کس که به صفحۀ خطم دیده گشاد

دل بر خط دلبران مهوش نهاده

در عالم خط منم مسّلم امروز

آستادان را چنین خطی دست نداد

* قطعه *

الا ای بی نظیر خطّ خط
کسی نفوخته از تو در جهان به
چو از کلک تو گردد دال مرقوم
ز دور زلف و قد دبیران به

* قطعه *

چشم ماد و زلف دال و قد الف
طوره لام است و دهان میم مراد
کلک استک ازل زین پنج حرف
مد آلم بر روی جان مانهاد

* قطعه *

مرا اگر توفدانی عطا دهم داند
که کیستم من و از کلک من چه کار آید
هزار سال ببايد که تا بباغ هفر
ز روی دانش چون من گلی بیاراید

* قطعه *

چند در وادی خط میکنی ایدل تگ و پوی
بشنو این نکته و چون من بنشین فارغ بال
پنج چیز است که تا جمع نگردد باهم
هست خطاط شدن نزد خرد امر محال

قوت دست و وقوفی ز خط و دقت طبع
 طاقت محضت و اسباب کتابت بکمال
 گرازین پنجم قصور نیست یکی را حق
 ندهد فائده گر سعی نمائی صد سال

گویند بر دوکان عطاری نشست - شخصی درخواست مفردات کرد
 فوراً قلم را تراشیده همان دم بسرعتی تمام نوشت - که اول تا آخر
 تر بود - و وی با اکثر یاران میگفتی - که هر چند خط من از خط
 سلطان علی فایق است لیکن آن نمکی که خط او دارد در خط من
 نیست - زهی انصاف و منصفی که بزرگان از حق نمیگزینند (۱) *

دارا شکوه (۲) پسر شاهجهان بادشاه شاگرد عبدالرشید
 آقا است - با وجود اشغال امور شاهزادگی و دیگر علوم - بروی آقا
 عبد الرشید شاید کسی مثل او نوشته باشد *

(۱) در تذکره شمع انجمن - میر ملی کاتب مجنون را معاصر جامی
 گفته - و در مرآت العالم مذکور است که وفاتش در سنه نهصد و بست چهار
 اتفاق افتاد - اما اصح اقوال اینکه وفاتش تقریباً در سال نهصد و پنجاه واقع بوده -
 و از مصنفات او دو کتیب یکی المسمی برسم الخط و دیگر المسمی بخط و سواد
 در کتابخانه مبارکه برتش میوزیم موجود است - و در حبیب السیر - جلد سوم -
 جز و سوم در صفحه ۳۵۰ اشاره در حالات او تحریر نموده ۱۲ مصحح *

(۲) وفات شاهزاده دارا شکوه در سال یک هزار و شصت و نه هجری وقوع

یافت ۱۲ مصحح *

میر حاجی پسر خوانده آقا عبد الرشید که خیلی متوجه حالش بودند - و عزیز و محترم میداشتند - نستعلیق بطور آقا خوب می نوشت - اکثر نقل خط آقا نموده است - گویا آقا نوشته است - از کتبه معلوم میشد که نوشته میر حاجی است *

سعیدای محمد اشرف از شاگردان رشید آقا عبد الرشید بود - نوشته اش برویه آقا خیلی زبردست بنظر در آمده *

مولائی شاعر از شاگردان آقا گذشته - هم در خفی و هم در جلی بسیار خوب رویه استاده می نگاشت *

چندر بهان عثمی^(۱) و سنج بهان از شاگردان آقا عبد الرشید در نستعلیق بودند - و خط شکسته از کفایت خان تحصیل نمودند - در هر دو خط یکتا گذشته اند - مشق و قطعه و کتابت هر دو توده توده از نظر گذشته *

خواجه نامی از شاگردان آقا عبد الرشید در نوشتن خط نستعلیق بکمال قوت و شیرینی سرآمد همعصران خود بوده - اکثر کتابت و خط و قطعه ها نوشته او دیده شد *

(۱) چندر بهان مقخلص بیرهم و مصنف چهارچمن حسب ذکر مرآت جهان نما در سال هزار و شصت و هشت و مطابق قول صاحب تذکره شع انجمن صفحه ۹۲ در سنه هزار و هفتاد و ۵۰۰ وفات کرد ۱۲ مصحح *

عبد الرحمن فرمان نویس شاگرد آقا عبد الرشید بوده - قطعه‌ها و نوشته خفی او دیده شد - لیکن در فرمان زبردست خیلی معلوم میشود *

عبد الرحیم فرمان نویسی از تلامذۀ آقا عبد الرشید - برویۀ آقا فرمان زبردست می نوشت - در قطعه و فرمان متانفت در خطش از دیگران زیاده یافته شد *

عبد الکرم نبیرۀ عبد الرحمن فرمان نویس نیز از آن دوره است - نوشته این بزرگ زبردست و دلچسپ است - نوشته‌هایی او بسیار دیده شد - و قطعه نوشته بی ساخته او نزد فقیر موجود است *

عبد الکرم قادری خوشنویسی گذشته - و بسیار خوب مشق بهم رسانیده - اصل نوشته او بسیار ملاحظه کرده شد - و نیز عبد الکرم نام خوشنویس اشخاص دیگر هم گذشته اند در عهد محمد (۱) شاه - و جمله خوشنویسان مسلم الثبوت بودند *

سید علیخان جواهر رقم الحسینی - گویند از تبریز است - نام پدر وی آقا مقیم است که علم خط در ولایت تکسب کرده برویۀ آنجا مینوشت - و برویۀ میر عماد بسیار مشق کرده - و چله‌ها

(۱) محمد شاه بادشاه دهلی از سنه هزار و صد و بی‌الی سنه هزار

و صد و شصت و یک برآورنگ شاهي نشست ۱۲ مصحح *

کشیده - و شوق تحصیل خط زیاده از حد داشت - تا خطش بلین پایه رسید - در اوایل عهد بادشاهی عالمگیر (۱) در هند آمده مشهور گردیده *

خطش بکردار مانی و نقش بهزاد است
 که این سیاه قلم کار خوب استاد است
 عالمگیر او را باوستانی شاهزادگان برگماشت - رفته رفته بخدمت نویسی داروغگی کتابخانه سرفرازی حاصل نمود - اگرچه در اوایل ایام پیش آقا خطش سرسبز نشده - تمام عمر در رکاب اورنگ زیب در کشمیر و دکن مانده عمدگی بهمرسانید - روزی شخصی از قلمدان بردارش پرسید - که خان از روی خط کدام کس مشق میفرمایند - گفت روزی از روی خط میر عماد - و روزی از خط آقا عبد الرشید دیلمی - و بآقا اتحاد قلبی میداشت - و بسیار پاس خاطر و تواضع و تعظیم و رسل و رسایل و حسن سلوک فیما بین هر دو

(۱) آنچه از کذب دیگر مثل مرآت العالم و غیره بنظر رسیده اینکه میر سید علیخان جواهر رقم در عهد صاحبقران ثانی شاهجهان وارد هندوستان گشت - و از حضور وی بخطاب جواهر رقمی مشرف گشته - بتعلیم محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر مامور شده سر امتیاز برافراشت - در عهد سلطنت عالمگیر بداروغگی کتب خانه مقرر شده - و طبع شعر نیکو داشت - در سنه یکهزار و نود و چهار هجری بدار باقی شنافت ۱۲ مصحح *

موعی بوده - گویند بعارضه جفون در دکن ازین جهان درگذشت -
و نعش او را از دکن بدلهلی آورده مدفون کردند *

شمس الدین علیخان پسر او نیز بخطاب جواهررقم مخاطب
گشته - لیکن در خط برابر شاگردان پدر خود نشد - چنانچه
نوشته اش معه کتبه نزد فقیر موجود است *

هدایت الله زرین رقم ^(۱) گویند در ابتدا بطور محمد حسین
کشمیری مشق میکرد - و بعد از آن از سید علیخان جواهررقم خط
اخذ نموده - بمشق شبانه روز خط را بکمال رسانیده - رفته رفته داروغه
کتابخانه عالمگیر شده - و اکثر نسخه دیوان حافظ بموجب ارشاد
بادشاه بخط خفی مینوشت - و به اوستادی شاهزاده کام بخش
و غیره سرفراز شده - حق اینست که قطعه بخط هدایت الله زرین رقم
بنظر درآمده - که بهتر از نوشته جواهررقم خان بود - غرض گوی
سبقت از استاد برده است - لیکن خود را کمترین می دانست - هرگز
الفاظ تکبر و عجب بر زبان نیاورده - در آن زمان اکثر شاهزاده ها
و پسران محمد اعظم شاه و غیره شاگردان این بزرگوار خوب نوشته اند *

(۱) در تاریخ محمدی مذکور است که در عهد اورنگ زیب یکی از کتاب

معتبر بود - و در سنه هزار و صد و هیژده هجری در احمد لکھنوی عالمگیری

عمر خود بمقرض موت منقوض نمود ۱۲ مصحح *

هدایت الله لاهوری خوشنویس زبردست گذشته - و بطور
میر عماد خیلی خوش اسلوب و دلچسپ نوشته - و دوسه اشخاص
دیگر باسم هدایت الله در خوشنویسی گذشته اند - و نوشته آنها نیز
از نظر گذشته *

میر محمد باقر خوشنویس عالمگیر است (۱) - خط این عزیز
بسیار شیرین و دلچسپ و مضبوط بنظر در آمد - و بادشاه را خط
میر مذکور بسیار پسند آمد - چنانچه در اکثر رقعات خود ذکر نموده -
و به اوستادی و الاجاه و غیره سرافراز فرمود *

محمد زاهد مرشد مشاق و خوشنویس بسیار زبردست گذشته -
آخر دوره عالمگیر مستثنی بوده - هرچه سی نوشت بهمانت
و شیرینی می نوشت - و در فن تصویر هم دستگانی داشت *

حاجی نامدار از خوشنویسان نامی است - اکثر قطعه خفی
این بزرگوار بر روی آقا دیده شد - و مرشد مشاق بوده - و هرچه نوشته
بر وضع نیکو و شایسته نوشته - در دور فرخ سیر (۲) بوده - اکثر
شاهزاده را اصلاح می داد - و اوستاد مشهور گذشته *

(۱) دوره سلطنت معنی الدین اورنگ زیب عالمگیر چنانچه از تواریخ
استنباط می شود از سنه هزار و شصت نه الی سنه هزار و صد و هژده بوده
است ۱۲ مصحح *

(۲) مدت فرمانفرمائی فرخ سیر چنانچه از تواریخ مشهود افتاد از سنه هزار
و صد و بست و چهار تا سنه هزار و صد و سی و یک امتداد داشت ۱۲ مصحح *

محمد افضل الحسینی خوشنویسی از خوشنویسان نامی است - لیکن اکثر نوشته اش بطور جواهر رقم و هدایت الله دیده شد - گویند در سرکار نواب قمر الدین خان ^(۱) در ابتدا بر اوستانی میسر منو امتیاز داشت - اکثر قطعه خفی و کتابت او دیده شد *

محمد افضل القریشی خوشنویسی زبردست - اکثر قطعها و کتابت و مشق بروی آقا عبد الرشید نوشته - الحق خوب می نوشت - در مشاهده اکثر تحریرش رسیده *

محمد افضل لاهوری نامی قادری نوشته این بابا بر همه همنامان ترجیح دارد - و گویند که مشق را برابر مشق آقا رشید رسانیده - مردم در دور محمد شاه بادشاه ^(۲) او را آقای ثانی میگفتند *

محمد مقیم مردی خوشنویس مشهور کتابت خط خفی بسیار خوب میکرد - و شاگردان او اکثر خوشنویسان زبردست گذشته اند - در کالی مسجد دهلی سکونت میداشت - عالمی را ازین مرد بزرگ فیض رسیده - اکثر بطور میر عماد نوشته اند *

(۱) قمر الدین مخاطب باهتمان الدوله در سلسله وزارت محمد شاه مرحوم بادشاه دهلی سرفراز بود - و در سنه هزار و صد و شصت و یک هجری بدار بقا عزلت گزین گردید ۱۲ مصحح *

(۲) محمد شاه بادشاه دهلی از سنه هزار و صد و سی و یک الی سنه هزار و صد و شصت و یک زیننده تاج و تخت پادشاهی بود ۱۳ مصحح *

محمد اسلم^(۱) گویند مرد منقی و مرقاض - خوشنویس خط نستعلیق بوده - اکثر مشق و قطعه دستخطی او بمطالعه و مشاهده در آمده - بموقع و بطرز خوب می نوشت - و بوضع آقا رشید کتابت میفرمود - در خط وی منازات و شیرینی جاوه ظهور میداد *

میر محمد موسی سید محیم النسب باشنده و مترطن سرهند - خوشنویسی مشهور - بر ریة میر عماد کتابت می نمود - هم قطعه خوب می نوشت - و هم کتابت خوش آیند میکرد - و در دوره محمد شاه در سلک خوشنویسان حضور منسلک بود - و استاد رای سده رای دیوان خاتمه شریفه است *

میر محمد عطا حسین خان متخلص به تحسین مخاطب بمرصع رقم ابن محمد باقر طغرانیوس در هندوستان اشتهار دارد - قصه چهار درویش بموجب ارشاد نواب شجاع الدوله بهادر^(۲) بزیان

(۱) محمد اسلم پسر محمد حفیظ الانصاری القادری مصنف کتاب المسمی بفرحة الناظرین (در تاریخ مسلمانان هند از ابتدا تا سنه هزار و صد و هشتاد و چهار) در زمان نواب شجاع الدوله در فیض آباد بوده - شاید که محمد اسلم خوشنویس سابق الذکر همین باشد وَاللَّهِ اَعْلَمُ ۱۲ مصحح *

(۲) نواب شجاع الدوله صوبه دار اوده از سنه هزار و صد و هشت و هفت تا سال هزار و صد و هشتاد و هشت بود - و شرح حالات میر محمد عطا حسین متخلص بقصصین در تذکره شعرائ هند مترجمه مولوی کریم الدین در صفحه ۲۱۸ نیز مذکور است ۱۲ مصحح *

ریخته هندی بعبارت رنگین و متین تصنیف نموده - و در خط نستعلیق و نسخ و شفیعه کمال دستگاه میداشت - اکثر نوشته اش بنظر درآمده *

سید اعجاز رقم خان خطاط زبردست - صاحب کمال - روشن قلم - سر دفتر نکته پردازان با حقایق و لطافت و اهلیت - نوشته اش هم مفردات و هم مرکبات بسیار در لکهنو دیده شد - فی الواقع کاتب خوشنویس باکمال بوده - اکثر نوشته آقا عبد الرشید قطعه و مشق در سرکار او بنظر درآمده - خود هم بطور آقا خیلی شیرین و دلچسپ می نوشت *

خلیفه سلطان از شاگردان شیخ نور است - این مرد بسیار مشتاق بود - در مشق شبانروزی و دماغ سوزی خط را بکمال رسانیده - اکثر در مسجد لطف الله خان صادق سکونت داشت - رفته رفته در آخر عمر بسبب خسر افراسیاب خان^(۱) شدن ادبار باقبال مبدل گشت - و بدرجه عمدگی رسیده - و داد عیش و کامرانی در پیرانه سالی داد - در علی گده از شاهجهان آباد همراه قبایلان نواب مذکور رفته سکونت ورزید - و همانجا فوت شد *

(۱) افراسیاب خان در سال هزار و صد و نود و هشت هجری در بلوا

مقرب اگر کشته شد ۱۲ مصحح *

و گشتا آمد و در اوایل عید روزی در میان دروغ و راستی
 لباس دنیوی کرده مریم و عطر و حقیقتش را از برکت فیض
 خیره را با نیت بیعت رسانیده - مشق خط نستعلیق جلی بطور
 محبت ایشان نسبتی بنوع رسانیده - مشق خط نستعلیق جلی بطور
 آقا میفرمود - و معلوم است که از آنجایی که از برکت ایشان - میگویند

در سال گرامی سپید بوی که در این روز است و در این روز است که در این روز است

میکون - لیکن ~~نقد~~ باز چھوڑا جیٹیشن بسیار بگڑتا قطعاً ~~مکمل~~ بطوری

رسانده - در حاشیه کتاب: **کتاب مخصوصه حضرت زینب** و جلی

سرسری در خانه خوش و شاد بودی پس از آنکه به نماز و کوششش بپردازد بنظر

در آستان مولانا غلام محمّد سلطان قاسمی کاشغری

المفتي محمد عابد في خير شوقيس

شاه ابو الحسن محمد باقر الحنفی مدظلہ العالی

نجم الدین حسن و زکیا بن خلیفہ بن علی بن ابی طالب علیہ السلام

شاه صاحب گذشته * برادر پسر بیست و هفت ساله (کالنج ملک شمس) است

۱۰۰

شیخ نور الله حوسلوویسی از شاگردان محمد الرحیم بوده - نویسنده
برای ایشیاک موسسین و بنیادین مطبع نیویورک میهن و قلم کارخانه

در اوایل خردادماه ۱۳۴۱ هجری قمری بزرگ اسفندآباد اگرد اند و پیدشوی مطابق ۱۹۶۰ میلادی

این علم بوده - واقعی بنیادین طبعی از اسرار خدای تعالی و کتابت و قطع

او متانت و شایستگی زیادی از کاتبان ماسبق ظاهر و عیان است *

مردمان دیده در کردند ایجادش بفکر
 لیک کوشیدند در احفا (افسران بیشتر
 چون مهتر شد بمن این نسخه از فضل خدا
 نعمت حق را نوشیدم (پاران دگر
 کرده ام اظهار آن اسرار پر مشتاق خط
 تا صدف سان گوش او گردد ز نظم پر گهر
 روی کاغذ را بکن آهار و پشش را مساز
 از کمال احتیاط خود چو گل رنگین و تر
 بعد از آن بر روی کاغذ مهره کن بر پشت او
 تا که از آئینه باشد در نوشتن صاف تر
 توتیای سبز را باریک کن چون سرمه سا

حل نما در آب خالص ای گرامی نامور
 توتیا یک جزو بسندان روشنائی دان دو جزو
 حل در آب توتیا کن روشنی را سر بشر
 میدهد تحریر ابیض را مضرت لبی شکر
 آب ساده در سیاهی گر کنی دالمخلوق
 گر شوی محتاج اجرائی قلم الی ننگه بدان
 گیر آب توتیا کان آب ندهد خود اسر
 بعد از آن بنویس هر چیزی که منظور باشد
 خط شکسته نسیم باریتعلیق یا خطی دگر

آورده اید - دیدۀ این مشتاق را نیز از دیدن آن نورانی سازید - گفتیم بسیار خوب و رخصت شدم - بار دیگر بموجب استدعای حافظ جیو معه نثر لقمان حکیم دستخط خاص آقا عبد الرشید بدولتخانه آن بزرگ والاصفات رفتم - حافظ صاحب از دیدن خفی و جلی و غیره خیلی محظوظ شدند - تا دو بهر روز بمطالعه خط آقا صرف شد - و از دولتخانه خود هم نوشته جید و سندی آورده بملاحظه فقیر در آوردند - در آن وقت از شاگردان حافظ صاحب لاله سرب سنگه و میان وجیهه الله موجود بودند *

حافظ خورشید برادر حافظ نور خط نستعلیق بطور میرعماد خوب مینوشت - در لکهنو با فقیر نهایت اخلاق میفرمودند *

میرزا محمد علی بن میرزا خیر الله فرمان نویس - خویش میان عبد الکرم قادری از استادان مسلم الثبوت است در لکهنو با فقیر نهایت اخلاق میفرمودند - در نوشتن خط خفی و جلی جادو قلمی بکار برده - برویۀ آقا عبد الرشید یکنای زمانه - رویۀ آقا را به کمال رسانیده گوی سبقت از هم عصران خود ربوده - مدت مدید در سرکار عماد الملک گذرانیده - و چندی در فرخ آباد سکونت ورزیده - راقم را در لکهنو بعد نواب آصف الدوله بهادر ملاقات میرزا شده - فقیر که از قدیم واله و مشتاق سیر خطوط اساتذۀ است - بموجب تحریر و تحریک بمبالغۀ قاضی نعمت الله که از شاگردان رشید میرزا بود - روزی بخانۀ آنصاحب کمال رفتم - دیدم مردی

نورانی خضر صورت فرشته سیرت مُدَّهَبُ الاخلاق - در اول ملاقات خیلی تپاک و مهربانی و گرمجوشی و الطاف در حق خاکسار مبذول داشتند - یکپاس در استفسار احوال دهلی و آشنایان گذرانیدند - بعد از آن تمام و کمال نوشته‌های قدیم و جدید خود آوردند - تا دیر در ملاحظه و سیر آن گذشت - پند نامه و گلستان که برای وزیر علیخان نوشته مطلقاً و مذهّب مرتب شده بود - از دیدن آن خیلی معظوظ شدم - گویا میرزای مذکور تمام قوت و صنعت تحریر خود در آن صرف کرده بود - و ترکیب و کرسی و دوایر و گشش همه درست داشت - در آن ایام میرزا صاحب بر اوستادی میرزا وزیر علیخان برای اصلاح خط نستعلیق مقرر شده بودند - که بعد چندی روبروی فقیر و دیعت حیات نمودند - از شاگردانش قاضی نعمت الله و خلیفه بخش الله و میر نثار علی - خوب می نوشتند *

محمد علی بن زرین رقم در خط نستعلیق دوش بدوش والد خود بوده - در خط جلی قوت و متانت زیاده از پدر خود دارد - این همه از کثرت مشق اوست *

میرزا محمد علی حکاک مهرکن از شاگردان میرزا محمد علی ابن میرزا خیر الله است - مرد خوش طلعت و خوش کلام - در علم و هنر بهره وافیه داشت - و در فن مهرکفی دران عصر بی‌عدیل بی‌سهم بوده - یک یکحرف او برابر اهل و یاقوت و زمرد در دیده

بیننده مرئی میشد - و چشم را نور می بخشید - و سوای شهر کفی
 قطعاً جلی خوب می نوشت - و خط هندی و خط نسخ و رباعی
 و ثلث را نیز خوب در استعمال میداشت *

مقبول نبی خان پسر انعام الله خان یقین^(۱) شاعر - مرد
 متقی و حلیم الطبع و صالح در خط نستعلیق از شاگردان میرزا
 محمد علیست - کتابت خفی بطور استاد خیلی بخوبی و خوش
 اسلوبی می نوشت - چنانچه اکثر کتب دستخطی خود بر صفحه
 روزگار یادگار گذاشت *

حافظ محمد علی از خوشذویان قدیم بادشاهی - خط نستعلیق
 برویه آقا عبد الرشید خوب می نوشت - و در دستکاری نهایت کمال
 داشت - و خط نسخ هم می نوشت - و در زمره استادان میرزا
 جوان بخت بهادر^(۲) سرفرازی و سربلندی داشت *

(۱) مولانا شیفته در گلشن بیخار می گوید یقین تخلص انعام الله خان
 خلف اظہر الدین خان - اصلش از سر هده است و مولد و منشای وی
 جهان آباد - با میرزا مظہر بغایت مربوط بوده و فخر تلمذ هم داشت ۱۲ مصحح *

(۲) غلام علیخان در مقدمه شاه عالم نامه گفته که شاهزاده جوان بخت
 پسر جلال الدین شاه عالم ثانی بوده - و بتاریخ بست و پنجم شعبان المعظم سنه
 هزار و دوست و سه هجری از خرابه دلیا بمعمور آباد عقبی شتافت - اما
 حسب الذکر عبرت نامه مولانا خیر الدین بتاریخ بست و چهارم شعبان - سنه
 هزار و دوست و دو هجری در بنارس از قید جسم خلاصی یافته بروحانیان
 پیوسته ۱۲ مصحح *

حافظ عبد الغنی پسر حافظ محمد علی در خط نستعلیق و نسخ قریب مشق والد خود رسیده بودند - در بنارس در سرکار حسینیه بیگم بصیغه اوستادی میرزا خرم و غیره پسران میرزا جوان بخت بهادر مدتها گذرانیده - رفته رفته بعنایت بیگم عظم و شان پیدا کرده بکار خدمات کارخانه جات چندی دخیل شده عمدگی حاصل نمود *

حافظ ابراهیم مرد خلیق و متقی و متورع - نستعلیق و نسخ بر وضع خوب مینوشت - کتابت شیوین و دلچسپ می نمود - علاقه کتابت بحضور (۱) داشت - و از استادان مرشدزادگان (۲) بوده است *

حافظ یقیناً الله پسر حافظ ابراهیم خوش نویس - ذات با برکاتش نهایت خلیق و انسان کامل الصفات حسنه است - در خط نسخ و نستعلیق دوش بدوش والد بزرگوار خود است - در خاندان خود در خوبی اخلاق بی مثل و بی مانند است - در قلعه مبارک بدستور آبا و اجداد خود بر اوستادی شاهزادگان مامور و معمور است *

(۱) مراد از لفظ حضور درین کتاب هر جا که ذکر شود ابوالنصر معین الدین اکبر شاه ثانی است که از سنه هزار و دوویست و بیست و یک الهی سنه هزار و دوویست و پنجاه و سه در قلعه دهلی ریاست داشت ۱۲ مصحح *

(۲) در هندوستان شاهزاده را بلفظ مرشدزاده خطاب می نمایند - و درین مورد اشاره به پسران ابوالنصر معین الدین اکبر شاه ثانی است ۱۲ مصحح *

مولوی محمد خلیل مرد بزرگ خوشنویس صاحب علم و فضل و مرتاض و متقی بوضع متقدمین - وطنش چار کلیانہ چرخ داری است - خط نستعلیق برویہ آقا عبد الرشید اختیار کرده خیلی مشق می نمود - تا وقت مرگ مشقش ناعه نشده - در سلک استادان میرزا فرخندہ بخت بہادر مہابی و ممتاز بود *

حکیم میر محمد حسین مرد ممتاز عمدہ خاندان با اخلاق نہایت متواضع خوش گفتار صلاحیت شعار خط نستعلیق در اوایل از خلیفہ سلطان اخذ کردہ - رفتہ رفتہ بطور آقا عبد الرشید مشق نمودہ خط را بکمال رسانیدہ - و نوشتہ آقا عبد الرشید بسیار پیدا کردہ جمع نمود - و در نسخ خاص شاگرد قاضی عصمت اللہ خان بودہ - خیلی مشق نمودہ - اکثر سیپارہ و پنجسورہ بطور قاضی خوب نوشتہ - در علم موسیقی و شاعری ید طولی داشتند - ستار خوب می فواختند - از یاران خاص و معتقدان با اخلاص مولوی فخر الدین ^(۱) قُدَس سِرُّ بودند - در آخر عمر ترک لباس دنیاوی فرمودند *

(۱) مولانا فخر الدین پسر مولانا نظام الحق در خاندان چشتیہ بیعت داشت - و مردی صالح و درویش مشرب بودہ - در علوم ظاہری نیز صاحب ید طولی بود - از تصنیفات او کذاب نظام العقاید وغیرہ است - در سنہ ۱۰۷۰ و صد و نود و نہ ہجری وفات کرد - و در جوار حضرت قطب الدین بختیار کاکي علیہ الرحمۃ مدفون است ۱۲ مصحح *

میر ابو الحسن عرف میر کلن سید صمیم النسب از سادات
 رضویه - بزرگانش اهل ولایت بوده اند - از دوسه پشت در
 شاعجهان آباد توطن اختیار کرده - خوشنویس پاک نهاد - در خط
 نسخ و نستعلیق از شاگردان محمد حفیظ خان - خط را برویه آقا
 عبد الرشید بکمال خوبی کتابت میکرد - و بخوبی مینوشت -
 مدتی برفاقت نواب عبد الاحد خان گذرانیده - توده توده کتابت
 نموده - از افراط کتابتش به خوشخطی و بقید قواعد خوشنویسی
 چه نویسم - بی تکلف اگر راست نویسم دروغ معلوم شود - در آخر
 عمر در سلک خوشنویسان حضور منسلک شده کتابت خود بر صفحه
 روزگار یادگار گذاشت *

میر محمد حسین خلف الرشید میر کلن - صاحب اخلاق صالح -
 بعلیه علم و هفت آراسته و پیراسته - در خوشنویسی برابر والد خود -
 از چندی در لکهنو در سرکار مرشدزاده میرزا سلیمان شکوه بهادر بصیغه
 میر منشی گری سرفراز است *

غلام علی خان المشهور به خوشنویس از خوشنویسان قدیم
 حضور اقدس - مرد خوش تقریر و خوش ظاهر - در غام مجلس
 خیلی مهارت داشت - در شعر دهره و گیت و لقلقه گفتگو از اقوان
 خود گوی سبقت رفته - اخلاق محمودش از شهد و شکر شیرین تر -
 صاحب جاگیر بود *

مرکز تحقیقات فرهنگی ایران	شماره ثبت: ۴۵۱۱
تاریخ: ۷/۲/۷۹	۷

فرهنگیان استان قم

تاسیس ۱۳۷۹ هـ.ش

سید محمد امیر رضوی بن صاحب میر - صاحب السب

از سادات عالی تبار است - جوان مذهب باخلاق حسنه - و مزین
 باطور خجسته - خوش طبع - شیرین زبان - یار باش - نیک اساس -
 در هنر پنجه کشی و کشتی و بانگ و مصوری و نقاشی و لوح
 و جدول و صحافی و علاقه باندی و سنگتراشی و غیره دستگاهی کمال
 دارند - در اوایل عهد حکومت جنرل برون صاحب فرنگی ملاقات
 و تعارف فقیر بسید ممدوح بهمرسیده - و در آن ایام بخانه فلاطون نام
 فرنگی ارمنی بصیغه استاد می آغا میرزا و غیره اطفال می بودند -
 خط نستعلیق بطور قدما می نوشتند - چون این سید بزرگوار با فقیر
 روز بروز تعارف و اتحاد بهمرسانیده چندین بار بغریب خانه آمد و رفت
 کردند - دیدم که این سید دست قابل و ذهن ذکی دارد - برویه آقا
 عبد الرشید - ترغیب و تخریص کردم - و خط آقا در آن وقت
 کسی بدیدن هم نمیداد - و اعتبار هم نمیکرد - و این خاکسار
 نوشته های آقا عبد الرشید ملاحظه اش کنانیدم - بلکه بارها قطعه آقا
 برای نقل بطریق رعایت حسب تمغای او دادم - و هرگز دریغ
 درین باب نداشتم - بفضل الهی در اندک زمان بمشق شبانه روز
 خطش رونق گرفت - رفته رفته علم اوستادی و خطاطی برافراشت -
 هرچه می نویسد برویه آقا دلچسپ و شیرین می نویسد -
 و نوشته های مشق و قطعه آقا اول ببلدی و رهنمونی فقیر راقم

بدست آورد - حالا توده توده بهمرسانیده و بهر نوع که ممکن شد جمع نموده - اکثر قطعه و مشق بقیمت سهل خریده از دستکاری خود مطلقاً ساخته - و خود هم نقل نوشته آقا نوشته در آن نام عهد الرشید مرقوم نموده بدست خریداران مشتاق خط آقا فروخت - و از کثرت مشق - خط خود نیز بمرتبه رسانیده که نقل کرده دست او را از اصل خیلی غور می خواهد تا فرق سازد - از چند سال عرس آقا عهد الرشید در ماه محرم مقرر نموده - اکثر اساتذه و خطاطان و غیره شهر شاهجهان آباد در مجلس مذکور حاضر می شوند - و بلاقات یکدیگر مسرور و شاد کام میگردند - و در تذکار خط و خطاطان میگذرانند - با فقیر دوستی و اخلاص و اتحاد قلبی است - و سر رشته حفظ الغیب از جانبین مرعی - و بظاهر از دل و زبان - حاضر و غایب یکسان (۱) - وَ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِالصَّوَابِ *

آغا میرزا (۲) جوان صالح سعادت اکتساب از تلمیذ با تمیز و شاگرد رشید سید امیر رضویست - انسان سلیم الطبع خلیق حلیم متواضع

(۱) سید محمد امیر رضوی در ایام بلوای هند که در سنه هزار و هشت صد و پنجاه و هفت میلادی واقع شده بود گلوله مجبوری بوجوه مبارکش رسید - و دارفانی را وداع نمود ۱۲ مصحح *

(۲) تاریخ وفاتش " آغا مرگیا " ای هزار و دویست و هفتاد و چهار هجری " ۱۰ مصحح *

با هر کس باخلاق و اخلاص پیش می آید - در خط نستعلیق کمال حاصل نموده - دوش بدوش استاد رسیده - و مشق را بطرز آقا عبد الرشید بدرجۀ اعلی رسانیده - با راقم از قدیم اتحاد دلی و نیمابین رابطه بی تکلفی زیاده از یگانگی و یکجهتی است *

میرزا عباد الله بیگ پسر میرزا عبد الله بیگ شاگرد سید امیر رضویست - از ایام طفولیت بخدمت گذاری میر مذکور مصروف مانده اطاعت استاد را سعادت خود دانسته - و استاد نیز قواعد خط نستعلیق را از ته دل بوی آموخته - از فرط محبت از جمله تلامذه ممتاز گردانیده - دوش بدوش آغا میرزا که از همه شاگردان میر امیر بهتر است گشته - الغرض خوشنویس مسلم الثبوت است - و در خوشنویسان بلاد شاهی بخطاب زمرد رقم سرافراز (۱) *

مولائی صاحب مردی پاک نهاد - انسان صلاحیت شعار - خجسته خصایل - در اوایل عمر شوق خط نستعلیق بسیار داشت - رفته رفته رویه آقا بکمال رسانیده - و به تبع خط آقا عبد الرشید خیلی مصروف مانده - از کثرت مشق - نقل خط قریب به اصل رسانیده - در علم آشنائی یک رو و یکجهت است - از مدت مدید به استادی ' مرشد زاده میرزا معظم بخت بهادر ممتاز - و از حضور بادشاه بخطاب آقای ثانی سرافراز است *

(۱) در هنگام اشتغال نائز بلوای هند عباد الله بیگ دهلی را گذاشته در سرکار مهارجه پتالیه رفت و آنجا ممتاز و سرافراز گردید ۱۲ مصحح *

محمد جان بن میان محمد عاشوری ملازم حضور والا - جوان صالح
متحمل متصف باخلاق حمیده و اوضاع پسندیده - و خط نستعلیق
بخوبی می نوشت - از شاگردان رشید میوکلن است - کتابت
بطور خود برجه احسن مینماید - و رویه استاد را بکمال رسانیده -
و بسبب کثرت مشق در فن خوشنویسی مقابل و هم پنجه امثال
و اقران خود است - با مولف خیلی محبت دارد - و در سرکار
میرزا ابوظفر ولیعهد بهادر^(۱) بصیغه خوشنویسی و کتابت و غیره
ممتاز است *

بدرالدین علیخان مخاطب بمرمع رقم - جوانی خردمند - صاحب
دانش - سلیم الطبع - و طریق مروت و مدارا به اعلی و ادنی مرعی
میدارد - و خوشنویسی که در هر خط مهارت دارد - و در علم مهرکفی
و حکاک بی عدیل و بینظیر - و در عقل معاش یگانه - و مهرکفی
در خط نستعلیق و نسخ و شاستری و انگریزی و غیره بآئین شایسته
بجمله ظهور می آرد - آنقدر قوت دست و دقت طبع در ایجاد
تراکیب و اسلوب و کرسی بندی دارد که عقل هم پیشگان این فن بدان

(۱) مراد از ابوظفر ولیعهد بهادر - بهادر شاه ثانی است که در سنه هزار
و دویست و پنجاه و سه هجری بمنصب ریاست قلعه دہلی رسید - و مد از
بلوای هند مامور بمسافرت رنگون گردید - و سامانه سلاطین عظام تیموریه هند
باو شان منقوض گردید ۱۲ ص ۴۵ *

نمیرسد - بلکه بدیدن حسن اختراع و ابداع و ایجاد و احداث - دیده
 حاسدان حیران می ماند - اینهم لطف خدا داد است - شاگرد شیخ
 محمد یار نام - جد مادری خود بوده - در ابتدا و اوایل عمر
 در بازار دربیۀ کلان دهلی بر مکان خود نشسته شغل مهرکشی میکرد -
 شده شده بذهن مستقیم و رای سلیم و جودت طبع بی اعانت
 و امداد غیری این فن را بدرجۀ اعلی رسانیده - در اینوقت
 در اطراف و اکناف مثل این هنرمند درین فن کم کسی باشند -
 و باوجود بهم رسانیدن عزت و تمولی و املاک و اقتدار در هم چشمان
 خود مطلقاً عجب و تکبر ندارد - و برای بدست آوردن نوشته های
 خوش نویسان خصوصاً خط آقا عابد الرشید دیلمی زر خطیر
 میدهند - و آنرا بجای اوستاد نزد خود میدارد - الغرض شخص
 بی نظیر است *

خواجه غلام نقش بند خان^(۱) خلف خواجه یوسف در خط
 نستعلیق و شکسته و شفیعه یکنای روزگار - داماد فیض الله بیگ خان -
 از چندی بسبب وارسنگی مزاج ترک لباس دنیوی کرده بگوشۀ خانۀ
 فیض کاشانه بیا حق اوقات بسر میفرمایند *

(۱) خواجه غلام نقشبند خان بامصنف تذکرۀ هذا معاصر بوده ۱۲ مصحح *

میرسوز (۱) تخلص - محمد میر نام - ماورائی درویشی
و شاعری در نوشتن خط نستعلیق و خصوصاً شفیعه و در وضع خواندن
شعر - نامدار و یگانه روزگار گذشته - صوفی مذهب و ظریف
الطبع بود *

عماد الملک غازی الدینخان (۲) باوجود صیغه وزارت و اشغال امور

(۱) در زمان شاه عالم که سلطنت دهلی مغلغل و متزلزل شد -
و مردم متفرق شدند - میرسوز در سنه هزار و صد و نود و یک بلکنو آمد اما
وسعتی حاصل ننمود - و بموش اباد رفت - آنجا هم در ششدر حیرت بود -
در زمان نواب اصف الدوله (۱۲۱۲ - ۱۱۸۸) بلکنو مراجعت نمود - و باستانی
نواب سرافراز گردید - قلیل زمانی بعالت خوش گذرانید و بعد ساکن جوار
رحمت آله گردید - و بدان حالش در آبجیات صفحه ۱۹۸ و گلشن بیجار
و تذکره شعرائی عند ترجمه مولوی کریم الدین صفحه ۱۴۵ مذکور - طالبان
ملاحظه نمایند ۱۲ مصحح *

(۲) عماد الملک غازی الدین خان فیروز جنگ مخاطب به امیرالامرا
پسرزاده نظام الملک اصف جاه بود - و بوزارت احمد شاه (۱۱۶۷ - ۱۱۶۱)
و عالمگیر ثانی (۱۱۷۳ - ۱۱۶۷) رتبه افتخار داشت - چون در سال هزار
و صد و هفتاد و سه وفات عالمگیر ثانی وقوع یافت - عماد الملک تازی دنیا
شد - در فن شعر گوئی سحر البیان بود - و متخلص بنظام - و دیوان نظام
از مصنفات اوست - در کالپی در سنه هزار و دوست هجری تقریباً بروضات
جنان ساکن گردید - و شرح حالش در خزانه عامره صفحه ۵۰ و متأثر الامرا
جلد سوم صفحه ۸۹۱ و گلزار ابراهیم و نغمه عندلیب و غیر ذلک مسطور

است ۱۲ مصحح *

مملکت - در علم عربی و فارسی و شعر و سخن در هفت قلمی
و هفت زبانی شهره آفاق - خط نستعلیق بر وضع میرزا محمد علی
و نسخ بر وضع یاقوت - و شفیعه بخوبی مینوشت *

میرزا ارجمند عمده دودمان - مرد قابل - انسان کامل - نبیره
میرزا ارجمند خان مغلیه است - شخصی ذی فهم و عقل - صاحب
همت - خوشنویس و منشی و شاعر و مصور سرآمد زمانه بوده -
بچندی بخدمت میر منشی گری نواب عماد الملک ممتاز بوده -
خط شفیعه را بچندین عنوان می نوشت - در آخر عمر در اجزای
همراهان میرزا فتح علیخان^(۱) برادرزاده بسنت خان سکونت
میداشت *

مولانا خواجه عبد الله مروارید رقم^(۲) ابن خواجه شمس الحق
والدین محمد مروارید - سالها باستحقاق وزیر سلاطین - و از اکابر منادید
و اشراف کرمان کرمان بوده است - این بزرگ فاضل باوجود فضل
و استعداد خطش در رعنائی کجَنَاح الطَّائُس - و انشایش در نیکوئی

(۱) میرزا فتح علی خان در سال هزار و دویست و سه هجری وفات

کرد ۱۲ مصحح *

(۲) خواجه عبدالله مروارید رقم المتخلص بیدان در سنه نه صد و
بیست و دو هجری بفرهنگی فردوس شتافت - و تفصیل حالش در تذکره دولتشاه
صفحه ۵۱۵ و حبیب السیر جلد سوم جزو سوم صفحه ۳۳۰ مشروح است

۱۲ مصحح *

و زیبائی کُنْشَاطُ النَّفُوسِ - نوایِ قانونش دلهایِ عشاق را بی قانون
کرد - لاجرم طبع سلطان روزگار محمد حسین مظفر بادشاه پسرورش این
فاضل خوشنویس خیلی مایل و مصروف شده - و این مرد صاحب
معرفت از امور خطیر مدارت و وزارت استعفا داشت - و عذر
میخواست - و آزردگی کسی روا نمیداشت - کتاب بخط تعلیق
و انشائی مولانا بخط تعلیق بسیار دیده شد * رباعی *

خوشوقت کسانی که ز پا بنشستند
در بر رخ مردمان نادان بستند
کاغذ بدریدند و قلم بشکستند
وز دست و زبان حرف گیران رستند

ضیاء الدین یوسف ^(۱) بن مولوی عبد الرحمن جامی باوجود
فضل و کمال عربی و فارسی و غیره در خطاطی خیلی مهارت
داشت - خوشنویس بیمثل بوده - نستعلیق را بطور علی الکاتب
خوب می نوشت - نوشته اش بسیار دیده شد *

محمد حسین کشمیری ^(۲) نستعلیق نویس از خوشنویسان

(۱) وفاتش تقریباً در سال نه صد هجری وقوع پذیرفت ۱۲ مصحح *
(۲) در آئین اکبری صفحه ۱۱ علامی مینویسد که مولانا محمد حسین
کشمیری بخطاب زرین قلمی مشهور آفاق - شاعر مولانا عبد العزیز و بهنر
از استاد می نوشت - و کار آگاهان ویرا بنایه ملا میرعلی پنداشتنده انقی
وفاتش در سده هزار و بیست هجری وقوع یافت ۱۲ مصحح *

هفدوستان است - بسیار خوب و نازک نوشتی - همه استادان و خطاطان او را باوستانی قبول دارند - و گویند که اکبر بادشاه او را مخاطب بزرین رقم ساخت - و نیز ابوالفضل و پیر بجادر رقمی منسوب ساخته - از خطش کتابها و قطعهای خفی و جلی بنظر در آمده *

میر خلیل الله شاه از سادات عراق عجم است - در ملک دکن نزد ابراهیم عادل شاه (۱) آمده پدایه عالی رسید - و در شهر بیجاپور کوس خطاطی بقام نامی خود نواخته - و بادشاه دکن او را از جانب خود حاجب نموده بایران فرستاده سر بلند ساخت - و این ابیات از شاه ایران در صفت او ست *

* رباعی *

خورشید عراق از دکن می آید
 کان لعل بکان خویشتن می آید
 سر دفتر جمله خوشفویسان جهان
 یعنی که خلیل بت شکن می آید

گویند وقتی که کتاب نوری تصنیف زمان ابراهیم عادل شاه میر مذکور بخوشخطی نوشته گذرانید - بادشاه خیلی معظوظ شد - و مخاطب به بادشاه قلم ساخت - و بر تخت خود نشانیده وزرا

(۱) ابراهیم عادل شاه ثانی از سنه نه صد و هشتاد و هشت الهی سنه

هزار و سی و هفت در مملکت دکن فرمانروا بود ۱۲ مصحح *

و سایر اعیان دولت برکابش داده بخانه اش رسانیدند - تاریخ خطاب

مستطاب آنست * تاریخ خطاب *

شاه عالی نسب خلیل الله
چون مستخر نمود ملک رقم
پیش اوستاد و پیر ابراهیم
بادشاهی ستاره خیل و حشم
شاه عادل که از پی خامه
سند از دست خصم تیغ و علم
از سیاهی کلک گلگونش
روسپید است دودمان قلم
اوستادی که گشت از دانش
در حریم هنر چنان محرم
کز مرور قلم تولد یافت
گرچه برخاست از زبان قلم
قطعه برد از پی تعلیم
یافت زان قطعه خسرو اعظم
که بفرمان او قلم گردید
شه و را خواند بادشاه قلم
سال تاریخ این خجسته خطاب

۱۰۲۷

شاه گردید بادشاه قلم

گویند جوانی مبتلای خطوط او هر چند درخواست نمود - مالکش
 نداد - بهفت صد روپیه پیش آمد - سود نکرد - به اسپ عربي
 مبادله نمود - ظهوري^(۱) ترشيزي از مداحان اوست - و او را در
 انشای خود بفقره های رنگین و قافیه های دلنشین ستوده - و این
 ابیات در مدح او گفته *

* مطلع *

خامه مي ترسم ز دستش سرکشد

ناگهان خطی بخطها درکشد

مثنوي

در آرایش مفعله روزگار * ربایند غطش چو خط نگار
 بسر خط نویسی علم زان نمط * که رخسار خوبان کند مشق خط

رباعي

خوشگویی نشد از قلمش شرکه نگفت

نرکش چه گهرهای ممانی که نسفت

گر خار نوشت در دل خصم خلید

در گل بنوشت بر رخ دوست شگفت

(۱) نورالدین محمد ظهوري ترشيزي در سال هزار و بیست و چهار یا

هزار و بیست و پنج هجری وفات یافت - ذکر حالش در منتخب التواریخ بدائونی

جلد سوم صفحه ۲۹۹ و مرآة الغیال صفحه ۱۱۷ مسطور است ۱۲ مصحح *

رباعی

آنانکه بجستن جواهر خستند
وز عقد گهر گذشته خطش جستند
خطها همه آب در خراسان از شرم
ورنه بعرق عراقیان می شستند

گویند در همانجا برحمت حق پیوست - و از نوشته‌های خود کتاب
نورس و غیره در جهان یادگار گذاشت - فقیر راتم خطوط و کتاب
دستخطی او در بلد لکهنو در کتابخانه نواب آصف الدوله بهادر
ملاحظه کرده - و بسیار دیده - نزاکت در خطش زیاده از کاتبان
یکگونه معلوم می شد - و بطور خفی و جلی محمد حسین بروی
میرعلی مرقوم - لیکن بخط روی آقا نمیرسد - بلکه نوشته میرزا
محمد علی و حافظ نور بر نوشته او ترجیح دارد *

قاضي احمد غفاري پسر قاضي محمد غفاري از ايران است -
و شاعر خوشگو و بذله سنج و خوشنویس - خط نستعلیق را بدرجه کمال
خوب می نوشت - و این اشعارش از دستخط او بنظر در آمده -
صاحب طبع و جلد دست برده است *
* منقوی *

چهل سال عمرم بخط شد تلف
سر زلف خط نام آسان بکف

ز مشقش دمی هرکه فارغ نشست
چو رنگ حنا رفت خطش ز دست
مکن جز بتحریر اوقات صرف
که صورت نمی آید از صوت حرف

شاهزاده پرویز را تعلیم خط میکرد - و بعد وفات شاهزاده ترک روزگار کرد - و نوکری قبول نکرد - و در همان جا^(۱) در گذاشت *

مولانا خواجه محمود^(۲) شاگرد بلا واسطه ملا میرعلی است - خط خفی و جلی او بدرجه اعلی است - گاهی که قطعه و کتابت خود را بنام ملا میرعلی میکرد - مردم کم می شناختند - و میرعلی برسم مطایبه قطعه در حق او گفته *

خواجه محمود آنکه یکچندی * بود شاگرد ابن فقیر حقیر
بهر تعلیم او دلم خون شد * تا خطش یافت صورت تحریر
در حق او نرفته تقصیری * لیک او هم نمیکند تقصیر
مینویسد هرآنکه از بد و نیک * جمله را میکند بنام فقیر

(۱) وفات غفاری در سنه ۹۵۰ مد و هفتاد و پنج هجری وقوع یافت - و شرح حالش در منتخب التواریخ بدائونی جلد سوم صفحه ۱۸۵ مذکور است
۱۲ مصحح *

(۲) خواجه محمود نیشاپوری متخلص بمخلص تقریباً در سنه ۹۵۰ مد و شصت هجری هومار عمر طی نموده است - و خسته نظامی و هفت پیکر بقلم خاص وی نوشته در کتاب خانه برتش میوزیم موجود است ۱۲ مصحح *

عبد الصمد شیرین قلم^(۱) در حضور جلال الدین اکبر بادشاه بود -
خط نستعلیق خوب می نوشت - و خطش نهایت شیرین - مرد
قابل و شاعر - تربیت یافته نظر کیمیا اثر حضرت خلیفه الهی است *
ملا علی احمد مهر کن^(۲) بجمع خطوط دستگهی کمال
داشت - و در همه خطوط مهر را صاف و خوب می کند - و شعر هم
نیکو میگفت *

(۱) مولانا عبد الصمد ولد خواجه نظام الملک که وزیر شاه شجاع
شیرازی بود - بدو در تبریز بشرف حضور مبارک بادشاه همایون رسید - و در سنه
نه صد و پنجاه و شش هجری نیز در کابل ادراک فیض حضور همایونی نمود -
در زمان اکبر بمنصب چهار صدی نایل گردید - و در سال بیست و دوم جلوس
اکبری در فتحپور سکری امین دار الضرب مسکوکات دولتی شد - و در سال سی
و یکم جلوس دیوان مملکت ملتان گردید - در مهارت قلم چنان هنرمندی بود
که سوره مبارکه اخلاص بر دانه خشخاش نوشت - تفصیل احوالش در جلد سوم
اکبرنامه صفحه ۱۹۵ و آئین اکبری صفحه ۱۱۷ و ترجمه انگلیسی آئین
اکبری از بلاخمن صاحب صفحه ۴۹۵ مسطور است ۱۲ مصحح *

(۲) در آئین اکبری - صفحه ۴۸ مسطور است که فولاد را کسی برابر
مولانا علی احمد دهلوی نیاز است - خط شناسان او را درین صنعت بی همتای
روزگاران دانند - غیر از تعلیق خطوط را بوالا پایگی رسانید - لیکن نستعلیق را بسی
دلفریب آراید - این پیشه را از پدر خود شیخ حسن برگرفت - و از دید کارکرد
مولانا مقصود کشایش یافت و از همه در گذرانید انتهى - نظام هروی در طبقات
اکبری هم ویرا ذکر کرده و دو سه بیت از کلام او نقل نموده ۱۲ مصحح *

ملا سعید سمرقندی^(۱) بسیار دانشمند و خوشنویس -
در اکثر علم و هنر آراسته و پیراسته و بمراحم بادشاهانه
ممتاز بود *

میر فتح الله شیرازی^(۲) مرد فاضل و خوشنویس - در سده نه صد
و نود از دکن بملازمت رسیده مشمول مراحم خسروانه گشت - دانشمند
متبحر بود - در فنون علم عقلی و نقلی از علمای خراسان و عراق
و هندوستان امتیاز داشت - و در زمان خود در کل عرصه عالم مثل
و قرین خود نداشت - و در علم غریبه از نیرنجات و طلسمات نیز
بهره‌مند بود - چنانچه آسیای پر از آب ساخت که خود حرکت
میکرد - و آرد میشد - و آئینه ساخت که از دور و نزدیک
اشکال غریبه مرئی میگشت - و بیک چرخ دوازده بندوق
سر میشد *

(۱) ملا سعید سمرقندی در سده نه صد و هفتاد هجری در کابل بجاوار
رحمت اله پدوست - شرح احوالش در منتخب التواریخ جلد سوم صفحه ۱۵۲
مذکور است ۱۲ مصحح *

(۲) میر فتح الله شیرازی در سده نه صد و نود و هفت هجری در
کشمیر بدار باقی شتافت - و تفصیل حالش در منتخب التواریخ جلد سوم
صفحه ۱۵۴ مرقوم است ۱۲ مصحح *

خنجریگ^(۱) در فنون جزئیات علم و حکمت خصوصاً در خطوط
و موسیقی ممتاز بود *

اشرف خان^(۲) میر منشی از افاضل وقت بود - نام آن یگانه
عصر محمد امغر است - و از سادات عربشاهی بود - و هفت
خط را خوب می‌نوشت - در زمرهٔ امرای اکبری انتظام داشت *

مظفر خان^(۳) مظفر علی نام از خوشخطی بهرهٔ تمام داشت -
از نویسندگانهای زبردست بود - به مرتبهٔ امیر الامرایی رسیده -
در بنگاله در حادثهٔ قاتشالان^(۴) کشته شد *

(۱) خنجریگ از امرای چغنه است - و در جرگ رجال دولت اکبرشاهی
مفتخر بود - شرح احوالش در منتخب التواریخ جلد سوم صفحه ۲۲۳
و اکبرنامه جلد دوم صفحه ۸۲ مفصل است ۱۲ مصحح *

(۲) اشرف خان در سنه نه صد و هشتاد و سه هجری در بلدهٔ گور رخت
هستی برپست - بیان حالش در مآثر الامرا جلد اول صفحه ۷۳ مسطور است
۱۲ مصحح *

(۳) مظفر خان در سنه نه صد و هشتاد و هشت هجری در قلعهٔ تانده
کشته شد - بیان حالاتش در ترجمهٔ انگلیسی آئین اکبری صفحه ۳۴۸ نمبر ۳۷
مذکور است ۱۲ مصحح *

(۴) ذکر حالات قاتشالان در ترجمهٔ انگلیسی آئین اکبری که از
مصنفات بلاخمن صاحب است در صفحه ۳۶۹ مفصل است ۱۲ مصحح *

میرزا عبد الرحیم خانخانان^(۱) خلف الصدق بیروم خان است
 بعد فتح گجرات بمنصب خانخانان و سپه سالاری رسیده - و مصدر
 خدمات و فتوحات عظیم شده - از فهم و دانش و علم و کمالات آن
 بزرگ نهاد هرچه نویسند از صد یکی و از بسیار اندکی است -
 در خوشنویسی مهارت کمال رسانیده - و در هندی خیلی دستگه
 داشت - و خط هندی خوب مینوشت - مولانا نظیری نیشاپوری^(۲)
 از جمله رفقا و مداحان اوست - شغقت بر علما و فضلا و محبت
 با فقرا و طبع نظم او را موردی است - در دوره اکبری بغضایل
 و کمالات از ارباب دولت قرین خرد نداشت - و در غزل رحیم
 میفرمود *

(۱) میرزا عبد الرحیم خانخانان در سنه نه صد و شصت و چهار
 هجری مولود شریفش اتفاق افتاد - و در سنه هزار و سی و شش هجری
 از حضیض ناصوت بعالم لاغوت شتافت - و شرح احوالش با فتوحات و مهمات
 و غیرهما در نسخه ملا عبد الباقی نیاوندی المسمی بمآثر رحیمی دیده شد -
 و احوال که سال هزار و نه صد و نه میلادی است بتصحیح این
 فقیر برای ایشیاتک سوسایتی کلکته - طبع و نشر او شروع شده -
 وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْفَوَّيقِ ۱۲ مصحح *

(۲) طایر روح نظیری نیشاپوری در سال هزار و بیست و دو هجری
 قفس تن را شکسته بشاخسار جنان پرواز نمود ۱۲ مصحح *

میرزا ایرج^(۱) و میرزا داراب^(۲) پسران نواب خانخانان ولد پیرم خان خط نستعلیق و نسخ را خوب می نوشتند - اکثر قطعه و هفت بند بدستخطی این صاحبان بنظر درآمده مطلقاً و مذهب و کاغذ زرفشان *
 خواجه سلطان علی^(۳) ملقب بافضل خان از امرای جنت آشیانی همایون بادشاه بود - حضرت خلیفه الهی جلال الدین اکبر بادشاه بخطاب افضل خانی سرافراز فرموده - در عقل و کیاست و خوشخطی بهره کمال داشت *

تودرمل از طایفه کهتری - نویسند چابک دست و خطوط بخوشخطی و فمکی مینوشت - بوسیله مظفرخان برتبه وزارت اکبری

(۱) میرزا ایرج پسر میرزا عبد الرحیم خانخانان در سده هزار و بیست و هشت هجری از عالم ملک بعالم ملکوت روان شد - تفصیل حالش در ترجمه انگلیسی آئین اکبری صفحه ۴۹۱ مشروح است ۱۲ مصحح *

(۲) میرزا داراب برادر مذکور در سال هزار و سی و پنج هجری از ریاست فانی بریاست باقی فایز گردید - شرح حالش در ترجمه سابق الذکر صفحه ۳۳۹ مرقوم است ۱۲ مصحح *

(۳) خواجه سلطان علی در سرکار همایون پادشاه در سده نهم و پنجاه و شش هجری امتیاز داشت - و در سال پنجم اکبری بشرف آستان بوسی استبعاد یافته - و مورد افضال عرش آشیانی شده بپایه والای امارت و منصب سه هزار مرتقی گردید - مال کار او و تاریخ وفاتش بنظر نرسیده ملخصاً از مآثر الامرا جلد اول صفحه ۶۵ * ۱۲ مصحح *

رسیده - مدت هفتده سال دیوان با استقلال مانده - و چهار
هزار سوار داشت - در سنه نهصد و هشتاد و نه (۱)
در گذشت *

زین خان کوکه^(۲) در فهم و عقل و دانش و سایر کمالات مثل خط
و تصویر ممتاز - و در شجاعت و دیگر صفات حمیده سرآمد ابتدای
روزگار - بمنصب پنجهازاری سرافرازی داشت *

ملا عبد القادر اخوند^(۳) حضرت خلیفه الهی در علم و هنر عربی
و فارسی و علم خطوط صاحب کمال بوده - در آخر عمر سفر حجاز
اختیار نموده *

(۱) اصح این است که تودرعل در سنه ذم ص و نود و هشت هجری
لباس هستی از تن بیرون نمود - شرح حالش در ترجمه انگلیسی آئین اکبری
صفحه ۳۵۱ نمبر ۳۹ ثبت است ۱۲ مصحح *

(۲) زین خان کوکه در سنه هزار و ده هجری از عالم خاک بعالم ارواح
پای ملحق شد - شرح حالش در منتخب التواریخ جلد سوم صفحه ۲۳۵
و ترجمه انگلیسی آئین اکبری صفحه ۴۴۳ نمبر ۴۳ مذکور است
۱۲ مصحح *

(۳) ملا عبد القادر استاد حضرت خلیفه الهی جلال الدین اکبر شاه
(۱۰۱۴ - ۹۶۳) بود - اشاراتی در بیان حالش در ترجمه انگلیسی آئین اکبری
صفحه ۴۵۴ ، ۴۸۵ رفته است ۱۲ مصحح *

رای منوهر^(۱) بن رای لون کرن از صغر سن در حجره شفقت
حضرت خلیفه الهی نشو و نما یافته در خدمت شاهزاده کامگار سلطان
سلیم یعنی جهانگیر بادشاه بزرگ شده - خط و سواد پیدا کرده - سلیقه
شاعری و خوشخطی بهمرسانیده *

محمد شریف^(۲) پسر خواجه عبدالصمد شیرین قلم - صاحب دانش
و علم و هنر - در عربی و فارسی و خوشنویسی ید طولی داشت - و از
درگاه والای اکبری رو تافته در خدمت شاهزاده سلیم بهادر یعنی
جهانگیر بادشاه مانده - و چندی بسبب عوانعات - عزت و گوشه گیری
اختیار کرده - بتاریخ یازدهم شهر جمادی الثانی سنه هزار و چهارده
هجری روز پنجشنبه ابوالمظفر نورالدین جهانگیر بادشاه غازی
در اکبر آباد بر تخت جلوس فرمودند - از استماع این خبر سر خود
را بسجود درگاه قدسی نورانی ساخت - و بخطاب امیرالامرائی
سرفرازی یافت *

(۱) رای منوهر در سال یازدهم جلوس جهانگیری از دار فانی بعالم ابد
پیوست - بیان حالش در ترجمه انگلیسی آئین اکبری صفحه ۴۹۴ نمبر ۲۶۵
مرقوم است ۱۲ مصحح *

(۲) بیان حالات محمد شریف در منتخب التواریخ جلد سوم صفحه
۳۱۰ و ترجمه انگلیسی آئین اکبری صفحه ۵۱۷ نمبر ۳۵۱ مذکور است
۱۲ مصحح *

شاهزاده خسرو^(۱) بن جهانگیر بادشاه در علم عربی و فارسی نهایت مهارت بهمرسانیده بود - و در فن خوشخطی و انشا کمال داشت *
 سلطان پرویز^(۲) بن جهانگیر بادشاه شاهزاده عالی همت -
 در علم عربی و فارسی و نوشتن خطوط بغایت آراسته و پیراسته بود -
 اکثر اوقات را بکتابت کلام الله صرف می نمود *

شاهزاده خورم یعنی شاه جهان بادشاه در تحصیل علم عربی و فارسی و خط نستعلیق نهایت مهارت داشتند - جلوس روز دوشنبه سن یک هزار و سی و هفت هجری - بمهرسی و هفت سالگی - هشتم جمادی الثانی در مستقر الخلافه اکبر آباد بر تخت سلطنت واقع شد - و خطبه بنام نامی و القاب سامی رونق پذیرفت - و در آن عصر از خوشنویسان مآ باقر کشمیری - محمد حسین کشمیری - و مقصود علی - و میر محمد ناشی - و حافظ عبد الله - و شکر الله - و محمد مقیم در خط نستعلیق و تعلیق و نسخ و شکسته کوس کذابت مینواختند - و میرزایان دفتر بودند *

(۱) شاهزاده خسرو بن جهانگیر در لاهور بسال نه صد و نود و پنج هجری تقدم بعرضه وجود نهاد - و در سنه هزار و سی و یک هجری در دکن از عالم فانی بملک جاودانی شتافت ۱۲ مصحح *

(۲) سلطان پرویز در سنه نه صد و نود و هشت هجری در کابل متولد شد و در ششم صفر سنه هزار و سی و پنج هجری در برهانپور رخت آخرت بست ۱۲ مصحح *

میر عماد الحسینی قزوینی خوشنویس مشهور آفاق است -
 خط نستعلیق بهتر از کسی نه نوشته - در بلد صفهان بوضع
 درویشانه میزیست - اعتنا به امرا و بادشاه نداشت - شاه عباس
 هفتاد تومان بجهت میر فرستاد - و خواهش نوشتن شاهنامه
 کرد - بعد یکسال کسی را فرستاده که اگر تمام شده باشد بیاورد -
 میر هفتاد بیت که از اول شاهنامه نوشته بود ارسال نموده -
 و پیغام کرد که وجهه سرکار زیاده برین کفاف نکرد - شاه را این معنی
 ناخوش آمد - آن ورق را رد کرد - و واپس فرستاد - و مطالبه زر خود
 کرد - میر ابیات مذکور را مقراض نموده بهفتاد کس از شاگردان خود
 تسلیم کرد - هر یک یک تومان حاضر کرده - در یک لحظه آن وجه را
 تسلیم محصل نمود - این معنی بخاطر شاه گران آمد - چون میر
 موصوف متهم به تستن بود - و شاه عمدوح به این گروه بد بود -
 این حرکت علاوه آن گردید - تا آنکه روزی شاه - بمنصور مسگر فرمود
 که کسی نیست این سگی را بکشد - در شب همان روز که وقت
 دمیدن صبح - میر برای غسل جمعه بحمام میرفت - آن مسگر
 مدبر سنگدل کمین کرده بزخم کارد - کار میر باتمام رسانید (۱)
 و خود پنهان شد - صبح این خبر ببادشاه رسید - در ظاهر بحسب

(۱) میر عماد قزوینی در سنه هزار و بیست و چهار هجری بدرجه

شهادت فایز شد رحمه الله علیه ۱۲ مصحح *

رعایت انتظام ملکی فرمود - که تفحص نمایند که قاتل کیست -
 آخر خون میر - شاه را مبارک نیامد - اقربای میر جلا وطن
 گشته پیش والی روم رفتند - شاه روم فوجی از مور و مانغ زیاده
 بر ایران فرستاد - فوج رومیه بسی خرابی در تبریز و آنحدود نمود -
 صد هزار مردم علف تیغ سپاه رومیه گشتند - و مردم عراق و خراسان از
 شنیدن قتل میر تاسف بسیار خوردند - گویند سید از غضب بادشاه
 واقف گشته این قطعه نوشته در قبای خود پیش سینه گذاشته بود
 که از غسل فارغ گشته بهادشاه دهی *

یک یک هنرم بین و گنه ده ده بخش
 هر جرم که زنت حَسَبَةُ لِلَّهِ بخش
 از باد غضب آتش کین را مفرور
 ما را بسر خاک رسول الله بخش

گویند میر عماد بطور ملا میر علی مینوشت - و رویه او را بکمال
 رسانیده - و گوی حسن خط از دست ملا میر علی ریود - و بسیاری
 از قطعها و نثرهای نوشته اش در عالم اشتهار دارد - و قطعها
 و مشقهای او را عزت تمام است - و سلاطین جهان خواهان خط او
 بوده اند - چنانکه در اوایل شاهجهان هرکه خط میر عماد میگذاشتند
 یکصدی منصب با و غنایت میشد - راقم چند بیت که بطریق
 مثنوی بر حاشیه خطش نوشته دیده بود این است *

* مثنوی *

بونِ حیران کلکش نقش بهرزان
 بمعنی خط و در صورت پریشان
 رواج صورت معنی شکسته
 ارآن روزی که کلکش نقش بسته
 چو محمودش جهان دل پیش ناز است
 تو گوئی نقطه اش خال ایاز است
 نغ کلکش به نی دمساز گشته
 صریح خامه خوش آواز گشته
 الا ای نوجوانان خوریدار
 ز کعبان شاهدی آمد بپازار
 چه می پرسی که خط اوستاد است
 که این نقش خوش از کار عماد است

میر گاهی بصغائی ذهن بگفتن قطعه رباعی مبادرت میفرمود -

این رباعی ازوست *

* رباعی *

جان از من و بوسه از تو بستان و بده
 زمین داد و ستد مشو پشیمان و بده
 شیرین سخنی است نیست دشنامی تلخ
 گرد لب شکرین بگردان و بده

و گویند که اکثر کتبه بنام محمد حسین نوشته - خط او را جله
و اشتهار داد *

آقا رشید نام مبارک او عبدالرشید دیلمی - همشیره زاده و شاگرد
میر عماد است - رویه ملا میر علی را بنایه اعلی رسانیده - و در
ولایت شهر خطاطی پیدا کرده - بعد قتل میر بموجب ایما در عهد
اعلی حضرت شاهجهان بادشاه بهندوستان آمد - باو ستادی دارا شکوه
سرافراز و ممتاز گردیده بنایه اعلی رسید - و پیغمبر ملک خطاطی
بود - باوصف کبر سن ترک عشق نکرده - و خدمت بیوتاتی
اکبر آباد داشت - در آنجا عزرات عالی و سرا و رباط دارد -
و در همانجا مدفون است - غرض که توفیت و ترجیح بر خطاطان
ماسبق برده - و کسی مثل این بزرگ تا هنوز بر نضاسته - و این هنر
و علم بر او ختم شد - و دارا شکوه شاهزاده ولیعهد شاهجهان بادشاه -
و محمد اشرف خواجه سرا - و سعیدای اشرف - و عبدالرحمن -
و میر حاجی و غیره از شاگردان او کامل بوده اند - و فوت او در سنه
هزار و هشتاد و یک است ^(۱) - چنانچه سعیدای اشرف که شاگردش
در خط نستعلیق بود - و در شاعری شاگرد میرزا صایب بود - قطعه
در رحلت هر دو بموجب استدعای نواب زب الفسا گفته *

(۱) در تاریخ محمدی می گوید که وفات مرحوم عبدالرشید دیلمی

در سنه هزار و هشتاد و پنج هجری و قمری یافت ۱۲ مصحح *

* قطعه *

کرده بود ایزد عنایت خوشنویس و شاعری
 کز وجود هر دو کردی افتخار ایام ما
 بود اسم و رسم آن عبد الرشید دیلمی
 بود نام این علی بیگ و تخلص صایدا
 آن پسر همشیره سپید عماد خوشنویس
 این برادرزاده شمس الحق شیرین ادا
 شهر قزوین است از اقبال آن دارالکمال
 کشور تبریز بود از نسبت این عرش سا
 آن بهندوستان نمودی خوشنویسی را علم
 این به ایران داشتی رسم سخندانای پیا
 آن یکی در خطّ خط داور اقام گیر
 این یکی در ملک معنی خسرو فرمان روا
 قطعه های خط آن چشم جهانرا روشنی
 نسخه های شعر این دلهای عالم را دوا
 از وزیر ملک آن آوازه صورت بلند
 از ستون خامه این خانه معنی پیا
 آن بهندوستان صورت صاحب سیف و قلم
 این در ایران معانی صاحب کوس و لقا

آن ز هفت اقلیم خط کلکش قلمرو داشتی
 وین ز اصناف سخن بودی ضمیرش بادشا
 داشتی از خامه آن چهره خط آب و رنگ
 یافتی از کلک این آئینه معنی جلا
 سطرهای آن بکسری بودی از روی نسق
 حرفهای این بیکری بودی از روی ادا
 هر دو بودندی بهم چون صورت و معنی قرین
 هر دو بودندی بهم چون لفظ و مضمون آشنا
 اتفاقاً هر دو در یکسائل با هم متفق
 رخت بر بستند از اینجا جانب دار البقا
 گشت از حرمان آن اقلیم خط زبرد زبر
 اوفتاد از رفتن این ملک معنی از صفا
 از برای آن قلم گردید از شق سینه چاک
 بهر این اوراق دیوان کرده پیراهن قبا
 تخته گشت از غوت آن خط را دکان دستگاه
 اوفتاد از مرگ این گفتار از برگ و نوا
 شورش و غوغا فتاد از مرگ ایشان در جهان
 با خبر شد چونکه پیر عقل از این ماجرا
 روی با من کرد و گفت اشرف بگو تاریخ آن
 چون ترا بودند ایشان اوستاد و پیشوا

گفتم از ارشاد پیر عقل در تاریخ آن
۱۰۸۱

بود با هم مردن آقا رشید و صایبا

مثنوی شاعر ریخته گو که در تعریف آقا عبد الرشید خوشنویس گفته

مین نے خطاط یقلم دیکھ
لیکن آقا سے لوگ کم دیکھ
ای خوشا وقت و عہد شاہجہان
جسکی خدمت میں ایسے ہوں انسان
یعنی عبد الرشید تھا استاد
خوشنویسی کی جس نے دی ہے داد
خط کی خوبیکا اوسکے اب تک دھنگ
صفحہ روزگار کا ہے رنگ
وہ تصرف کہیں جو کرتا ہے
شکل نقاش نقش بہرتا ہے
حیرت افزای حسن ہر تحریر
مشقی اوسکی ہے قطعہ تصویر
خط شیریں جو اسکا پاتے ہیں
ہم حلاوت بہت اٹھاتے ہیں

لکھ گئی ہے قلم توجادو ہے
 مد جہان ہے کسوی ابرو ہے
 ایسا لکھنا کسوی طاقت ہے
 ہے جلی بھی تو ایک بابت ہے
 سطر لکھنا نہیں خفی کیا یہ
 خط ہے خوبان کے پشت لب کا یہ
 خط میں کیسا ہی کوئی کامل ہو
 اوس کا کب نقطۂ مقابل ہو
 حرف کس کس ادا سے لکھتا ہے
 کون ایسے صفا سے لکھتا ہے
 ہے الف قامت نکورویان
 لام ہے زلف سلسلہ موویان
 دال کا خم رہے ہے ایسا خوب
 جیسے جھکتے ہوں مست ہو محبوب
 میم جس لطف سے لبالب ہے
 دھن تنگ مہوشان کب ہے
 ہے کشش فائزۂ تن خوبان
 دایرۂ دور دامن خوبان
 دایرۂ نون کا اس نمط کھینچا
 کہ خط دلبران پہ خط کھینچا

کیا لکھون اوسکے خط کی میں خوبی
 گویا تصویر ہیگی محبوبی
 مدعی کو جو خط دیکھادین ہم
 جی سے حرف غلط اوتھادین ہم

گویند کہ شاعری در وصفش قصیدہ گفتہ گزرا نیدہ - آقا همان
 قصیدہ را نوشته باو داد - شاعر معزوز بر آمد - چون طالبان خطش
 شنیدند زیاده از آنکہ توقع صلہ و انعام در خیال داشت باو داده آن
 قصیدہ نوشتہ آقا را ازو گرفتند - و خیلی ممنون گشتند *

اسامی خوشنویسان خط نستعلیق کہ در شاہجہان نامہ^(۱) مرقوم است

محمد مراد کشمیری مخاطب بشیرین قلم - سحر طراز جادو رقم
 است - مشکین رومان یک قلم از شرم تازه نگاری قلمش در خط شدہ -
 و قلمرو خط را یک قلم بہ نیزہ خطی قلم گرفتہ - بوساطت کلک واسطی
 نژاد اثر عظیم بر صفحہ ایام گذاشتہ - و از دواہر حروف - حلقہ بندگی
 در گوش سایر خوشنویسان روزگار انداختہ - باعتبار خط شناسان

(۱) مراد از شاہجہان نامہ تصنیف محمد صالح کدیوہ لاہوریست کہ در
 حالات شاہجہان پادشاہ نوشتہ و مسمی بعمل صالح نمودہ - و تاریخ اتمام کتاب
 لطیفہ فیض الہی یعنی سنہ ہزار و ہفتاد ہجری است ۱۲ مصحح *

بالغ نصیب خط خفي و جلي است - و باعتبار پختگی و حسن خط - ثاني اثنین ملا میر علی و سلطان علی است *

میر محمد صالح - و میر محمد مومن پسران میر عبدالله (۱)
مشکین قلم - هر دو صاحب طبع تازه نگار سحر رقم اند - هر قطعه خط
شان چون خط حور و شان عنبر سرشت است - و هم قطعه نظم شان
رشد قطعه بهشت - دایره حروف شان زیب دایره سپهر است -
و نقطه خط شان مردمک دیده مهر - بر میر صالح دقایق سخفوری
کشف شد - در فارسی کشفی (۲) و در هندی سبستانی تخلص
می کند و چون میر مومن دعوی سخن سنجی را بفکر عرش سیر
بکرسی نشاندۀ عرشی (۳) تخلص می نماید - چون هر دو را با نغمه

(۱) میر عبدالله مشکین قلم از اولاد شاه نعمت الله ولي و از اهل
ترمذ بود - از اکبر پادشاه بخطاب مشکین قلمی سرافراز گردیده - در شعر وصفی
تخلص میگرد - و مصنف پنج کتاب مثنوی و یک مجلد دیوان است - در سده
هزار و بیست و پنج هجری دربار پادشاه حقیقی را اختیار نمود - شرح احوال او
در منتخب التواریخ بداونی جلد سیوم صفحه ۳۸۳ و فهرست انگلیسی برنش
میوزیم مصنفه داکتر ربو صفحه ۱۵۴ مذکور است ۱۲ مصحح *

(۲) میر محمد صالح کشفی مصنف مجموعه راز و اعجاز مصطفوی
و غیرهما نیز بوده - در سده هزار و شصت و یک هجری داعی حق را لبیک
گفت ۱۲ مصحح *

(۳) میر محمد مومن عرشی در سده هزار و نود و یک هجری غریق
دریای رحمت الهی گردید ۱۲ مصحح *

هفتدي گوشه خاطر بست - نغمه سرايان هزد پيش شان گوش
مي گيرند - و در دايره مجلس شان چون دف حلقه در گوش
و چون دوستي اهل بيت بيت القصيده اعتقاد خود ساخته اند -
چندي شعر شعري شعار در مدح و منقبت دوازده اخضر برج
ولايت پرداخته - اعيان صوفيه بايشان آميزش دارند *

شرف الدين عبد الله عقيق كن بحسن خط و درستي قلم
نگين دار نامدار بود - و هنرمند زبردست روزگار - در شيوه عقيق كني
كار دست بسته ميكرد - و مهر حيرت بر دهان استادان مي گذاشت -
خطش كه مانند خط خوبان آرايش صفحه حسن است - نظرگاه
روشناسان معاني - و نقش قلمش كه چون خط صبح نفسان ديده افروز
است - سرمايه حيراني - صورت خطش بلطف معني و نزاکت -
يگانه دهر - قطعش بحسن رو انسانه - با اين همه آن بيدار درون
يکه تاز عرصه تفريد بوده - و درس خوان شرح تجريد - دايم مژه تر
دارد - و هر چشم زدن بگريه مي پردازد - و اشك مانند از صحبت
مردم دوري مي جويد *

مير سيد علي تبريزي كه خط زيبايش بدرستي تركيب
و نيکوئي اندام چون ريخته قلم قدرت از وسعت نقص مبراست -
و بدرستي دواير و مدات چون چهره خوبان به آرايش چشم و ابرو

و خط و خال سراوح کتاب صنع ایزد تعالی - قطعانش که حجت خوشفروسی است - بتناسب حروف رونق بازار قطعۀ ملا میر علی شکسته - و شگفته روئی الفاظ نگاشته کلکش آبروی بهارستان معنی رنگین بخاک ریخته و میخته - القصه قلمش مرتبۀ کمال صنعت خط را آن مرتبۀ داده که مانندش در قلمرو سواد هفت و بیاض ایران بهم نمی رسد - و هرگاه بفان فیض نشانش بحرکت در می آید رقم نسخ بر خط یاقوت لعل نیکوآن می کشد - و از شکسته نویسان میرزا جعفر مخاطب بکفایت خان (۱) و جلال الدین یوسف هردو شاگرد محمد حسین خلف اند - که در نگارش خط شکسته و نستعلیق امروز کسی بآنها طرف نمیتواند شد - خصوصاً کفایت خان که از غایت قدرت قلم بوموئی مداد امتخوان بزدی ترکیب سخن در صورت شکستگی درست می نماید - و در فن خویش باوجود شکستگی الفاظ به نیروی درستی خط دعوی تفرد نموده کوس یکنائی میزند اِنَّهٗی بِلَفْظِهٖ *

واضح و لایم باد که واضع خط شکسته میرزا محمد حسین ولد میرزا شکر الله است - و آن بزرگ پاک نژاد از قرباتیان حبیب الله مصنف

(۱) کفایت خان مطابق تذکرة الامرا در سنه هزار و هشتاد هجری

معینۀ عمر خود طی نمود ۱۲ مصحح *

حبیب السیر^(۱) بوده است - که بنابر حسد بعضی امرای صفویه در زمان سلطان محمد خدا بنده بن شاه طهماسب بن شاه اسماعیل به هندوستان ارم بوستان رسیده در حضور همایون منظور اعزاز گردیده - بعد از در سلک امرایان اکبر شاه بادشاه منسلک گردید اندک زمان بسر برده خط ممات بر صفحه حیات نگاشت - خط تعلیق و نستعلیق و ثلث را بغایت خوب می نوشت - و خط شکسته پیش ازین ضابطه و اسلوبی مقرر نداشت - در خطوط مذکور شمرده نمیشد - میرزا محمد حسین این خط خوش نوشت - و بدرجه کمال رسانیده - گویند در عهد نورالدین جهانگیر بادشاه در سنه یکهزار و شش^(۲) هجری بخلد برین خرامید *

(۱) حبیب السیر فی اخبار افراد البشر از مصنفات غیاث الدین بن هماد الدین المدعو بخواند امیر است که تولدش در سنه هشتصد و هفتاد و نه هجری و وفاتش در سنه نه صد و چهل و یک هجری وقوع یافت - و نامش حبیب الله در هیچ جا بنظر نرسیده - و وجه تسمیه کتاب بحبیب السیر این است که چون مهدوح وی کریم الدین خواجه حبیب الله وزیر خراسان بود - لهذا کتاب را باسم مهدوح تسمیه نموده - و الله اعلم^{سبحانه} ۱۲ مصحح *

(۲) سلطنت نورالدین جهانگیر از سنه ۱۰۱۴ هجری الی سنه ۱۰۳۷ بوده - و درین مورد که وفات میرزا محمد حسین در سنه هزار و شش هجری نگاشته شاید لفظ بست از قلم معبر افتاده یعنی در سنه هزار و بیست و شش هجری قلم نسخ بر اوراق عمر خود کشیده باشد و الله اعلم^{سبحانه} ۱۲ مصحح *

محمد جعفر کفایت خان ولد محمد مقیم خان نبیرہ میرزا محمد حسین است - خوشنویس و محاسب و منقح نویس برده - اشهب خوش خرام قلم را جولان داده تعلیق و شکسته را بمرتبه اعلی رسانیده زیب و رونق دیگر بخشید - و سرآمد خوشنویسان عهد خود گردید - که احدی را یارای همدستی او نشد - و در زمان خلافت ابد مدت شاهجهان بادشاه غازی منظور نظر عنایت و تربیت گردیده بخطاب کفایت خان شرف امتیاز یافت - و قریب بست و پنج سال به ضبط تمام و استقلال تام خدمت دیوانی تن و خالصه شریفه بادشاه همدستان بهشت نشان کرد - و بآئین شایسته نوعی خدمت بنقدیم رسانید که هیچ مهندسی ناخن دقت نتوانست بقد کرد - و خط شکسته را باوجود اشغال امور سلطنت آن عهد - عجب طرز ایجاد کرده که کسی حرف گیر او نشد - و رحلت خان مغفرت نشان محمد جعفر کفایت خان دوم شهر رمضان سنه هزار و نود و پنج هجری مطابق سنه ۸ عالمگیری در دارالخلافت شاهجهان آباد *

درایت خان بن کفایت خان^(۱) نام این بزرگوار عبد الله است

(۱) صاحب تذکرۃ السلاطین چغتایه گوید که عبد الله درایت خان خط نسخ و ثلث باین خوبی نوشته که خط نسخ بر رقم استادان زمان ماضی کشیده از ابنای قرن ثانی عشر بود ۱۲ مصحح *

مخاطب از حضور بادشاه به درایت خان گردیده - خط شکسته -
 بچند طرز ایجاد کرده نوشت - و برتبه اعلی رسانید - و هرچه
 نوشت خوب و پسندیده نوشت - از پدر و جد در خطوط - خصوص در
 شکسته و تعلیق سبقت برده - نزاکت و کرسی بندی و متانت
 در قلم این ذی فرهنگ از دیگران بیش از بیش است - در ایجاد
 وضع و اسلوب - سحر سامری اختراع نموده - اگر ملا میر علی خط
 شکسته اش را میدید از نستعلیق نویسی خویش دست میکشید -
 نوشته اش گل و رباعان و باغ و بهار است - هر صفحه رتمش
 گلشنی است - جریده دستخطی او مطلقاً و مذهب بخط خفی
 و جلی که بنظر فقیر در آمده کسی ندیده باشد *

محمد اکبر نامش اکبر علی بن کفایت خان در دودمان
 خوش نویسی خود اساس و اصولی بآئین دیگر نهاده - طور دلکش
 و نهایت دلچسپ تراشیده - بمتانت و نزاکت صفحه را بنفشه زار
 و گل و سنبل و رباعان از قلم نموده - باوجود این در استخوان بندی
 و سلاسل سطور دل بردگی و شیفته گی نظار گیان را بکار برده - نوشته اش
 چمن چمن بنظر فقیر در آمده *

محمد موسی بن کفایت خان برزیده پدر خود خوب نوشته -
 و دوایر و کشش خوش آیند بوضع خوش آینده اختراع ساخت *

میان لعل خان پسر کفایت خان این بزرگ هم خط شکسته
 بچند طریق نوشت - و خوب نوشت - مثل زلف معشوقان عذربین
 موی بیج در بیج هر صفحه را سنبلستان زار میساخت *

نواب مرید خان^(۱) اعش محمد صادق طباطبائی - سید صمیم
 النسب از آبا و اجداد - و عمده خاندان و خود نیز از امرای اهل
 خدمت بادشاهی بوده - خیلی مرد خلیق و خوش منش بوده - خط
 شکسته و تعلیق و ثلث و غیره را بمرتبه اعلی رسانیده - و خط شکسته
 را بچندین طرز ارقام مینمود - و طور خوش آیند و دلچسب اختیار
 نموده - فقیر چند قرآن شریف بخط ربعان و ثلث و نسخ مطلقاً
 و مذهب و چند نسخه ناستان و غیره مطلقاً و مذهب بخط شکسته
 و تعلیق بخط نواب ممدوح در لکهنؤ دیده - و مرقعه از او بمشاهده
 و سیر در آمده - گویند از اکبر علی و درایت خان پسران
 کفایت خان خط شکسته را اخذ فرموده بود *

شاه امیر خان نبیرة نواب محمد مرید خان جامع کمالات و مقواضع
 و با اخلاق حسنه و عمده معاش بوده - در نوشتن خط شکسته
 و تعلیق و غیره دوش بدوش آبا و اجداد خویش بوده *

(۱) نواب مرید خان از امرای محمد شاهست که در هند از سنه
 هزار و صد و سی و یک هجری الی سنه هزار و صد و شصت و یک هجری
 سلطنت نمود ۱۲ مصبع *

میرزا احمد طباطبائی از اولاد نواب مرید خان است - صاحب
فهم و دانش - خط شکسته و نسخ و غیره را برویۀ خاندان خود بکمال
رسانیده - و داد خوش قلمی داده - در فیض آباد از فقیر ملاقات
شده - باوجود فضایل و هنر خیلی خلیق بود *

نواب مظفر خان بن روشن الدوله^(۱) زبدۀ امرایان عالیشان است -
تشریح عمدگی و عالیجاهی و جوانی و فیضرسانی خلق از غایت
اشتهار محتاج تحریر نیست *

این خانه چو آفتاب روشن

خط شکسته را برابر نواب مرید خان رسانیده - اکثر کتابهای
دستخطی او نهایت برزور و قوت و شیرینی - مطلقاً و مذهب بنظر
در آمده *

میر غلام علی^(۲) سید عالی نسب در خط شکسته اوستاد وقت
بود - برویۀ درایت خان خط شکسته را بکمال خوبی می نوشت -

(۱) روشن الدوله مسمی بظفر خان در سلک امرای معتمد شاه بود -
و بنای سنهري مسجد یعنی قبۀ طلا در سنه هزار و صد و سی و چهار هجری
و نیز بنای مسجد روشن الدوله در سنه هزار و صد و سی و هفت هجری در
دهلی از بناهای خیریه اوست - و در سنه هزار و صد و چهل و پنج هجری
بیت المعمور عقبی خرامید ۱۲ مصحح *

(۲) میر غلام علی از ابنای قرن ثانی عشر بوده ۱۲ مصحح *

اکثر قطعهای دستخطی او مطلا و مذهب دیده شد - در علم و هنر
و اخلاق یکتا بود *

میرزا حاتم بیگ خط شکسته بطور میر غلام علی بکمال رسانیده -
در انشاپردازی و شعر خیلی مهارت داشت - و در سرکار شاه عالم
بهادر شاه (۱۱) بن اورنگ زیب عالمگیر میر منشی بود - و نسخه
انشائی او در عالم مشهور است *

میرزا محمد قباد از اولاد میرزا ارجمند مغلیوریه است - صاحب
علم و هنر بوده - در شعر گفتن بغایت مهارت داشت - چنانچه
چند حکایت چنگیز نامه بنظم در آورده - خط شکسته بطور درایت
خان بدرجه اقصی رسانیده - و خوب نوشته که اکثر مردم خطاط
و مبصر در مغالطه می افتند - و نوشته اش را خط درایتخان
دانسته اند *

میر علی نقی برادرزاده میر غلام علی است - در اوایل اصلاح
خط شکسته از عم خود گرفته - چون قوت دست نهایت
داشت مشق بسیار نموده خط را از استاد گذرانیده - رفته رفته
نوشته اش مقبول خاص و عام گردید - کتابت باین خوبی و رونق

(۱) سلطنت شاه عالم از سنه هزار و صد و نوژده الی سنه هزار و صد

و بیست و چهار بود ۱۲ مصحح *

و شیرینی دلچسپ از کسی شکسته نویسن سرانجام نشد - گویا
خط شکسته را نستعلیق کرده - و بچند طرز خط شکسته را نوشت -
هرچه مینوشت خوب مینوشت *

خلیفه امرالله از شاگردان میرعلی نقیست - خط شکسته
بروئے استاد خود خوب نوشت - در خط بختگی خیلی دارد - اکثر
نوشته اش در لکهنو بنظر درآمده *

تفضل حسین خان^(۱) مرد قابل در علم عربی و فارسی و منطق
و ریاضی مهارت کمال رسانیده - در منطق شاگرد مولوی خواجه
احمد و در ریاضی چیزی از میرزا خیرالله منجم اخذ نموده -
در اوایل استادی اولاد عمدگان بسر می برد - و چند مدت در
میران پور بصیغه اتالیقی و معلمی سیدزادگان بارها گذرانیده -
بعد از آن به پورب رسیده به اتالیقی میرزا سعادت علیخان خلف
وزیر الممالک نواب شجاع الدوله بهادر ممتاز گردیده - رفته رفته روزگار
انگریزان بهمرسانیده اقتدار و اوج پیدا کرده - خط شکسته و تعلیق
بطور میرعلی نقی در اوایل خوب مینوشت - مرد اهل خط یعنی

(۱) تفضل حسین خان باسید انشاء الله که از شعرای مشهور زبان
اردو است و وفاتش در سنه هزار و دویست و سی و سه هجری وقوع یافت -
معاصر بوده اند - و در تذکره اعیان ذکر بعض حالات تفضل حسین خان در
صفحه ۲۷۳ مرقوم است ۱۲ مصحح *

کشمیری است - خلیق و دانا و مستعد در شر علم و صاحب سلیقه در معاش بوده - در آخر عمر بسفارش صاحبان عالیشان انگریز بهادر - نظامت لکهنؤ یعنی نیابت سرکار نواب آصف الدوله بهادر نموده - هرگاه نواب سعادت علیخان^(۱) بهادر مسند وزارت را زیب و زینت بخشید - بعده وکالت مقرر شده روانه کلکته گردید *

تجمل حسین خان^(۲) پسر فضل حسین خان کشمیری در علم و هنر آراسته بود - و خط نستعلیق را از حافظ ابراهیم خلف حافظ نور نوشته - رویه حافظ را درست می نوشت - و بر آمدنی جاگیری که هنگام رفتن تفضل حسین خان از لکهنؤ به کلکته بطریق درام مقرر شده قذاعت نموده بخانه خود بآرام میباند - و تلاش زیادتی ندارد *

محمد حفیظ خان این بزرگ پاک نهاد عالی مرتبت در خطاطی بینظیر گذشته - گویند که در عهد فردوس آرامگاه بداروغکی یساولان از حضور سرافرازی میداشت - بعد از آن که زمانه انقلاب

(۱) نواب سعادت علی خان از سنه هزار و دویست و دوازده هجری الی هزار و دویست و بست و نه در اوده ریاست داشت ۱۲ مصحح *

(۲) رشته حیات تجمل حسین خان تا سنه هزار و دویست و چهل و چهار ممتد بود - شرح حالش در تاریخ انگلیسی مصنفه الیت در جلد هشتم در صفحه ۴۱۳ مذکور است ۱۲ مصحح *

یافت - ترک روزگار کرده بر سجاده عبادت و توکل و قناعت اجلاس
 نموده بیاد الهی اشتغال ورزید - خط نستعلیق و نسخ و شکسته و تعلیق
 و ثلث را بکمال متانت و شایستگی مینوشت - و هرچه نوشت
 استادانه نوشت - چند جلد قرآن شریف بطرز یاقوت مطلقاً و مذهب
 از نظر بادشاه گذرانید - و اکثر هفتی در آخر عمر می نوشت -
 و در کتابت کلام الهی تا آخر عمر اشتغال میداشت - از ذات
 با برکاتش عالمی بغیض رسیده - و بیمن برکت ارشادش از خط
 بهر وافر برداشته شهره آفاق گردیدند - مثل میر ابو الحسن عرف
 میر کلن - و قادر بخش - و محمد اسمعیل - و محمد تقی در
 نستعلیق - و در شکسته منشی لچبمن سنگه - و لچبمی رام پندت -
 و لاله سکته رام - و منشی محبوب رای - و منشی کسل سنگه و غیره
 درین فن بیعدیل و سهیم بوده اند - و فقیر راقم غلام محمد هفت قلمی
 فیز از کمترین فیض یافتگان نظر کیمیا اثر اوست *

تاریخ وفات محمد حفیظ خان *

چون محمد حفیظ خان استاد

ترک این خاکدان فانی گفت

سال تاریخ فوت او راقم

۱۱۹۴

وای آتارشید ثانی گفت

رای پریم ناتیه^(۱) قوم کهتری بزرگانش اهاکار دفتر و پیشکار تن بوده اند - در خوشنویسی ممتاز بوده - اول خط شکسته را از فواب مرید خان نوشته و خوب نوشته - رفته رفته آخر از تلون مزاجی در تقلید خط میر علی نقی افتاده - خطش گندگی پیدا کرد *

مولوی حیات علی^(۲) ذات فیض آیاتش بحلیه فیض و هنر آراسته - و در علم عربی و فارسی و ترکی بیعدیل - و در نوشتن خط شکسته و غیره شهره آفاق - و این فن بمشق و محنت هفتاد ساله بکمال رسانیده - و خط را از اوستاد بدرجه اعلی گذرانیده - و خط شکسته را از پریم ناتیه و نستعلیق از خلیفه سلطان اخذ نموده - و خط شکسته آنچنان مجللی نوشته که کتابت اساتذده به تحریر این بزرگ کم می‌رسد - تعریف و توصیفش از حد تحریر و تقریر بیرون است *

(۱) اسلاف پریم ناتیه در سرکار شاه عالم ثانی دارای اقتدار بوده اند - و مذکور گاهی بزبان اردو و فارسی شعر میگفت - و آرام تخلص می نمود - و در قیر اندازی نیز دستی داشت - در آخر عمر بگوشه عبادت و توشه قناعت در بندراین (منتهرا) بسر می برد - از ابنای قرن ثالث عشر بوده - و شرح حالش در خمغانه جاوید صفحه ۱۷ مذکور است ۱۲ مصحح *

(۲) از عبارت سر سید احمد خان در آثار الصنادید - صفحه ۲۲۳ - چنین می نماید که حیات علی از ابنای قرن ثالث عشر بوده است ۱۲ مصحح *

غلام معی الدین^(۱) مردی با اخلاق - خط شکسته بمنانت
و خوشخطی مینوشت - از شاگردان رشید رای پریم ناتپه بوده -
در سرکار راجه اجیت سنگه بلب گده واله بصیغه وکالت و غیره ممتاز
روزگار بود *

غلام مجتبی شکسته نویس مرد متدین و متقی وضع - در علم
تیراندازی خیلی مهارت داشت - و خط شکسته از نواب مرید خان
اخذ کرده - اوقات بصیغه اوستادی و خوشنویسی و تیراندازی در سرکار
عمده های شهر بخوبی گذرانیده - با وجود هنر و علم - کمال
حلم داشت *

خلیفه امام الدین بن غلام مجتبی عزیز قابل با اخلاق در
تیراندازی و خط کمال مهارت داشت - خط شکسته بر وضع رای پریم
ناتپه مینوشت - بلکه گویند شاگرد او بوده - بسبب کثرت مشق
خط را بدرجه اعلی رسانیده - و خط نسخ از عباد الله خان برادرزاده
قاضی عصمت الله خان اخذ نموده بود *

نواب ابوالبرکات خان عم نواب عبدالاحد خان از عمده های
عالیشان کشمیر بوده - در علم عربی و فارسی و انشا پردازی مهارت

(۱) غلام معی الدین تا سنه هزار و دویست و پنجاه و شش هجری

در قید حیات بود ۱۲ مصحح *

کمال داشت - و خط شکسته را بر طرز درایت خان بدرجه اقصی
 خوب می‌نوشت - نوشته اش در خانه راجه کنول کشن دیوان راجه
 همت بهادر گسائین بسیار بملاحظه در آمد - و خود راجه کنول کشن
 شاگرد نواب مذکور بوده - در کشمیر اصلاح خط از نواب گرفته - راجه
 هم خط شکسته خیلی بخوبی و نهایت دلچسپ می‌نوشت -
 در اهل خط برابر این صاحبان کسی نبوده است *

منشی رونق علی مرد قابل فاضل شهر خط شکسته را بکمال
 رسانیده - از شاگردان مولوی حیات علی است - و ظنش ملایان
 در ضلع بلگرام است - در وقت آصف الدوله در لکنؤ اکثر بملاقات
 او مسرور شده - والد او بخدمت منشیگری سرکار حیدر بیگ خان
 عز امتیاز می‌داشت - یک دو دفعه فقیر نیز در آنوقت بهمراهی
 مولوی طالب حق از ملاقات سامعی او مبتهج شده بود *

راجه امیدسنکھ و راجه شیرسنکھ پسران راجه بهادر نبیره‌های
 راجه ناگرمل شاگردان رای پرم ناتھ بسبب کثرت مشق در خط
 دوش بدوش اوستاد رسیده - و در فن تیراندازی دستگاه کمال
 دارند - عالی خاندانی و شوکت و حشمت بزرگان ایشان از بس
 شهرت حاجت تحریر ندارد - و هر دو با اخلاق و قدرشناس
 هنرمندانند *

کنور پریم کشور^(۱) نابیرۀ راجه جگل کشور مردی خلیق صاحب
 مرورت جوان رعنا شاعری لطیفه گوی شعر و سخن فهم - خط
 شکسته بر وضع رای پریم فاتهه خوب و دلچسپ مینوشت -
 و چند مثنوی فارسی تصنیف نموده - و کلیات کلیم معه
 شاهجهان نامه بخط شکسته خوشنویسانه تحریر نموده - و در فن
 تیراندازی کمال شوق ورزیده - عمدگی جدش از غایت اشتها
 محتاج تفصیل نیست *

راجه نندرام پنڈت منشی مردیست صاحب استعداد والا منش
 خط شکسته بطرز نواب ابوالبرکات خان و غیره خوب مینوشت - از
 انقلاب زمانه و شاه گردی از شاهجهان آباد بطرف پورب عزم شده
 در لکهنؤ به منشی گری سرکار نواب حسن رضا خان امتیاز وافر
 اندوخته - بعوض نقد قابلیت نقد رفاهیت بدست آورد *

لچهن سنگه منشی از قوم بقال مرد دانا قابل - در علم و هنر
 فارسی و عربی و عبارت پردازی خیلی مهارت داشت - و در
 صحبت میزبانان اهل ایران بسیار مانده - دل و دماغی دیگر پیدا

(۱) کنور پریم کشور در زبان اردو شاعر یگانه بود - و تخصص فراقی
 می نمود - و معاصر مصنف کتاب هذا بوده - در تذکره شعری هند مترجمه
 مولوی کریم الدین در صفحه ۹۴ و در گلشن بیخار در صفحه ۱۱۶ ذکرش
 مرقوم است ۱۲ مصحح *

کرده - و طور انشا برویة میرزا طاهر وحید (۱) و طاهر دکهنی (۲)

(۱) میرزا محمد طاهر متخلص بو حید فرزند میرزا حسین خان قزوینی است . محمد تقی الدین خان صدر اعظم شاه عباس ثانی صفوی او را در سنه هزار و پنجاه و پنج هجری بوقایع نگاری مقرر گردانید و در رتبة المجالس مذکور است که در سنه هزار و صد و یک برتبة وزارت نایل گردیده - در انشا پردازی وحید عصر خود بود و مصنف کتاب تاریخ پانزده ساله سلطنت شاه عباس مذکور است و دیوان فارسی دارد - و نیز کتاب مشهور بمفشات میرزا طاهر وحید که در سنه هزار و هشت صد و بیست و شش عیسوی در کلکته و در سنه هزار و هشت صد و چهل و چهار عیسوی در لکهنؤ طبع شده - از اوست - وفاتش تقریباً در سنه هزار و صد و بیست هجری وقوع یافت ۱۲ مصحح *

(۲) شاه طاهر دکهنی فرزند شاه رضی الدین از سادات علویه صفویه است که در مصر و افریقه سلطنت داشتند - واصل او از قزوین است در بدو امر در مدرسه کاشان مدرس بود - حسب اشاره میرزا شاه حسین اصفهانی ترک وطن کرده در سنه نه صد و بیست و شش هجری متوجه هندوستان شد - چون وارد بندرگوا شد - شهر عالم و فضل او گوش زد خاص و عام گردید - برهان نظام شاه شایق ملاقات او شده ویرا طلب فرمود - در سنه نه صد و بیست و هشت در احمد نگر بدربار شاهی باریاب گشت و مشمول عواطف علوگانه شده مستشار امورات دولتی و علتی گردید - و بعد از سفارت ریاستی خارجی در صوبه گجرات و خاندیس و بیجاپور و گولکنده مرفه‌ای یافت - در وفات آن سید عالی تبار اختلاف است - بروایت تحفه سامی و مجالس المؤمنین و طبقات شاهجهانی در سنه نه صد و پنجاه و دو - و بموجب برهان المآثر در سنه نه صد و پنجاه و سه و بسند تاریخ فرشته (جلد ثانی - صفحه ۲۱۳ - ۳۰) در سنه نه صد و پنجاه و شش - ازین جهان در گذشت - و الله اعلم - و رساله انشای طاهری از تالیفات مشهوره او است ۱۲ مصحح *

و جلالا^(۱) اختیار کرده - در نوشتن خط شکسته از شاگردان
 محمد حفیظ خان است - و شفیعہ از میرزا آغا اخذ
 کرده - در شعر از شاگردان میر شمس الدین فقیر^(۲) بوده -
 رفته رفته اسباب نوشت خود بر وضع اهل ولایت انداخت -
 نسخہ شعلہ آہ وغیرہ از تصنیفات او در شهر اشتهار دارد -
 و بسبب عجب و پنداری که دارد کسی را از امثال و اقارن خود
 بغض نمی آورد - و اکثر بغائے حکیم میرزا محمد می آمد -

(۱) جلالا اشاره بمیرزا جلال الدین طباطبائی اصفهانیست که در سنه هزار
 و چهل و چهار هجری در هندوستان بدربار شاهجهان رخت اقامت انگذد - شش
 فتح کانگڑہ کہ در همان سنه مذکورہ و پادشاه نامہ کہ در سنه هزار و چهل و پنج
 هجری و خطبہ دیوان قدسی کہ در سنه هزار و چهل و هشت هجری و منشآت
 جلالا تصنیف نموده مشہور آفاق و از مغلقات خیرینہ وی اند و شرح حالات
 باسعادت آن مرحوم در تاریخ مل صالح و تاریخ هندوستان تصنیف الیت صاحب
 بزبان انگریزی در مجلدہ ششم صفحہ ۵۱۷ و رسالہ رائل ایشیاتک سوسائٹی
 در جلدہ سوم سلسلہ جدیدہ در صفحہ ۶۳ مرقوم است ۱۲ مصحح *

(۲) میر شمس الدین متخلص بققیر اصلا دهلوی از سادات بنی عباس
 است - در زبان دری طوطی سخنور - و در عروض و قوافی بحر پهنآور بوده -
 رسالہای در رسلک وی برین مدعا گواہ اند - در سنه هزار و صد و هشتاد یا
 هشتاد و یک پس از استسعاد و شرفیابی زیارت حرمین شریفین زادہما للہ
 شرفاً و تعظیماً - هنگام باز گشت زورق حیاتش طوفانی شد - شرح حالش
 در فهرست کتب فارسی اندیا انیس مصنف داکتر ایتھی - صفحہ ۹۲۶ نمبر
 ۱۷۱۰ ملاحظہ کنند ۱۲ مصحح *

و گاه گاه بغریب خانه هم قدم رنجه فرموده اکثر تذکرة اشعار ظهوری
بر زبان و در میان میداشت *

لاله لچهمی رام پندت منشی بینظیر بوده - در علم عربی
و فارسی و انشا پردازشی و مصوری نصیب وافی داشت - خط
شکسته و نستعلیق و غیره از محکم حفیظ خانصاحب نوشته - و روزگار
عمده درسکار ذوالفقار الدوله میرزا نجفخان^(۱) بهادر و غیره امرایان
نموده باعزاز و توقیر گذرانیده - این چنین انسان با سلیقه و صاحب
کمال کم پیدا میشود - خط نستعلیق بر وضع محمد حفیظ خانصاحب
خوب میفرشت - از چند سال بسبب کثرت مشق خط و تصویر -
دیده اش از نور بیفائی عاقل شده - و سال تاریخ فوت او لاله
شکر ناتجہ بغظم در آورده آن اینست * * تاریخ وفات *

از نظر چون رفت شمع بزم علم

تیره شد عالم بچشم مردمان

یعنی آن شاهنشاه ملک سخن

فیض بخشش کردک و پیر و جوان

(۱) نواب ذوالفقار الدوله نجف خان بهادر در دربار شاه عالم پادشاه

دهلی برتبه صدر اعظمی سرفراز بود - در سال وفاتش اختلاف است - داکتر

چارلس ریودر فهرست خود سنه هزار و صد و نود و شش هجری و در اورینگل

بائیکرانی مصنفه بیل صاحب سنه هزار و صد و شصت نه هجری ذکر کرده

والله اعلم^{سبحه} ۱۲ مصحح *

دانش آموزِ خرد ور نکته سنج
 منشیِ دورانِ فِلاطونِ زمان
 جوهر تیغِ کمالِ علم و فن
 روح جسم عقل و یکنای جهان
 منشی تحریرِ لجهمی رام نام
 صورتِ مرآت فیضِ بیکران
 چارم شوالِ هنگامِ سحر
 رفت زین دار الفنا سوی جنان
 درد آه شعله خیز خاص و عام
 زین الم شد از زمین بر آسمان
 آه کاخ نثر رنگین و متین
 از وفاتش منهدم شد ناگهان
 نادر دلخسته قاریخش بگفت
 ۱۲۲۸
 رفت لجهمی رام صد حیف از جهان

خوش وقت رای دانگی (۱) قوم کهتری - از قدیم ذی ثروت
 و صاحب همت بوده - و از ابتدای عمر طبع را بتحصیل علم و هنر

(۱) خوشوقت رای متخلص بشاداب از ارشد تلامذۀ شیخ معبد
 قیام الدین المتخلص بقایم المتوفی در سنه ۵۷۰ و دوست و ده هجری بوده -
 و در زبان اردو شاعری شیرین گفتار و بلند اقتدار بود - شرح حالش در تذکرۀ
 شعرای هند مصنفۀ کریم الدین در صفحه ۲۲۹ مذکور است ۱۲ مصحح *

راغب و مایل داشت - در اندک زمان در جمیع عام و هنر
 آراسته شد - و در خصایل نیکو از هم چشمان خود سبقت برده -
 در خوشنویسی کمال داشت - خط شکسته از میر علی نقی نوشته -
 و خط نستعلیق از شاه اعز الدین اخذ کرده - و گویند هر دو
 خوشنویسان در ایام سابق در سرکار رای موصوف سکونت میداشتند -
 بهزارها رویه خط آقا عبد الرشید و کفایت خان خرید نموده -
 غرض این چنین شخص در این قوم صاحب استعداد فیاض
 قدر شناس کم شده باشد *

رای هده رای قوم نایزبه اصل اله آباد است - از قدیم اهلکار
 پیشکار خالصه شریفه بوده - بزرگان ایشان بهر گنجند و غیره اهل خدمت
 بادشاهی بوده اند - در خوشنویسی بی بدل بود - خط نستعلیق را
 از میر محمد موسی اصلاح گرفته - و طرز اوستاد بکمال رسانیده -
 و شکسته برویه درایت خان خوب مینوشت - و جریده و رقعهای
 دستخطی اساتذ متقدمین و متأخرین مطلقاً و مذهب بخانه اش
 خیلی دیده شد *

لاله درگا پرشاد^(۱) بن لاله دیاناته در ابتدا گاهی خط شکسته
 و نستعلیق را از فقیر نوشته است - هرگاه قلم میگیرد چه در نستعلیق

(۱) درگا پرشاد در زبان اردو شاعری نازی خیال بود - و مضطرب تخلص
 می نمود و از شاگردان محمد عیسی تنها بوده - شرح حالش در گلشن بیخار
 مذکور است ۱۲ مصحح *

و چه در شکسته در ریزی میکند - علاوه آن چالاک دست و جلد نویس
است *

شکر نوساری^(۱) نبیره رای گویی ناته که دیوان نواب عبدالاحد
خان و مختار کاروبار بود - جوانی با اخلاق خط شکسته را بخوبی
مینوشت - و بکمال رسانیده - و اصلاح از مولوی حیات علی گرفته -
رفته رفته بروی کفایت خان از ارستاد قوی تر گردیده *

شکر ناته^(۲) پندت کشمیری - جوان رعنا عالم خلیق
سعادت اطوار مذهب مودب متخلص به نادر - در ازیل خط نستعلیق
و شفیعه از فقیر نوشته است - و خط شکسته از مولوی حیات علی
اخذ نموده *

ترکیب ساختن شگرف نرشتنی

قلم شگرف بوزن یکتوله گرفته یک لیمن را دو پاره کرده
قلم شگرف را دران نهاده - هر دو پاره را جمع کرده - از رشته خام
بفدند - آن لیمن را در آب گندم نیم پار که از آب سرشته باشند
کرده در حفره در بیست آثار پاچکدشتی (یعنی سرگین

(۱) شکر نوساری از ابنای قرن ثالث عشر است ۱۲ مصحح *

(۲) شکر ناته تقریباً در سنه ۱۰۷۰ و دیست و شصت از تن خاکی عاری

گودید و ذکر حالش در آثار الصنادید - صفحه ۲۲۵ مذکور است ۱۲ مصحح *

خشکیده کار) آتش دهند - چون آتش سرد شود - آنرا بر آورده
در یک توله گوند جبینگی که آب صاف آن را گرفته باشند حل
کنند - تا خشک شود - پس در آب قا دوازده روز حل سازند -
هر چند حل خواهد شد - خوب خواهد شد *

نسخه مرکب

دوده چرب دور کرده یکدرم - صمغ بیول دو درم - در آب
بهنگیبه تر کرده صاف نموده - دوده را با صمغ آمیخته بسته - بسفدان
آهنگران چندانکه بگویند بهتر است میعادش چهار پاس است *

باید دانست که اقسام خطوط در متقدمین عرب و عجم همین
شش قلم است - و خط کوفی از ابتدای عصر آنحضرت ملعم است
تا زمان المقتدر بالله عباسی^(۱) - در سده سه صد و چهار هجری ابن
مقله^(۲) بموجب ارشاد حضرت امیر المومنین خط ثلث و نسخ
اختراع نموده - و هر یکی را اصول و قواعد نهاده - که بدان
اصول از دیگر خطوط ممتاز میشود - و قسم اول را محقق نام
نهاده اند - از بهر آنکه درین خط دانگی و نیم دور است -
و چهار دانگ و نیم سطح است - پس مشابهت بخط عبری

(۱) خلافت مقتدر بالله العباسی از سده دو بیست و نود و پنج هجری

تا سده سه صد و بیست هجری بوده ۱۲ مصحح *

(۲) شرح حالات ابن مقله در صفحات قبل گذشته است ۱۲ مصحح *

و کوفی و معقلی بیشتر است از جهت سطح - لهذا این قسم را مقدم داشته اند قسم دریم را ثلث نام نهاده اند - بدان که هرکه این خط دانست ثلثی از خط دانسته باشد - از بهر آنکه اول محقق که بخط کوفی و معقلی مشابه است - می باید دانست - و از این جهت آنرا ثلث نامیده اند - و نسخ تابع اوست - همچنانکه ریعان تابع محقق است - از بهر آنکه اصول محقق و ریعان یکیست - و اصول ثلث و نسخ یکیست - اما ریعانرا از آن جهت ریعان گویند که رنگ و بوی یعنی نراکت ریعان دارد - و نسخ را از آن سبب نسخ گویند که در عرب بیشتر کتب را بدان می نویسند - پس گویا چنان است که دگر خطها را ترک کرده اند - و بدین اکتفا کرده - پس نسخ دیگر خطها باشد - قسم سویم را توقیع خوانند - از جهت آنکه نصفی آن دو است و نصفی آن سطح - بدین سبب توقیع بطغرا و با معقلی و کوفی مشابهتی یکگونه دارد - دیگر آنکه قضاات - سجلات محکمه و توقیعات بدان خط اکثر می نوشتند - قسم چهارم را رقاع نام نهاده اند - از بهر آنکه دران عصر رقما و رقعدها اکثر بدان می نوشتند * * شعر * ثلث و توقیع هم محقق دان * نسخ و ریعان و هم رقاع بخوان واضح خط کوفی یعرب بن قحطان است که از عبری و معقلی بکوفی در آورده - و بدست حضرت مرتضی علی علیه السلام تکمیل

یافته - و روز بروز خطوط زیب و زینت و آرایش و ترقی دیگر یافت - رفته رفته تا زمان امیر تیمور نسخ و ثلث و غیره رونق و درستی دیگر گرفت - چنانکه شاهزاده میران شاه و بایسنقر و سلطان ابراهیم شاه و غیره هفت قلم شده اند - شده شده تا زمان شاه طهماسب و شاه اسمعیل و شاه عباس و بابر بادشاه و نصیرالدین همایون بادشاه و جلال الدین اقبربادشاه و نورالدین جهانگیر بادشاه استادان مثل یاقوت مستعصمی و یاقوت جمال الدین و مولانا شهاب الدین و عبد الله طبّاح و مولانا جعفر تبریزی و قبة الکتاب مولانا سلطان علی مشهدی و مولانا عبد الحی و احمد پریز و ملا علی رضا و محمد مراد و میر علی اصغر خراسانی و مولانا درویش و اشرف خان و محمد حسین و ملا عبد الله بیگ مروارید تبریزی و علی بیگ و مقصود خان و غیره سرآمد و فوق عصر شده اند *

در عهد شاهجهان بادشاه عبد الله مشتهر به عبث الباقی حداد در دوره اخیر گوی سبقت از نسخ نویسان برده - خط نسخ را عروس الخط کرده آرایش و زینت دیگر بخشید - در هندوستان آمده بهجناب شاهزاده اورنگ زیب بهادر نوشته خود قرآن سی ورقی و کلام الله و صحیفه و غیره گزاینده مخاطب بیاقت رقم شده بوطن معاودت کرد - چند کس از شاگردان رشید خود بحضور گذاشت - اکثرها بخطاب یاقوت رقمی و یاقوت رقم خانی سرافرازی یافته اند *

از آنجمله در دوره اخیر محمد عارف^(۱) مخاطب بیاقوت است - استعداد تحریر نسخ و ثلث بکمال رسانیده *

عصمت الله^(۲) مشتهربه برادرزاده یاقوت - در خطاطی کامل بوده - اکثر کلام الله از روشنائی مرکب بنظر در آمده *

محمد افضل و محمد عسکر و میرزا فضل الله و زین الدین وغیره صاحبان از شاگردان یاقوت^(۳) بوده - نوشته این بزرگان دیده شد - برای العین گویا خط یاقوت را مشاهده و ملاحظه کرده - هریک برابریاقوت گذشته *

گلو خان^س عرف غلام حسین خان از شاگردان رشید عصمت الله برادرزاده یاقوت که درین عصر در شهر موجود بود - در نوشتن نسخ

(۱) محمد عارف مخاطب به یاقوت رقم خان از شاگردان عبدالباقي حداد است در عهد شاه عالم بهادر شاه (۱۱۲۴ - ۱۱۱۹) خلف عالمگیر بادشاه بغطاب یاقوت رقم خانی امتیاز یافت - در خط نسخ شیوه خاص اختراع نموده که در هندوستان رواج یافت از ابنای قرن ثانی عشر است ۱۲ مصحح *

(۲) عصمت الله برادرزاده یاقوت رقم خان مذکور است و هم از اجل تلامذه اوست تا عهد شجاع الدوله (۱۱۸۸ - ۱۱۶۹) بفارغ البالی می زیست ۱۲ مصحح *

(۳) مراد ازین یاقوت محمد عارف سابق الذکر است ۱۲ مصحح *

برویه یا قوت سپید و عدیل نداشت - مرد حافظ متقی متورع باخلاق
حمیده و اوضاع پسندیده - از جمله خوشنویسان خط نسخ بود *

قاضي عصمت الله خان این بزرگ پاک‌نهاد گوی سبقت
در خط نسخ از همه خطاطان نسخ نویس برده - و خط نسخ را از یا قوت
گذرانیده - وضع خوش آیند و خوش ترکیب و خوش اسلوب
ایجاد کرده اختیار نمود - از غایت اشتهار محتاج بتوصیف و تشریح
نیست - کلام الله و حمایل و هفتی‌ها و قطعها و مشقها دنفرد فتر
کتابت نموده - در عالم نوشته خود یادگار گذاشت - در سده هزار و
صد و هشتاد و شش هجری رحلت فرمود *

فیض الله ^(۱) برادر حقیقی قاضي عصمت الله خان است -
در نسخ خوشنویس زبردست گذشته - اکثر کلام الله نوشته دستش
از روشنائی مرکب دیده شده *

عباد الله خان ^(۲) برادرزاده قاضي - خلف الرشید میان
فیض الله اکثر کلام الله قاضي را باتمام می‌رسانید - و کسی از مبصران

(۱) قاضي فیض الله برادر بزرگ قاضي عصمت الله خان بود - از
اثنای قرن ثانی عشر است ۱۲ مصحح *

(۲) دو عباد الله بوده اند - یکی از آن همشیرزاده یا قوت رقم خان
و دوم برادرزاده قاضي عصمت الله خان بوده - و اولین مخاطب به یا قوت
رقم خان ثانی بوده است ۱۲ مصحح *

فرق و امتیاز نمیکرد - و نسخ بطور زوئه قاضی صاحب خوب
می نوشت *

میرگدائی مغپوریه از شاگردان قاضی صاحب خط نسخ را
بسیار خوب نوشته - مرد مشاق بوده *

حافظ ابوالحسن شاگرد قاضی بود - خط نسخ را بکمال
شرفی ارقام مینمود - مرد متقی و خیلی خلیق و متواضع -
در اوایل باستانی میرزا اکبر شاه بهادر سرافراز بود *

میرکرم علی سید بزرگ صالح خوش اخلاق متقی - در نوشتن
خط نسخ شاگرد قاضی صاحب - چند کلام الله بطور اوستاد نوشت -
در علم عربی و طب و غیره مهارت داشت - و در کوچ چیلان
لاهوری دروازه دهلی سکونت گزین بود *

حافظ مسعود مرد متقی و نمازی - اول خط از قاضی صاحب
نوشته بعد از آن بموجب درخواست و ترغیب رهیلها شان زوئه
اوستاد گذاشته خط لاهوری آمیز اختیار کرده در سرکار نواب
ضابط خان (۱) خلف نجیب الدوله گذرانیده *

(۱) نواب ضابط خان در سال هزار و دویست و هجری وفات کرد و شرح

حالش در اورینتل بانیکرائی صفحه ۲۳۳ مذکور است ۱۲ مهتم *

عفايت الله مبروص شاگرد قاضي صاحب است - اين شخص
نيز از باعث خاطر افغانان روهيله رويه اصل خود گذاشته بوضع خط
لاهوري آميز مي نوشت - اکثر در مسجد عفايت الله خان بگذر
چانه ذبي چوک نشست - و سکونت مي داشت *

مير امام علي بن مير امام الدين از سادات صحيح النسب
و عمده خاندان برزور فضل و کمال آراسته - در علم عجب بهره وافي
دارند - و خط نسخ برويه قاضي عصمت الله خان خوب مي نوشت
و در سرکار شاهزاده ميرزا ابوظفر وليعهد بهادر در سلک خوشنويسان
ممتاز و معزز اند *

مير جلال الدين خلفه مير امام علي - خط نسخ برويه پدر
خود بسيار خوب مي نويسد - و او نيز در زمرة خوشنويسان سرکار
وليعهد بهادر سرافراز است *

حكيم محمد حسين نيز از جمله خوشنويسان خط نسخ است -
برويه احمد تبريزي خوب مي نوشت *

مير زين العابدين سيد صحيح النسب و شيرين زبان خليف
مشهر بطغرانويس ملازم حضور والا - در نستعليق شاگرد شاه
اعز الدين - در خط طغرا خيلي مهارت داشت - شخصي جهان ديده

و صحبتها برگزیده در سنه هزار و دویست و بست و هشت و دیعت
حیات در دهلی سپرد *

میر مهدی پسر میر مقصود جوان صالح متواضع مہذب با اخلاق
حسنه - چند خط می نویسد - لیکن در خط طغرا چه خفی و چه
جلی مهارتی بدرجہ اقصی رسانیده - و از طرف خود دقایق درین
خط ایجاد کرده - در انشا پردازی گویند کہ شائرد لچہمی رام پندت
است - از مدت مدید بذریعہ سفارش حکیم میرزا محمد صاحب
در سرکار فیض آثار نواب میرزا حسام الدین حیدر خان بہادر بہ صیغہ
محرری و خطاطی وغیرہ منسلک بودہ *

شاه وارث علی نامی اوسناد قدیم بر وضع متقدمین تسبیح
در دست و اراد بر لب میگشت - مردی با اخلاق پسندیدہ از
خوشنویسان قدیم - عمر در صحبت عمدہا بسر بردہ - و خط گلزار
و شکستہ بامزہ مینوشت - و در آخر - مجلس بچہارم ہر ماہ
مقرر کردہ بود - اکثر مشایخان - تماشاخان جمع می شدند - و رقص
زنان رقاصہ یعنی کنجہفی ہا میشد - متصل کہاری باولی سکونت
میداشت - در مکان مذکور بروز مقرر اژدہام و انبوتہ خلق میشد -
وفات او در سنہ هزار و دویست و بست و ہفت ہجری *

میان محمدی جوان صالح متقی خوش منظر از قرابتیان
قریب و شاگرد قاضی عصمت اللہ خان است - خط را برویہ قاضی

صاحب بکمال رسانیده - و دوسه کلام الله نوشته قاضی صاحب
 که در عهد جوانی و زور و قوت و ابتدای مشق مرقوم شده بودند -
 بدست آورده از روی آن اکثر نقل کرده - و خط را بدرجه اعلی
 رسانیده - در انقلاب هنگامه غلام قادر بعد وفات قاضی صاحب
 در لکهنؤ رسیده - و در سرکار ذراب حسن رضا خان بصینه استادی
 اولادش نوکر شده - دران ایام از فقیر چند بار ملاقات کرده بودند -
 بعد آن از احوالش اطلاع ندارم *

محمد تقی الکسفی الخطیب از طرف ولایت نووارد
 شده بود - خط نسخ بطور احمد تبریز و ثلث و ریختن می نوشت -
 و بسیار قوت داشت - مرد خلیق متقی با وصف علم و حلم اصلا
 عجب و غرور نداشت *

تمت بالخیر

and stimulating the cause of Oriental literature at least among the Orientals, whose conception of life is not confined to mere material utility but extends to the ennobling pleasures of the æsthetics in Art and Nature. Caligraphy is both an art and a science, and is, in reality, the father of painting, and as such, its claims cannot be, or at least should not be, so rudely dispensed with or ignored. An illuminated caligraphic text hung upon the wall in shape of a picture or painting from the Koranic or Biblical writings often draws a negligent soul much closer to the moral teaching inculcated in it than all the lessons and instructions one may attempt to impress upon it by scriptural reading or recitation.

This difference in the action upon a man's mind can only be accounted for by the ennobling and abiding effect such caligraphic paintings has upon one's soul. I need not further elaborate upon this subject, sufficient will it be for our purpose if Orientalists can enter into my heart and sentiment and see the necessity of the inauguration of a school of Caligraphy where this noble art and science could be taught and diffused. Millions of pounds are being spent in portrait, scenic and other paintings, and I do not see why Caligraphy should not assert its claims upon our heart and attention which it so rightly demands and so richly deserves.

M. HIDAYET HUSAIN,

Lecturer in Arabic and Persian,

Presidency College, Calcutta.

11th April, 1910.

PREFACE.

(3) Diacritical points and letters used in Islam.

(4) A short history of caligraphy.

In the original manuscript the time when these calligraphers flourished is mostly left out. I have tried my best to remove this defect by adding footnotes in which the dates of the period to which they belonged are given.

It may not be generally known that calligraphy and calligraphers were much appreciated and respected in the Moghul court. Many of these Emperors were themselves good calligraphers and would always entertain and encourage these literary artists and their art. Emperor Shāh Jahān was himself a good calligrapher and had in his court in the person of 'Abd ar-Rashid Dailamī, one of the most eminent calligraphers of the time. This Emperor had such a high esteem for an old calligrapher Mīr 'Imād al-Husain al-Qazvinī that whoever presented the king with any of his genuine calligraphic productions, even if it was only a quatrain, the Emperor used to confer upon him the title of Centurion (Manṣab-i-yak Ṣadī) with all the material privileges attaching the above office.

One may argue against calligraphy on the plea of the cheaper, larger and the general utility of the Printing Press, but it must be always borne in mind that the difference between Calligraphy and Type-printing is as vast as that between the personal voice of the singer and his recorded voice in a phonogram. The singer in person inspires and creates a more sublime admiration for the aesthetic beauty of music than all his recorded sounds the phonograph can produce. No body would deny that for all practical purposes for the general diffusion of literature the art of printing has become indispensable in the present age, but everybody must equally admit that Calligraphy or Ortho-painting does its own share of duty in spreading abroad

as the "Seven-penned" caligrapher. He was born and brought up at Dihlī. He was well versed in Persian and had a fair knowledge of Arabic. Most of his poetical compositions are in the Persian language, but he has left a few fine pieces in the Urdu language as well. In his latter days he went from Dihlī to Lucknow, which had replaced the former town in learning owing to the downfall of the Moghul Empire. Here he completed his medical education according to the *Ūnānī* system under *Mīrẓā Muḥammad 'Ishq*. He died at Lucknow about A.H. 1239, A.D. 1823.

Although there exist altogether three printed books on this art, but they do not deal with Indian artists at any length. The first is *Intihān al-Fuḍalā* by *Mīrẓā Sauglākh Irānī* and was published in Tehran in A.H. 1291 (A.D. 1874). In this book only 34 caligraphers who were much reputed are mentioned: its style is so abstruse that it is difficult to be understood by a foreigner. The second is *Khatt-u-Khattātān* by *Ḥabīb Effendī* in the Turkish language. It was published in Constantinople in A.H. 1306 (A.D. 1888). The third is in the French language and is called *Les Calligraphes et les Miniaturistes* by *Cl. Huart*. It is based upon *Miftāḥ al-Khutūt*—a work by *Ridā 'Alī Shāh Qādirī*, which was written in India in A.H. 1249 (A.D. 1833). As *Ridā 'Alī* had for his ground-work the aforesaid book in the Turkish language, the names of many noted Indians were naturally left out.

I have added an introduction in the Persian language which may serve to make this volume interesting. It contains four chapters:

- (1) On the origin of the Arabic characters.
- (2) On the origin and creation of the different characters of the ancient Persians.

PREFACE.

Among all other gifts of knowledge that man has been endowed with, the art of writing is, in itself, a noble science, and beautiful writing or caligraphy, which in the past contributed greatly not only in diffusing but in perpetuating the Oriental languages, is the noblest of arts to which we are indebted for our present knowledge of the past.

But it is a regrettable fact indeed that the Semitic caligraphy which is both a science and art combined in itself, is getting extinct, and the history, nay even the names of the celebrated caligraphers, are fast vanishing away together with the art. Caligraphy itself, apart from the beauty and richness of the Arabic and Persian literature, played no mean part in the diffusion and advancement of these languages among the rich and the learned of the olden times, and it would be a pity indeed to consign into oblivion and obscurity the names and history of those who inspired and propagated this noble art.

It will thus be evident that we owe a debt for which we must remain eternally under an obligation to the past masters of this art, some of whom, although of Indian birth, surpassed even their foreign masters. It is this sense of gratitude to the old caligraphers that has actuated me to undertake to edit this little volume in order to perpetuate the names of the old caligraphers. Readers may also find this little volume a book of ready reference upon the subject.

The author of this book was Mawlānā Ghulām Muhammad whose poetical name was Rāqim. He is better known

BIBLIOTHECA INDICA:
A
COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, No. 1233.

THE TADHKIRA-I-KHUSHNAVĪSĀN
OF
MAWLĀNA GHULĀM MUHAMMAD DIHLAVĪ

EDITED WITH PREFACES, NOTES AND INDICES

BY

M. HIDAYET HUSAIN,

Lecturer in Arabic and Persian, Presidency College, Calcutta.

~ ~ ~ ~ ~
CALCUTTA :

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS,
AND PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET.
1910.

